

RUSYA'NIN UKRAYNA'DAKİ HİBRİD SAVAŞI (2014-2018)

CATALIN ALIN COSTEA

RUSYA'NIN UKRAYNA'DAKİ HİBRİD SAVAŞI (2014-2018)

COPYRIGHT © 2020

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

SETA Yayınları 152
I. Baskı: 2020
ISBN: 978-625-7040-16-7

Uygulama: Erkan Söğüt
Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

SETA | Berlin

Französische Straße 12, 10117 Berlin Germany
Tel: +49 30 20188466

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 27, 1000 Bruxelles, Belgique
Tel: +3226520486

RUSYA'NIN UKRAYNA'DAKİ HİBRİD SAVAŞI (2014-2018)

CATALIN ALIN COSTEA

SETA

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

İÇİNDEKİLER

TAKDİM | 7

GİRİŞ | 9

HİBRİD SAVAŞ | 15

VEKALET SAVAŞI | 17

CASUSLUK OPERASYONLARI | 21

PSİKOLOJİK SAVAŞ | 33

EKONOMİK SAVAŞ | 47

SİBER SAVAŞ | 51

SONUÇ | 57

KAYNAKÇA | 60

TAKDİM

Ukrayna Doğu Avrupada bulunmaktadir; güzel dağlara, kıyılara, kır manzara-larına ve güçlü bir milli gelenek bilincine sahiptir. Karadeniz bölgesinde strate-jik bir konumu haiz Ukrayna muazzam maden kaynaklarına sahiptir. Tarihi bir zenginliğe sahip ülkenin toprakları –özellikle doğu kısmı– Rusya İmparatorlu-ğu ile onun düşmanları arasında yüzyıllardır savaş alanı olagelmıştır. Çarlar ve Sovyet liderleri için Rusya'nın büyüklüğü bir işgalciye karşı ülkelerinin jeopolitik güvenliğini temsil ediyordu. Şubat 2014'teki Ukrayna Devrimi'nden kısa bir süre sonra Kiev'de Batı yanlısı bir hükümet göreve geldi. Rusya Federasyonu için Uk-rayna'nın AB ve NATO'ya katılım adımları atmaya devam edeceği açıktı. Moskova yönetimi böyle bir senaryonun gerçekleşmemesi için müdahale etmesi gerektiğini fark etti ve Ukrayna'ya karşı bir hibrid savaş başlattı.

Bu rapor Rusya'nın Ukrayna'ya karşı giriştiği hibrid savaşın asıl sebeplerinin neler olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Raporun geçici varsayımı Rusya Fede-rasyonu'nun Ukrayna'ya karşı başlattığı hibrid savaşın Ukrayna'nın AB ve NATO'ya katılımını önlemek için bu eski Sovyet Cumhuriyetini istikrarsızlaştırmak ve par-çalamak amacıyla olduğudur. Rusya, Ukrayna üzerinde ekonomik, psikolojik ve siber savaş başlatarak bu ülkenin topraklarında casusluk faaliyetleri düzenlemiştir. Aynı taktikler saldırgan tarafından hedeflenen ülke profiline uyarlandıktan sonra bir başka ülkeyi istikrarsızlaştırmak için kullanılabilir. Rapor 2014'ten itibaren Uk-rayna'nın milli güvenliğini yönelik belli başlı tehditleri sunmakta ve keza Uk-rayna'nın hibrid tehditlere karşı gösterdiği çabaların altını çizmektedir.

Rapor aynı zamanda daha az tartışılan bir meseleye, bir başka deyişle bir devletin güvenlik yapısını zayıflatan ve moralini bozan çökertmeye dikkat çekmektedir. Ayrıca vekalet savaşı, ticaret savaşı, propaganda, siber saldırılar, sızma, sabotaj ve gizli operasyonlar gibi seçme konular da ele alınmaktadır.

Bu rapor Rusya Federasyonu'nun 2014-2018 arasında Ukrayna'ya karşı uyguladığı hibrid savaşın özelliklerine ve bunları uygulama şekline dikkat çekmeyi amaçlamakta, bu hibrid tehditleri önlemek ve karşı koymak için çözümler sunmaktadır. Rapor aynı zamanda karar verici liderler arasında hibrid savaş tehditleri konusunda anlayış geliştirmeye, farkındalığı artırmaya çalışmakta; akademisyenler, araştırmacılar, öğrenciler ve konuya ilgi duyanlara hitap etmektedir.

Prof. Dr. Burhanettin Duran
SETA Genel Koordinatörü

GİRİŞ

Son yıllarda Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı hibrid savaşa dair birtakım makaleler yazılmakla birlikte bunların hiçbirinde Ukrayna'ya karşı düzenlenen ve açık kaynaklarda mevcut tüm hibrid faaliyetlere ilişkin özel bilgi ve örnek sunulmamıştır. Bu rapor söz konusu faaliyetleri ele almakta ve meselenin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için bu tür savaşların karmaşıklığına vurgu yapmaktadır.

21 Kasım 2013'te Ukrayna hükümeti Avrupa Birliği Ortaklık Anlaşması'nın imzalanmasıyla ilgili hazırlıkları askıya aldı. İmza töreni Vilnius'da 28-29 Kasım'da düzenlenecek Doğu Ortaklığı Zirvesi'nde gerçekleştirilecekti.¹ Takip eden günlerde binlerce insan Kiev ve Batı Ukrayna'nın diğer şehirlerinde protesto için sokaklara çıktı.² Protestolara rağmen Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç Moskova yönetiminin baskıları neticesinde³ Vilnius zirvesinde söz konusu anlaşmanın imzalanmasını erteledi.

Karar Ukrayna vatandaşları arasında büyük bir memnuniyetsizlik dalgasına sebep oldu ve takip eden olayları tetikledi. Azarov hükümeti ile Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in kaderi ve Ukrayna'nın geleceği Rusya etkisiyle Vilnius'taki zirvede kararlaştırıldı. Karar sonrasında binlerce Avrupa yanlısı protestocu sokaklara çı-

1. "Azarov Says Kyiv Still Interested in EU", Radio Free Europe/Radio Liberty, 27 Kasım 2013, <https://www.rferl.org/a/ukraine-tymoshenko-interested-eu/25181390.html>, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2018).

2. "Azarov Says Kyiv Still Interested in EU".

3. "Ukraine Crisis: Timeline", BBC, 13 Kasım, 2014.

karak anlaşmanın imzalanmasının askıya alınmasına dair memnuniyetsizliklerini gösterdi. Protestolar Şubat'ta polis kuvvetleri ile halk arasında şiddetli çatışmalara yol açarak düzinelere insanın ölümüyle sonuçlandı.

22 Şubat'ta Ukrayna Parlamentosu Rusya'ya kaçmış olan Cumhurbaşkanı Yanukoviç'i ezici bir çoğunlukla görevden almaya karar verdiğinde ise her şey sona erdi. Aynı zamanda geçici bir devlet başkanı atanmasına ve 25 Mayıs 2014'te cumhurbaşkanı seçimleri yapılmasına karar verildi.⁴ 23 Şubat'ta Ukrayna Parlamentosu azınlık nüfusunun yüzde 10'u geçmediği bölgelerde azınlık dillerinin devlet kurumlarında kullanılmasına izin veren devlet dili politikasıyla ilgili yasayı feshetti.

Ukrayna'nın güneydoğu kısmında etnik Rus azınlığın bölge nüfusunun yüzde 10'undan daha fazlasını oluşturduğu gerçeği göz önünde tutulursa Rusça bölgesel bir dil haline gelmiştir. Yasanın iptali Ukrayna'nın güneydoğu kesiminde çoğunluğu teşkil eden ve Rusça konuşan nüfus arasında büyük bir memnuniyetsizliğe yol açtı. Meclisin kararını memnuniyetsizlikle karşılayan ve Rus yanlısı propagandadan cesaret bulan Rusça konuşan nüfus protesto için sokaklara çıktı.⁵

Kiev'deki son siyasi gelişmeler ve yeni lider kadrosunun aldığı kararlar karşısında Rusya Federasyonu stratejik çıkarlarını korumak için harekete geçmesi gerektiğini açıkça anladı. 27 Şubat 2014'te Ukrayna Parlamentosu yeni Batı yanlısı hükümet lehine oy kullanıyordu ve Kırım'ın ilhakı en yoğun dönemindeydi. Rus özel kuvvetleri 18 Mart 2014'te tek bir kurşun sıkmadan yarımadayı işgal etti. Rusya Federasyonu Kırım'ın ilhakından yana oy kullandı.⁶ Şu halde Rusya Federasyonu niçin ilhak kararı aldı?

Jeopolitik açıdan Kırım üzerine konuşurken aşağıdaki hususlar önem arz etmektedir:

- Kırım Karadeniz'de stratejik bir toprak parçasıdır. Öyle ki bölgeye denizden ve havadan transit geçişleri kontrol etme gibi bir avantaja sahiptir.⁷ Dolayısıyla Karadeniz üzerinde baskınlığı söz konusudur. Kırım'dan kolaylıkla Karadeniz'in herhangi bir kıyısına erişebilmektedir. Rusya için Kırım'ın kaybedilmesi manevra kabiliyetini ciddi anlamda sınırlayabilir ve Karadeniz bölgesi üzerindeki nüfuzunu kaybetmesine yol açabilirdi. Keza Rusya,

4. "Ukraine Crisis: Timeline".

5. Macdonald Alastair ve Pavel Polityuk, "Ukraine Government Pledges Russian Language Rights", Reuters, 18 Nisan 2014.

6. "Address by President of the Russian Federation", President of Russia, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2018).

7. "Russia Blocks Quarter of Black Sea Until Aug 19", UNIAN 30 Temmuz 2019.

Kırım'ın NATO savaş gemileri için bir liman haline gelmesine de izin vermez. Ukrayna Devrimi'nden sonra Kiev'de Batı yanlısı bir hükümetin seçilebileceği ve AB, ABD, NATO ile ilişkilerini güçlendirebileceği açıktı.

- Kırım, Rusya'ya donanma gücünü Akdeniz ve Atlantik Okyanusu'na yansıtma imkanı tanımaktadır. Yine Kırım, Rusya Federasyonu'nun sıcak denizlere ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ciddi manada sınırlı hale gelen dünya okyanuslarına erişimini kolaylaştırmaktadır. Kuzey Buz Denizi'ndeki limanlarının yılın altı ayında donması ve Baltık Denizi'ndeki limanlarının sıcak sulardan çok uzak oluşu nedeniyle Rus donanmasının dünya okyanuslarına erişimi ciddi şekilde sınırlıydı. 1991'den sonra Rusya Federasyonu'nun asıl amacı donanma gücünü ve etkisini Akdeniz'e, Ortadoğu'ya ve Atlantik Okyanusu'na yansıtmaktı. Bu amaçtan Rusya'nın 26 Temmuz 2015'te yayımlanan donanma doktrininde de söz edilmişti. Belgede ayrıca Rusya'nın hedefinin dünya okyanuslarındaki varlığını özellikle iki bölgede güçlendirmek olduğundan bahsedilmektedir: Atlantik ve Kuzey Kutbu Bölgesi.⁸

- Kırım kıyılarında zengin petrol ve doğal gaz yataklarına sahiptir.⁹

Rusya, Kırım'ın ilhakından sonra Ukrayna'yı ülkenin doğu kesimindeki protestoları destekleyerek istikrarsızlaştırmaya çalıştı. 1 Mart'ta Donetsk, Luhansk, Kharkiv, Mariupol ve Odesa bölgelerinde¹⁰ binlerce Rus yanlısı gösterici devlet dili politikasına ilişkin yasanın lağvedilmesi üzerine memnuniyetsizliklerini ifade etti.¹¹ Protestocuların çekirdek kadrosu Rus gizli servisi tarafından koordine edildi. Durum hızla kötüye gitti ve 7 Nisan'da protestocular Donetsk ve Luhansk'taki merkez binaları işgal etti. Rusya'nın rehberliğinde protestocular Donetsk'in "Donetsk Halk Cumhuriyeti" olarak bağımsızlığını ilan etti ve 13 Nisan'a kadar tüm bölgenin kontrolü ele geçirdi.¹² 27 Nisan'da ayaklanmacılar "Luhansk Halk Cumhuriyeti" şeklinde Luhansk'ın da bağımsızlığını ilan etti ve tüm bunlar Rusya'nın yardımı ve koordinasyonu oldu.¹³ Ukrayna harekete geçmekte geç kaldı: 15 Nisan'da Kiev yönetimi Doğu Ukrayna'daki isyancılara karşı silahlı müdahale başlat-

8. "Russian Federation Marine Doctrine", President of Russia, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/50060>, (Erişim tarihi: 2 Aralık 2016).

9. "Chornomornaftogaz Ups Gas Production by 12.8% in H1, 2012", Ukraine Business, 11 Temmuz 2012.

10. "Russian Parliament Approves Troop Deployment in Ukraine", BBC, 1 Mart 2014.

11. Isabel Gorst, "In Northeast Ukraine, Pro-Maidan Occupiers are Routed by Counter-Demonstrators", *Washington Post*, 1 Mart 2014.

12. Steve Roseborg, "Ukraine Crisis: Protesters Declare Donetsk 'Republic'", BBC, 17 Nisan 2014.

13. "Federalization Supporters in Luhansk Proclaim People's Republic", TASS, 28 Nisan 2014.

tı.¹⁴ Aşağıdaki sebeplerden dolayı Ukrayna işgal edilmiş topraklarının kontrolünü ele geçirecek bir operasyonu hemen başlatamadı:¹⁵

- Devrimden sonra içeride durumun kritik olması
- Gerekli para ve kaynakların yetersizliği
- Modern teknoloji ve ekipman dahil askeri kapasite eksikliği
- İyi eğitilmiş askeri kadronun olmaması
- Askerlerin morallerinin bozuk olması
- Ukrayna ordusu ve istihbarat servislerinde çok sayıda Rus ajan bulunması

5 Eylül'de ateşkes ilan edilmesine rağmen Minsk Anlaşması'ndan sonra her iki taraf da ateşkese uymayacaktı. 12 Şubat 2015'te çatışmayı durduracak tedbirler paketi hazırlayan Ukrayna, Rusya, Almanya ve Fransa tarafından Minsk II Anlaşması imzalandı.¹⁶ Bölge ülkeleri Avrupa haritasında muhtemel savaş alanı olma ihtimalini korumaktadır ve bölgede Ukrayna ordusu ile Moskova'nın desteklediği Rus yanlısı ayrılıkçılar arasında savaş hala ihtimal dahilindedir.

Rusya Federasyonu, Ukrayna'ya karşı neden bir hibrid savaş başlattı? Rusya'nın kısa vadedeki çıkarı Ukrayna'yı istikrarsızlaştırmak ve yönetilmesini zorlaştırmak için ülke ve yönetici kadro üzerinde sürekli baskı kurmak üzere çatışmayı sürdürmektir. Uzun vadede ise Doğu Ukrayna'daki savaşı –Abhazya, Güney Osetya ve Transdinyester'de olduğu gibi– dondurulmuş çatışmaya dönüştürmektir. Böylece Moskova yönetimi Ukrayna'nın AB ve NATO'ya girişini bloke edebilir.¹⁷

Rusya Federasyonu vekalet savaşı unsurundan başka gaz enerji kaynaklarını da Ukrayna'da yeni kurulan hükümeti kendi çıkarına çalışmaya zorlamak için siyasal bir silah olarak kullandı. Kremlin ayrıca geniş çaplı bir propaganda kampanyası başlattı. Kampanyanın amacı Ukrayna'nın devlet düzenini zayıflatıp Batı yanlısı lider kadro ve müttefikleri ile ABD ve AB'yi itibardan düşürmektir. Rusya ilaveten hibrid savaşın parçası olarak doğu komşusu Ukrayna'yı istikrarsızlaştırmak, kurumları ile stratejik altyapısının işleyişini sekteye uğratabilecek karmaşık bir siber savaş başlattı.

14. Tom McCarthy ve Alan Yuhas, "Ukraine Crisis: Kiev Launches 'Anti-Terror Operation' in East – Live Updates", *Guardian*, 15 Nisan 2014.

15. (Transcript of a Secret Meeting of the National Security Council 28 Şubat 2014), "Стенограмма секретного заседания СНБО во время аннексии Крыма в 2014 году. Полный текст на русском языке", Гордон, 22 Şubat 2016, <https://gordonua.com/publications/stenogramma-sekretного-zasedaniya-snbo-vo-vremya-anneksii-kryma-v-2014-godu-polnyy-tekst-na-russkom-yazyke-121122.html>, (Erişim tarihi: 2 Eylül 2018).

16. Michael Kofman ve Katya Migacheva, *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*, (RAND Corporation Report, Santa Monica: 2017), s. 45.

17. Kofman ve Migacheva, *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*, s. 70.

Rusya Federasyonu tüm bu taktikleri Ukrayna'yı zayıflatmak, istikrarsızlaştırmak ve bölmek amacıyla kullandı ve bu taktikler literatürde bir hibrid savaşın unsurları olarak bilinmektedir.¹⁸ Diğer bir deyişle çatışma Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'da başlattığı hibrid savaşın parçasıdır. Bu savaşın karmaşıklığı sonraki bölümlerde analiz edilmektedir. Bu rapor Şubat 2014-Aralık 2018 arasındaki dönemi kapsamakta olup Ukrayna'daki hibrid savaşın özelliklerini ve savaşın karmaşıklığını irdelemektedir.

18. "Ukraine and Russia: The Perceptions and the Reality, Hybrid War - Hybrid Response?", NATO, 1 Temmuz 2014, <http://www.nato.int/docu/review/2014/Russia-Ukraine-Nato-crisis/Russia-Ukraine-crisis-war/EN/index.htm>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

HİBRİD SAVAŞ

“Hibrid savaş” kavramı yeni bir kavram değildir. M.Ö. beşinci yüzyılda Peloponez Savaşı’nda karşımıza çıkar ve taktikten operasyonele, stratejiye kadar savaşın tüm seviyelerini kapsar.¹⁹ Hibrid savaş “savaşın doğasını değiştirmez sadece kuvvetlerin bu savaşın sevk ve idaresine katılım şeklini değiştirir.”²⁰ Hibrid savaş “siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan istikrarsız koşullardaki hasım hükümetlerin, hareketlerin veya eğilimlerin reformu için ekonomik ve siyasi nüfuzun ikna edici bir şekilde ve şiddetsiz kullanımını en üst düzeye çıkarmak üzere özel ısmarlanmış kapsamlı ve oldukça detaylı askeri faaliyetlerin, kaynakların, programların ve uygulamaların kullanımını sağlar.”²¹

Kavram “ortak bir siyasi amaca ulaşılması amacıyla konvansiyonel askeri güçler ile gerilla, ayaklanma ve terörist gibi hem devlet hem de devlet dışı aktörleri de içerebilen düzensiz kuvvetlerin bir karışımını kapsamaktadır.”²² Dolayısıyla hibrid savaş ekonomik savaş, siber savaş, psikolojik harp, vekalet savaşı²³

19. “Ukraine and Russia: The Perceptions and the Reality, Hybrid War - Hybrid Response?”.

20. Williamson Murray ve Peter R. Mansoos, *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*, (Cambridge University Press, New York: 2012), s. 3.

21. Margaret S. Bond, *Hybrid Wars: A New Paradigm for Stability Operations in Failing States*, (U.S. Army War College, Pennsylvania: 2007), s. 4.

22. Muray ve Mansoos, *Hybrid Warfare*, s. 2.

23. Terri Moon Cronk, “U.S. Must Stand Vigilant in Face of New Threats, Flournoy Says”, Amerikan Savunma Bakanlığı, <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=61583>, (Erişim tarihi: 2 Eylül 2018).

ile sızma, sabotaj, gizli operasyonları kapsayan casusluk operasyonları gibi birkaç unsuru içermektedir.²⁴

Konvansiyonel bir savaş başlatmak için önemli miktarda ekonomik, doğal ve insan kaynaklarına ihtiyaç vardır ve bu durum saldırgan için büyük problemlere sebep olabilir. Bu nedenle bir devlet için maliyetler ve riskler açısından siyasi hedeflerine ulaşmak üzere rakip bir devlete karşı hibrid savaş başlatmak daha karlıdır. Dolayısıyla saldırgan devlet rakibini alt etmek için mümkün olduğunca fazla seviyede hareket eder. Bunun amacı rakip devleti içeriden çökertmek veya rakip devletin iç ve dış politikalarını saldırgan devletin kendi çıkarları doğrultusunda nüfuz altına almaktır.

24. "NATO's Response to Hybrid Threats", NATO, 8 Ağustos 2019, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

VEKALET SAVAŞI

Bu tür savaş üçüncü tarafların savaşın sonucunu kendi çıkarları yönünde etkilemek için çatışmaya dolaylı katılımıdır.²⁵ Üçüncü partiler çatışmaya katılan devlet veya devlet dışı aktörlerden birine silah, savaş teknikleri, para, askeri eğitim,²⁶ istihbarat, asker veya paralı asker teklif ederek finanse edebilir. Doğu Ukrayna'daki savaş bu tür çatıőmanın önemli bir örneğidir. Rusya Federasyonu Ukrayna ordusunu kontrol altında tutabilmek ve ayrılıkçuların işgal ettikleri toprakları muhafaza edebilmeleri için onlara gerekli tüm desteği sunmaktadır. Diğer devlet aktörlerinin de vekiller vasıtasıyla savaşa katıldıkları Yemen ve Suriye'deki çatışma örneklerinde görülebilir.

Rusya Federasyonu, Ukrayna'daki çatışma konusunda Şubat sonunda Kırım'da ve Ukrayna'nın güney doğusundaki Odesa, Kharkov, Mariupol, Donetsk ve Luhansk bölgelerinde Mart 2015'te protestolara etkin bir Şekilde katılmıştır. Kırım'ın Rusya Federasyonu tarafından gayrimeőru ilhakı meselesi özel bir durumdur ve operasyon Rus ordusunun tüm silahlı kuvvetlerinin (kara, hava, deniz) katıldığı düzenli birlikleri tarafından gerçekleştirilmiőtir.²⁷

Paralı askerler bulunmakla birlikte operasyondaki rolleri Rus Silahlı Kuvvetlerinininkiyle karşılaştırıldığında en alt düzeydedir. Yukarıda bahsedilen Őehirler-

25. Andrew Mumford, *Proxy Warfare*, (Polity Press, Cambridge: 2013), s. 11.

26. Mumford, *Proxy Warfare*.

27. "Putin Seized Crimea with Regular Army But Outsourced Action in Donbas", Euromaidan Press, 10 Haziran 2018.

den sadece Donetsk ve Luhansk'ta protestocular kamu kurumlarını işgal etmeyi ve Nisan 2014'te bu bölgelerin Kiev yönetimine karşı bağımsızlıklarını ilan etmeyi başarabilmiştir. Stratejik açıdan Donbas bölgesi Ukrayna için çok önemlidir zira ülkedeki en büyük kömür ve çelik yataklarına sahiptir, nükleer enerji santralleri için gerekli kimyasallar ve türbinler burada üretilmektedir.²⁸

Rusya Federasyonu Ukrayna'nın doğusunda Mart 2014'te patlak veren protestoları Rus yanlısı nüfusun memnuniyetsizliğini kendi çıkarları yönünde istismar etmek için kullanmıştır. Mart 2014 başlarından itibaren Rusya Federasyonu'ndan yüzlerce insan sınırı geçerek Rus yanlısı göstericilere katılmıştır. Rus istihbarat servisleri sosyal medyadan özellikle yaşları 18-45 arasındaki erkekleri devşirip Doğu Ukrayna'daki şehirlere göndererek bu protestolara katılımlarını koordine etmiştir.²⁹ İstihbarat servisi elemanları arasında Rus ordusunun Ana İstihbarat Dairesi olarak bilinen gizli servisi GRU ajanları özellikle yer almıştır.³⁰

Başlangıçta kışkırtıcı rolü oynayan ajanlar daha sonra Ukraynalılar arasından çatışmaya katılanları sabote ederek devşirmiştir.³¹ İsyancıların hatırı sayılı bir kısmı ordu subayları ve astsubayları ile ülkelerine sadakat göstermeyen Ukrayna istihbarat servisleri içinden çıkmıştır. Bunların pek çoğu Rus istihbarat servisleri tarafından çok önceden devşirilmiştir.

Şiddet içerikli protestoların sürdürülmesiyle amaç kargaşa ortamı ve toplumda gerginlik yaratmak, hükümetin meşru ve muktedir olmadığını göstermek, hükümet faaliyetlerini aksatmak hatta engellemektir. Aynı zamanda bu protestolar yoluyla Rusya, Ukrayna'nın parçalanması için baskı yaparak bir federalleşme sürecini tetiklemeye de çalıştı. Bu arada Kiev yönetimi Moskova'yı GRU vasıtasıyla protestoları teşvik etmek ve desteklemekle suçladı ancak Kremlin olaylara müdahil oldukları yönündeki suçlamaları reddetti.³²

Nisandan itibaren Rusya Federasyonu'nun para ödeyip eğittiği paramiliter gruplar protestolara katıldı.³³ Ayrıca Moskova yönetiminin sözleşmeli olarak Sırbistan,³⁴ Moldova Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Ukrayna'dan³⁵ getirdiği

28. "Putin Seized Crimea with Regular Army But Outsourced Action in Donbas".

29. Sam Judah, "Russian Site Recruits 'Volunteers' for Ukraine", BBC, 5 Mart 2014.

30. Armand Goşu, *Euro-Falia*, (Curtea Veche, Bükreş: 2016), s. 63-64.

31. Roman Goncharenko, "Russians Hold Key Posts with Ukraine Separatists", Deutsche Welle, 31 Temmuz 2014.

32. Goşu, *Euro-Falia*, s. 63-64.

33. Igor Rotar, "The Cossack Factor in Ukrainian War", Jamestown Foundation, 13 Ağustos 2014, <https://jamestown.org/program/the-cossack-factor-in-ukrainian-war>, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2018).

34. Nemanja Rujevic, "Serbian Mercenaries Fighting in Eastern Ukraine", Deutsche Welle, 14 Ağustos 2014.

35. "From Donbas to Syria: Investigation Reveals Ukrainians Fighting in Russian PMC Wagner", Euromaidan Press, 7 Haziran 2018.

paralı askerler protestolarda dikkat çekti. Bunlara ilaveten Ağustos 2014'e kadar ABD'li, Fransız, İtalyan, Alman ve iki Romen gönüllü³⁶ ayrılıkçıların yanında çatışmalara katıldı. Mayıs 2014'te Ukrayna Ulusal Güvenlik Servisi (SBU) "Wagner" adında bir paralı asker grubunu tespit etti. Bu grup Donbas'ta çatışmalara giriyordu ve Rusya Federasyonu ile irtibatlıydı.³⁷

Kiev yönetimi karar vermekte gecikti ve Nisan 2015'te ordu müdahalede bulundu. Gecikmenin başlıca sebebi Ukrayna ordusunun istikrarsız/güvenilmez/kırılgan hali ve mali kaynak yetersizliğiydi.³⁸ Ukrayna ordusunun Temmuz başlarındaki taarruzu ayrılıkçılar tarafından işgal edilmiş toprakların bir kısmının geri alınmasını mümkün kıldı. Ayrılıkçılar şimdilerde sadece Donetsk ve Luhansk'ın büyük kentlerini kontrol altında tutmaktadır. Rusya Federasyonu ayrılıkçılara savaşçı, tank, roket rampası, keskin nişancı tüfeği, tanksavar ve canlı hedeflere karşı kullanılacak otomatik silah ve zırhlı silahlı personel taşıyıcılar temin etti.³⁹

Rusya, Ukrayna topraklarında asker bulundurduğunu inkar etse de sosyal ağ Vkontakte'de Rus askerlerin 2014'te yayımlanan muharebe alanındaki fotoğrafları bunun aksini ifade etmektedir. Temmuz sonunda birkaç Rus askerini askeri kamyon, silah ve Rus askeri ekipmanı yanında gösteren bir dizi fotoğraf yayımlandı. İmgelere "Ukrayna bizi bekliyor!" ve "Bütün gece Ukrayna'yı bombaladık!" gibi mesajlar iliştilmişti.⁴⁰

Temmuz 2014 itibarıyla Rusya Federasyonu topçu atışlarıyla Ukrayna ordusu mevzilerini bombaladı.⁴¹ Ağustos sonuna kadar NATO'ya göre Doğu Ukrayna'da bin Rus askeri vardı. Asker Anneleri Komitesine göre Rus askerlerinin sayısı yedi-sekiz bin arasındaydı.⁴² Sonuç olarak ayrılıkçılar Rus ordusunun Mariupol Limanı yakınındaki Azov Denizi'ne kadar cepheyi genişletmesine yardım etmeyi

36. "Ukraine Crisis: Rebel Fighters 'Trained in Russia'", BBC, 16 Ağustos 2014.

37. "Цивілізований світ має створити єдиний фронт у протидії російській гібридній агресії - Василь Грицак", Служба безпеки України, 9 Ekim 2018, <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/21/view/5301#.conL-4VXR.dpbs>, (Erişim tarihi: 12 Aralık 2018).

38. "Стенограмма секретного заседания СНБО во время аннексии Крыма в 2014 году. Полный текст на русском языке".

39. "Стенограмма секретного заседания СНБО во время аннексии Крыма в 2014 году. Полный текст на русском языке".

40. "Стенограмма секретного заседания СНБО во время аннексии Крыма в 2014 году. Полный текст на русском языке".

41. Michael Kelly, "US: These Satellite Photos Prove That Russian Troops are Shelling Ukraine", Business Insider, 28 Temmuz 2014.

42. "Thousands of Russian Soldiers Sent to Ukraine, Say Rights Groups", *Guardian*, 1 Eylül 2014.

başarabildi.⁴³ Ağustos'ta Ukrayna ordusu ilk kez Rus ordusu ile Doğu Ukrayna'da doğrudan çatışmaya girdi.⁴⁴

25 Ağustos'ta 10 Rus paraşütçüsü Doğu Ukrayna'da esir alındı. Paraşütçülerin boyunlarındaki kimlik künyeleri ve Ukrayna askerleri tarafından alınan ifadeleri Rus ordusunun Ukrayna'da bulunduğu tartışılmaz ispatı oldu.⁴⁵ Olayın akabinde Rus Savunma Bakanlığı askerlerin Rusya-Ukrayna sınırında devriye halindeyken Ukrayna sınırını yanlışlıkla geçtiklerini söyledi.⁴⁶ Rus paraşütçülerin Rusya-Ukrayna sınırına altmış kilometre mesafede Ukrayna içinde "kazara" bulunduğunu kabul eden Moskova yönetimi Ukrayna hükümetinin birkaç aydır sürdürdüğü iddiasını doğrulamış oldu. Şubat 2015'te Minsk II Anlaşması imzalanmasına rağmen buna uyulmadı ve çatışma halen devam etmektedir.⁴⁷

43. Andrew Wilson, *Ukraine Crisis: What It Means for the West*, (Yale University Press, Londra: 2014), s. 136-141.

44. Oksana Grytsenko, "Thousands of Russian Soldiers Fought at Ilovaisk, Around a Hundred were Killed", *Kyiv Post*, 6 Nisan 2018.

45. Roland Oliphant ve Tom Parfitt, "Capture of Russian Paratroopers in Ukraine Overshadows Talks with Russia", *Telegraph*, 26 Ağustos 2014.

46. Oliphant ve Parfitt, "Capture of Russian Paratroopers in Ukraine Overshadows Talks with Russia".

47. Brian Whitmore, "Is This the End of Ukraine's Peace Process?", *Atlantic*, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/08/russia-ukraine-conflict-minsk-ceasefire-passports/400505>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

CASUSLUK OPERASYONLARI

SIZMA

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Moskova'daki KGB akademisinde eğitilen pek çok Ukraynalı ve Rus istihbarat görevlisi Ukrayna istihbarat servislerinde kaldı.⁴⁸ SBU'nun kurulmasından sonra alınan istihbarat subaylarının çoğu Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde görev yapan ve doğrudan Moskova'ya rapor veren KGB Beşinci Dairesinden devşirildi.⁴⁹ Sovyet Cumhuriyetleri 1991'de bağımsızlıklarını ilan etmelerine rağmen Rusya ile Ukrayna istihbarat servisleri arasında gizli bir iletişim ve iş birliği hattı devam ettirildi.⁵⁰

Viktor Yanuşenko'nun Ukrayna cumhurbaşkanı seğıimlerini kazandığı 2010'dan bu yana Rus istihbarat servisleri Ukraynalı meslektaşları arasında giderek artan bir nüfuza sahip oldu.⁵¹ Yanukoviç Kremline bağlıydı ve seğıim kampanyası masrafları Moskova tarafından karşılanarak desteklendi. Yanukoviç Rus istihbarat servisleriyle bağlantılı Rus vatandaşlarını savunma bakanı ve istihbarat servisleri şefi olarak atadı.⁵² Bu şahışlar özellikle SBU, SZRU (Ukrayna Dış İstih-

48. Taras Kuzio, *Ukraine: Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism*, (Praeger, Santa Barbara: 2015), s. 470.

49. Philip Shishkin, "How Russian Spy Games are Sabotaging Ukraine's Intelligence Agency", *Wall Street Journal*, 11 Mart 2015.

50. Shishkin, "How Russian Spy Games Are Sabotaging Ukraine's Intelligence Agency".

51. Kuzio, *Ukraine: Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism*, s. 468.

52. Taras Kuzio, "Russia Takes Control of Ukraine's Security Forces", Jamestown Foundation, 19 Mart 2012, http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=39154&c Hash=e4ee492d04fa-73a1e1659537f7309f71#.VVj-2vmqpBe, (Erişim tarihi: 9 Eylöl 2018).

batat Servisi) ve GUR (Askeri İstihbarat Servisi) gibi Ukrayna istihbarat servislerine Rus istihbarat servislerinin büyük çapta sızmalarına izin verdi.⁵³ Böylece Rus ajanları Ukrayna güvenlik kurumlarını bir kriz veya dış tehdidi karşılayamayacak kadar zayıflatmak suretiyle sabote etti.

SBU karşı istihbarat dairesi bilinçli bir şekilde Rus istihbarat ajanları ve görevlilerinin Ukrayna topraklarında casusluk ve devirme faaliyetlerinde bulunmalarına müsaade etti. Dahası SBU Rus istihbarat servislerinin tüm Ukrayna istihbarat servislerinden eleman devşirmesine de müsaade etti.⁵⁴ 2012'de Viktor Yanukoviç Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'in ısrarı üzerine Igor Kalinin'i SBU müdürü olarak atadı. Kalinin Rus vatandaşı eski bir KGB ajanıydı, Moskova'da doğmuş ve eğitim almıştı.⁵⁵

Mart 2015'te Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko SBU görevlilerinin yüzde sekseninin FSB ajanları olduğunu açıkladı ve bu açıklama durumun vehametini gösteren bir gerçektir.⁵⁶ Şubat 2014'teki Ukrayna Devrimi'nden sonra sadece devlet başkanı değil aynı zamanda SBU Direktörü Oleksandr Yakimenko, SZRU Direktörü Hryhoriy Ilyashov ve diğer üst düzey istihbarat görevlileri de Rusya Federasyonu'na kaçtı.⁵⁷

Kırımlı SBU başkanı kurumdaki istihbarat görevlilerinin yüzde doksaniyle birlikte ülkesine ihanet ederek Rusya Federasyonu'na katıldı.⁵⁸ SBU'nun yeni direktörü Kiev'deki istihbarat karargahına girdiğinde binayı boş buldu.⁵⁹ İlave-ten 22 bin SBU görevlisi ve muhbirinin bilgilerini içeren bilgisayarlar ve sabit diskler imha edilerek SBU ile FSB arasındaki iş birliğine dair tüm bilgiler ortadan kaldırıldı.⁶⁰

Ukrayna'nın doğu kesimlerinde Donetsk'teki SBU istihbarat görevlilerinin üçte biri ayrılıkçılara katıldı. Bu görevliler arasında hainleri ve yabancı ajanları tespit etmekle vazifeli Karşı İstihbarat Dairesi Başkanı Alexander Khodakovsky da bulunuyordu.⁶¹ Ayrıca Luhansk'tan çok sayıda SBU görevlisi de ayrılıkçılara katıldı.⁶²

53. Kuzio, *Ukraine: Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism*, s. 475.

54. Kuzio, *Ukraine: Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism*, s. 453.

55. Kuzio, *Ukraine: Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism*.

56. "Poroshenko: 80% of SBU Staff Was Russian Agents", Zik, 26 Mart 2015.

57. "Ukraine Accuses Russia of Breaking CIS Agreements over Yanukovich Extradition", Interfax-Ukraine, 12 Ocak 2015.

58. "Ukrainian Defectors in Occupied Crimea Sidelined, Relocated – Media", UNIAN, 5 Ekim 2017.

59. Kuzio, *Ukraine: Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism*, s. 475.

60. Kuzio, *Ukraine: Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism*.

61. Shishkin, "How Russian Spy Games Are Sabotaging Ukraine's Intelligence Agency".

62. "The Surrender of Luhansk SBU", *Ukrainian Week*, 23 Aralık 2015.

2014 baharında ayrılıkçılar Doğu Ukrayna'da iktidarı ele geçirdikten sonra Ukrayna ordusu ve istihbarat servisleri bu toprakları ayaklanmacılardan özgürleştirmek için strateji geliştirdi. Ancak operasyonlar Rusya istihbaratına bilgi sızdırılması nedeniyle beklenen sonucu vermedi.⁶³ Aynı dönemde bilgi sızdırılması nedeniyle gizli görevdeki birkaç SBU görevlisi ayrılıkçılar tarafından yakalandı.⁶⁴

Rus istihbarat servislerinin sızma oranı GUR ve SZRU'da da aynı derecede yüksekti. Şubat 2014 devriminden sonra SBU⁶⁵ ve SZRU'nun⁶⁶ yeni direktörleri yüzlerce istihbarat görevlisini işten çıkardı ve bunların çoğu vatana ihanetle suçlandı. Kısa bir süre sonra SBU ve SZRU Rus ajanı olmadıklarından emin olduklarını anlamak için yalan makinesi dahil ciddi sınamaların ardından yüzlerce istihbarat görevlisini işe aldı.⁶⁷

Bir de iki servis içindeki tüm daire başkanları ve yardımcılarını ile tüm bölgelerdeki birim başkanları değiştirildi.⁶⁸ Ancak bilgi sızıntısı tamamen ortadan kaldırılamadı. Bu süreçten sonra bile Ukrayna istihbarat servislerinde hala Rus ajanları mevcuttu. Durum Rusya Federasyonu için büyük bir avantajdı öyle ki bazı vakalarda Ukrayna'nın özel operasyonlarına ilişkin askeri planları önceden bilmekle kalmadı. Rusya, Ukrayna'nın çok gizli bilgilerine, hassasiyetlerine, istihbarat görevlilerinin isimlerine, bu görevlilerin kullandıkları kod isimlerine, yerlerine ve operasyonlarına, savaş planlarına ait bilgilere, askeri mevzilerine ve gereçlerine ilişkin ayrıntılara geniş çaplı bir erişim sağlamıştı. 26 Nisan 2014'te Alfa Biriminden üç SBU görevlisi Donetsk bölgesindeki Horlivka kentinde gizli bir operasyon sırasında ayrılıkçılar tarafından yakalandı. Görevliler işgal altındaki topraklarda değerli bir hedefi tutuklama ihtimalini değerlendirdikleri bir gözetim faaliyeti icra ediyorlardı.⁶⁹ SBU içinden bilgi sızdırılması nedeniyle yakalandılar.⁷⁰ Bu tür durumların tekrar yaşanmaması için Ukrayna'nın tüm güvenlik ajanslarından Rus ajanlarının temizlemesi elzemdi.

Tablo 1'de SBU karşı istihbarat dairesinin 2014-2018 arasında Rus Federasyonu'nun ajanlık faaliyetleri ve casusluk operasyonlarına karşı koymak için gerçekleştirdiği çalışmalar yer almaktadır. Tablodaki bilgiler açık kaynaklardan derlenmiştir.

63. Taras Kuzio, "Who Committed Treason in Ukraine?", *Ukrainian Policy*, 1 Mart 2016.

64. Shishkin, "How Russian Spy Games Are Sabotaging Ukraine's Intelligence Agency".

65. "Наливайченко каже, що всі зрадники в штабі АТО ліквідовані", Українська Правда, 12 Aralık 2014, <https://www.pravda.com.ua/news/2014/12/12/7051761>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

66. "Зі Служби зовнішньої розвідки України від початку року звільнили 249 співробітників", УНІАН, 21 Ekim 2014, <https://www.unian.ua/politics/998932-zi-slujbi-zovnishnoji-rozvidki-ukrajini-vid-pochatku-roku-zvilnili-249-spivrobitnikiv.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

67. Shishkin, "How Russian Spy Games Are Sabotaging Ukraine's Intelligence Agency".

68. Shishkin, "How Russian Spy Games Are Sabotaging Ukraine's Intelligence Agency".

69. Oksana Grytsenko, "Separatists Acted on a Tip to Capture SBU Officers, Ukraine's Security Service Says (VIDEO)", *Kyiv Post*, 28 Nisan 2014.

70. Grytsenko, "Separatists Acted on a Tip to Capture SBU Officers, Ukraine's Security Service Says (VIDEO)".

TABLO 1. UKRAYNA'NIN KARŞI İSTİHBARAT OPERASYONLARI (2014-2018)

21 Mart 2014	SBU yetkilileri Chernivtsi'de GRU için çalışan ve Ukrayna tarafından geliştirilen yeni füze sistemlerinin çizimlerine ait gizli bilgileri edinmek isteyen bir Rus vatandaşını tutukladı. ⁷¹
27 Temmuz 2014	Ukraynalı yetkililer Terörle Mücadele Operasyon Bölgesi Koordinasyon Merkezi (ATO) görevlisini Rus istihbarat servislerine ordunun Donbas bölgesindeki operasyonları hakkında gizli bilgi verdiği gerekçesiyle tutukladı. ⁷²
31 Temmuz 2014	Ukrayna ordusu Rusya-Ukrayna sınırını yasa dışı yollarla geçen bir kişiyi Donetsk bölgesinde gözaltına aldı. Rusya Federasyonu için Bu kişi Ukrayna ordusunun mevzileri ve teyakkuz durumu hakkında bilgi topluyordu. ⁷³ Ulusal Güvenlik ve Savunma Konseyi Başkan Vekiline göre 25 Mart-3 Temmuz 2014 arasında Savunma Bakanlığında ülkelerine ihanet eden üst düzey yetkili vakaları artış gösterdi. ⁷⁴
31 Temmuz 2014	SBU, Ukrayna içişleri bakanına suikast hazırlayan Rus ajanı bir jandarma görevlisini gözaltına aldı. ⁷⁵
4 Şubat 2015	SBU, Ukrayna ordusunda görevli üst düzey bir subayı Rusya Federasyonu'na ordunun operasyonları hakkında bilgi göndermekten gözaltına aldı. Bu kişi ayrıca askerlerin moralini bozmak için Ukrayna ordusunun kaybettiği iddia edilen savaşlar ve cephedeki dayanılmaz koşullar hakkında yanlış bilgi yayıyordu. ⁷⁶
18 Mayıs 2015	Ukrayna Jandarma Komutanlığından kıdemli bir subay ağır ihanet nedeniyle SBU tarafından gözaltına alındı. Rus istihbarat servislerine Ukrayna ordusunun mevzileri ve altyapısı hakkında gizli bilgi veriyordu. ⁷⁷
16 Haziran 2015	Bir SZRU görevlisi SBU karşı istihbarat dairesi memurları tarafından gizli bilgileri Rus istihbaratına aktarmaktan gözaltına alındı. ⁷⁸

71. "Російського Шпигуна з Гру Спіймали На Гарячому У Чернігові", ТСН, 21 Mart 2014, <https://tsn.ua/video/video-novini/rosiyskogo-shpiguna-z-gru-spiymali-na-garyachomu-u-chernigovi.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

72. "У штабі АТО виявили шпигуна з Росії", УНІАН, 27 Temmuz 2014, https://www.unian.ua/politics/944382-u-shtabi-ato-viyavili-shpiguna-z-rosiji.html?utm_source=unian&utm_medium=related_news&utm_campaign=related_news_in_post, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

73. "У Донецькій області прикордонники затримали 24-річного шпигуна з Росії Детальніше", УНІАН, <https://www.unian.ua/politics/945976-u-donetskiy-oblasti-prikordonniki-zatrimali-24-richnogo-shpiguna-z-rosiji.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

74. "У Штабі Ато Виявили Офіцера-Шпигуна, Який "Зливав" Секретну Інформацію Росії – Коваль", ТСН, 27 Temmuz 2014, <https://tsn.ua/politika/u-shtabi-ato-viyavili-oficera-shpiguna-yakiy-zlivav-sekretnu-informaciyu-rosiyi-koval-360811.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

75. "СБУ затримала офіцера Нацгвардії, причетного до замаху на Авакова", УНІАН, 31 Temmuz 2014, <https://www.unian.ua/politics/945971-sbu-zatrimala-ofitsera-natsgvardiji-prichetnogo-do-zamahu-na-avakova.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

76. Anna Mostovych, "SBU Arrests Traitors Who Informed on Ukrainian Troops for Russian Intelligence", Euro-maidan Press, 4 Şubat 2015.

77. "Lieutenant-Colonel of National Guard is Sentenced to 13 Years of Imprisonment for High Treason – SBU (Video)", Security Service of Ukraine, 18 Mayıs 2018, <https://ssu.gov.ua/en/news/29/category/21/view/4794#.ygRIELMW.dpbshttps://ssu.gov.ua/en/news/29/category/21/view/4794#.ygRIELMW.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

78. "СБУ повідомляє про арешт капітана зовнішньої розвідки, який шпигував на користь Росії Детальніше", УНІАН, 16 Haziran 2015, <https://www.unian.ua/society/1090090-sbu-povidomlyae-pro-aresht-kapitana-zovnishnoji-rozvidki-yakiy-shpiguvav-na-korist-rosiji.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

16 Aralık 2015	Bir FSB istihbarat görevlisi Luhansk bölgesinde SBU tarafından Ukrayna askerlerini devşirmeye çalışırken tutuklandı. ⁷⁹
16 Haziran 2016	SBU basın servisi, Terörle Mücadele Operasyon Bölgesi (ATO) başkan yardımcısının Rus istihbarat servislerine gizli bilgi sağlamaktan tutuklandığını duyurdu. ⁸⁰
22 Aralık 2016	Ukrayna ordusu içinde bir daire başkanı tutuklanarak ağır ihanetle suçlandı. 2015'te GRU tarafından devşirilen şahıs 60 gizli belgeyi sızdırmayı başarmıştı. ⁸¹ SBU'nun basın açıklamasına göre sadece 2016'da 83 casusluk ve ağır ihanet vakası meydana geldi. ⁸²
16 Ağustos 2017	Bir SBU görevlisi Kerson bölgesinde FSB ile iş birliği yapmaktan tutuklandı. ⁸³
11 Ekim 2017	Ukrayna jandarma görevlisi Rus istihbarat servislerine istihbarat sağladığı gerekçesiyle yakalandı. ⁸⁴
15 Aralık 2017	Ukrayna karşı istihbarat servisi Çerkasya bölgesinde Rus Dış İstihbarat Servisi (SVR) için çalışan bir Rus vatandaşını tutukladığını açıkladı. ⁸⁵
21 Aralık 2017	Ukrayna başbakanı protokol daire başkan yardımcısı SBU tarafından gözaltına alınarak Rus istihbarat servislerine gizli bilgi vermekle suçlandı. Şahıs görevi nedeniyle Bakanlar Kurulu içinden çok önemli bilgilere erişebiliyordu, aynı zamanda diğer devletlerin üst düzey temsilcileriyle yapılan görüşmelerde başbakanın özel çevirmeniydi. Diğer eyaletlerden üst düzey yetkililerle kapalı kapılar ardında tartışılan hemen hemen her şeye erişimi vardı. ⁸⁶ Tutuklanmadan sadece aylar önce İngiltere'ye resmi bir ziyaret sırasında Ukrayna Başbakanı Volodymyr Groysman'a eşlik etti. Orada İngiltere başbakanı ile yaptığı görüşmede Groysman'ın konuşmalarını tercüme etti. Ayrıca Beyaz Saraya Temmuz 2016'da resmi bir ziyaret sırasında Groysman ve ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden arasındaki diyaloğun tercümanlığını yaptı. ⁸⁷

79. "СБУ: Затримано агента ФСБ, яка мала вербувати українських військових", Українська Правда, 16 Aralık 2016, <https://www.pravda.com.ua/news/2015/12/16/7092670>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

80. "Ukrainian CI Effectively Counters Russian Saboteurs and Agents", Secret Service of Ukraine, 16 Haziran 2016, <https://ssu.gov.ua/en/news/1/category/21/view/1221#.1WghPtQh.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

81. "Сбу Разоблачила Капитана, Который Предал Украину И Переметнулся В Российскую Разведку — Грицак", ТСН, 22 Aralık 2016, <https://ru.tsn.ua/ukrayina/sbu-razoblachila-kapitana-kotoryy-predal-ukrainu-i-peremetnulsya-v-rossiyskiyu-razvedku-gricak-773148.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

82. "Results of Certain Areas of Work of Security Service of Ukraine", Secret Service of Ukraine, 23 Aralık 2016, <https://ssu.gov.ua/en/news/232/category/21/view/2474#.8ZiwcxzP.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

83. "SBU Reveals Its Own Officer Cooperating with FSB in Kherson", Secret Service of Ukraine, 16 Ağustos 2017, <https://ssu.gov.ua/en/news/1/category/21/view/3782#.4tQR5aB7.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

84. "SBU Detects Serviceman of the National Guard in the Work for the RF Special Services and Blocks the Information Disclosure (Video)", Secret Service of Ukraine, 11 Ekim 2017, <https://ssu.gov.ua/en/news/97/category/21/view/4008#.STII4eXg.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

85. "Russian Agent of Foreign Intelligence Detained in Cherkasy Region", 112.international, 15 Aralık 2017.

86. "Media Outlet Reveals Details about Russian Agent Exposed in Groysman's Office", UNIAN, 21 Aralık 2017.

87. Luke Harding, "Ukrainian Interpreter Who Visited May Arrested on Russian Spying Charges", *Guardian*, 21 Aralık 2017.

21 Aralık 2017	Yirmi dört saatten kısa bir sürede başka bir Ukrayna vatandaşı Rusya'ya casusluk yaptığı için tutuklandı. Kiev Merkez Biriminden üst düzey bir SBU yetkilisi Rus istihbarat servislerine gizli bilgileri aktarmaktan tutuklandı. ⁸⁸
22 Mart 2018	SBU, Rus istihbarat servislerine Donbas bölgesinde savaşan Ukraynalı askerler hakkında istihbarat sağlayan bir polis memurunu Kharkiv bölgesinde gözaltına aldı. ⁸⁹
21 Nisan 2018	SBU, Savunma Bakanlığına bağlı bir devlet kuruluşunda çalışan bir kişiyi gözaltına aldı. Şahıs Rus istihbarat servislerine stratejik istihbarat sağlamakla suçlandı. ⁹⁰
18 Ağustos 2018	SBU, Rus ajanı olan bir SZRU görevlisini gözaltına aldı. ⁹¹
12 Ekim 2018	SBU Zaporizhzhya bölgesi yerel yönetimi için çalışan iki adamı gözaltına alarak Rusya Federasyonu'na casusluk yapmakla suçladı. Temmuz 2015-Ekim 2018 arasında Rus istihbarat servislerine bölgenin sosyopolitik ve sosyoekonomik durumu hakkında bilgi sunan şahıslar ayrıca Zaporizhzhya'da ⁹² ayaklanmalar ve kitlesel protestolar gibi yıkıcı etkinlikler düzenlemeye çalıştılar. Söz konusu bölge Ukrayna'nın çelik, alüminyum, uçak motorları, otomobil ve diğer ağır sanayi ürünleri imal eden en önemli sanayi merkezlerinden biridir. Dolayısıyla bölge Ukrayna'nın ordu ve sanayi sektörü için stratejik bir öneme sahiptir. ⁹³
10 Aralık 2018	Ukrayna Hava Kuvvetlerinden bir albay SBU tarafından gözaltına alındı. SBU'ya göre albay üç yıldır Rusya'nın askeri istihbarat servisi olan GRU'da çalışıyordu. GRU Donbas'ta cephede kullanılan Ukrayna'nın en başarılı İHA modellerine ve hava kuvvetleri kabiliyetlerine ilişkin bilgileri edinmek istedi. ⁹⁴

SBU direktörü Aralık 2014'te istihbarat servislerini Rus ajanlarından temizlediğini ileri sürse de⁹⁵ kalan bazı ajanlar bilgi iletmeye devam ettiler. Rus gizli servisleri önemli Ukrayna kurumları, kamu kurumları, istihbarat servisleri ve silahlı kuvvetlerinde derinlere kadar sızmayı başardı. FSB ve GRU hedeflerine ulaşmak için rüşvet, baskı, şantaj, tehdit hatta fiziksel şiddet uygulamak suretiyle en çok SBU'nun kıdemli görevlilerini kazanmayı hedefledi.⁹⁶ 2014-2018 dönemi boyunca SBU Ukrayna vatandaşlarının oluşturduğu ve Rus

88. "The SBU Uncovers Its Own Officer on Cooperation with Russian Secret Services", Secret Service of Ukraine, <https://ssu.gov.ua/en/news/76/category/21/view/4235#.SXxIOV39.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Aralık 2018).

89. "Kharkiv Region: SBU Stops Activities Russian Special Services Network (Video)", Secret Service of Ukraine, 22 Mart 2018, <https://ssu.gov.ua/en/news/48/category/21/view/4546#.JZgmRhAd.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

90. "Kyiv: SBU Detains Russian Spy - Employee of Strategic Company under MoD of Ukraine", Secret Service of Ukraine, <https://ssu.gov.ua/en/news/37/category/21/view/4674#.mxEcKNGV.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Aralık 2018).

91. "SBU Reveals, Arrests Mole in Own Ranks", UNIAN, 23 Ağustos 2018.

92. Denys Krasnikov, "Ukraine's Security Service Uncovers Russian Spies, Corrupt Judge", *Kyiv Post*, 13 Ekim 2018.

93. "Embassy of Ukraine in the Republic of Turkey, Regions of Ukraine: Zaporizhzhya Region", Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, <https://turkey.mfa.gov.ua/en/about-ukraine/info/regions/27-zaporizh>, (Erişim tarihi: 10 Ocak 2019).

94. Ukraine Counterintel Exposes Ex-defense Official Spying for Russia", UNIAN, 10 Aralık 2018.

95. "Наживайченко каже, що всі зрадники в штабі АТО ліквідовані".

96. "SBU Prevents Attempt of Russian Secret Services to Create Source Network among Ukrainian Marines", Security Service of Ukraine, <https://ssu.gov.ua/en/news/244/category/21/view/2343#.EOK5wx0d.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

gizli servisleri tarafından kontrol edilen çok sayıda şebekeyi lağvetti. Bu gruplar ordu, askeriye ve stratejik tesislerin faaliyetleri, konumları ile Ukrayna'nın sınır bölgelerindeki durum hakkında bilgi topladılar.⁹⁷

SABOTAJ VE GİZLİ FAALİYETLER

Ukrayna Devrimi'nden sonra Rus istihbarat servisleri –özellikle GRU– kendi çalışanları veya Ukraynalı ajanlar vasıtasıyla Ukrayna'nın ulaşım altyapısı ile stratejik askeri altyapısına pek çok sabotaj düzenledi. 2014-2018 arasında hem GRU hem de FSB Ukrayna topraklarında sayısız gizli operasyona imza attılar. Bu operasyonlardan bazıları başarılı olurken diğerleri ise SBU tarafından ön-lendi. Sayılarının yüksek olduğu göz önünde tutularak açık kaynaklara dayalı bir seçki aşağıda sunulmuştur.

TABLO 2. SABOTAJ VE GİZLİ FAALİYETLER (2014-2018)	
20 Ekim 2014	Kimliği belirsiz kişiler Kharkiv şehrindeki bir ordu deposuna el bombası attı. Yağların ve yakıtın depolandığı tanklar hedef alındı. ⁹⁸
11 Ocak 2015	Kimliği belirsiz kişiler bir patlamayı tetiklemek için el bombası atıcısı kullandı. El bombaları hedeflerine ulaşmadı ancak şirketin teknik odasını vurdu. Polis bunun bir sabotaj girişimi olduğunu söyledi. ⁹⁹
20 Ocak 2015	Zaporizhzhya bölgesini Donetsk bölgesine bağlayan bir demir yolu köprüsü kömür yüklü bir tren geçtiği sırada patlatıldı. Demir yolu hattı Ukrayna ordusu tarafından çatışma bölgesi yakınındaki askeri teçhizat ve malzemeleri taşımak için sıklıkla kullanılıyordu. ¹⁰⁰
18 Mart 2015	Luhansk bölgesinde bir demir yolu köprüsü havaya uçuruldu. Köprü Ukrayna ordusunun işgali altındaki bölge ile ayrılıkçıların kontrolündeki bölgeyi birbirine bağlıyordu. ¹⁰¹
25 Mart 2015	Dnipropetrovsk bölgesini Donetsk bölgesine bağlayan demir yolunun bir kısmı kömür yüklü bir trenin geçtiği sırada havaya uçuruldu. ¹⁰²
30 Mart 2015	Kharkiv şehrinde Ukrayna ordusu için yakıt ve yağ içeren bir tank vagonu Osnova Tren İstasyonu'nda patlatıldı. ¹⁰³

97. "SBU Arrests Nine Suspected Saboteurs in Odesa – Media", UNIAN, 23 Temmuz 2017.

98. "Kharkiv Military Warehouses Come under Fire from Grenade Launcher", *Kyiv Post*, 20 Ekim 2014.

99. "Saboteurs Hit Gas Storage in Kharkiv with Grenade Launcher", UNIAN, 13 Ocak 2015.

100. Vitaly Shevchenko, "Ukraine Conflict: Bombings Go beyond Battle Zone", BBC, 7 Şubat 2015.

101. "На Луганщині підірвали залізничний міст Детальніше", УНІАН, 10 Eylül 2018, <https://www.unian.ua/war/1056778-na-luganschini-pidirvali-zaliznichny-mist.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

102. "На Дніпропетровщині терористи підірвали колію під час руху поїзда з вугіллям", УНІАН, 25 Mart 2015, <https://www.unian.ua/society/1059790-na-dnipropetrovschini-pid-potyagom-z-vugillyam-stavsvya-vibuh-z-mi.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

103. "Railway Tank Car with Fuel for Ukrainian Army Explodes in Kharkiv", *Panorama.am*, 30 Mart 2015.

31 Mart 2015	Kharkiv şehrinde demir yolunun bir kısmı tren geçtiği sırada havaya uçuruldu. ¹⁰⁴ Bu iki gün içinde gerçekleşen ikinci olaydı. Sabotajcıların söz konusu demir yoluna özel ilgi göstermesi güzergahın Ukrayna ordusu tarafından Doğu Ukrayna'daki birliklerin silahlandırılması için kullanılıyor olmasıydı. ¹⁰⁵ Bu nedenle amaç Ukrayna ordusuna silah ve malzeme dağıtımını kesmek veya en azından geciktirmektir.
28 Nisan 2015	Odessa bölgesinde bir demir yolunun bir kısmı havaya uçuruldu. ¹⁰⁶
13 Mayıs 2015	Bir aydan az bir sürede Odessa'da bir demir yolu daha havaya uçuruldu. ¹⁰⁷
12 Haziran 2015	Luhank ve Donetsk bölgelerinde Ukrayna'nın kontrolü altındaki bölgeler arasında yer alan demir yolu bağlantısının bir kısmı patlatıldı. Demir yolu Donetsk bölgesindeki Svitlodarsk kasabasına merkezi ısıtma sistemi için kömür taşımak üzere için kullanıldığından stratejik bir öneme sahipti. ¹⁰⁸
27 Haziran 2015	Ukrayna ordusunun kontrolündeki Luhansk bölgesinde başka bir demir yolunun bir kısmı havaya uçuruldu. ¹⁰⁹
30 Ekim 2015	Luhansk bölgesinde cepheye 100 kilometre uzaklıkta Ukrayna ordusuna ait bir depoda çeşitli patlamalar meydana geldi. ¹¹⁰
26 Aralık 2015	Gece boyunca Kharkiv bölgesindeki Balaklia'da bir silah deposunun üzerinden birkaç dron uçuruldu. Kompleksin üzerine el bombaları atıldı. Binanın çatısı alev aldı fakat büyük hasara yol açmadan yangın hızla söndürüldü. Olay yerinde sabotaj girişimini gösteren Rus yapımı bomba bulundu. ¹¹¹ Söz konusu depo Ukrayna topraklarındaki en büyük silah deposuydu. ¹¹²

104. "У Харкові терористи підірвали залізничні колії під потягом", УНІАН, 31 Mart 2015, <https://www.unian.ua/society/1061758-u-harkovi-teroristi-pidirvali-zaliznichni-koliji-pid-potyagom.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

105. "Kharkiv's Osnova Station Again Sees Train Bombing", Interfax.ua, 31 Mart 2015.

106. "В Одеській області невідомі підірвали залізничну колію", УНІАН, 28 Nisan 2015, https://www.unian.ua/society/1072355-v-odeskiy-oblasti-nevidomi-pidirvali-zaliznichnu-koliyu.html?utm_source=unian&utm_medium=related_news&utm_campaign=related_news_in_post, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

107. "В Одессе Прогремел Взрыв На Железнодорожном Мосту - Сми (5 Фото)", ТСН, 13 Mayıs 2015, <https://ru.tsn.ua/ukrayina/v-odesse-prgremel-vzryv-na-zheleznodorozhnom-mostu-smi-425193.html?g=article&m=384717040https://ru.tsn.ua/ukrayina/v-odesse-prgremel-vzryv-na-zheleznodorozhnom-mostu-smi-425193.html?g=article&m=384717040>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

108. "Бойовики підірвали стратегічно важливу гілку залізниці у Луганській області", УНІАН, 12 Haziran 2015, <https://www.unian.ua/war/1088528-boyoviki-pidirvali-zaliznichnu-koliyu-na-peregoni-popasna-roti-u-luganskiy-oblasti.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

109. "На Луганщині підірвали залізницю, рух потягів зупинено", УНІАН, 27 Haziran 2015, <https://www.unian.ua/war/1094575-na-luganschini-pidirvali-zaliznitsyu-ruh-potyagiv-zupineno>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

110. "Ukraine Calls Deadly Depot Blast a Terrorist Act", Reuters, 30 Ekim 2015.

111. Tony Wesolowsky, "Ukraine's Exploding Munition Depots Give Ammunition to Security Concerns", RFE/RL, 6 Kasım 2017.

112. "Найбільший в Україні склад боєприпасів намагалися підірвати за допомогою дронів", Ukr.media, 26 Aralık 2015, <https://ukr.media/incidents/250485>, (Erişim tarihi: 8 Ağustos 2018).

18 Kasım 2016	Ülkesine ihanet ederek Ukrayna'ya kaçan eski bir FSB istihbarat subayı Kiev'de kaçırıldı. SBU, Rusya Federasyonu sınırında şahsı kaçırانları yakalamayı başardı. ¹¹³
23 Mart 2017	Balaklia silah deposuna bir saldırı daha düzenlenerek 138 bin ton silah patlatıldı. ¹¹⁴ Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko Rusya Federasyonu'nu sabotaj ile suçladı. ¹¹⁵ Ukrayna'da silahları en güvenli şekilde depolamak için yeterli tesis bulunmuyor. Aynı zamanda bu depoların etrafındaki güvenlik seviyesi de zayıf ki bu da sabotaj faaliyetleri düzenlemeyi kolaylaştırıyor.
23 Mart 2017	Rus Parlamentosu eski milletvekili ve Vladimir Putin muhalifi Denis Voronenkov Kiev'in merkezinde öldürüldü. Voronenkov Rusya'dan kaçtıktan sonra 2016'da Ukrayna vatandaşlığı kazanmıştı. ¹¹⁶
31 Mart 2017	Mariupol şehir limanına yönelik bombalı araç saldırısında bir SBU subayı öldürüldü. ¹¹⁷ Maktül Donetsk karşı istihbarat eski yardımcısıydı ve düzinelerce Rus ajanın yakalanmasına yardımcı olmuştu.
27 Haziran 2017	Ukrayna Ordusu İstihbarat Teşkilatında (GUR) görevli bir albaya Kiev'de bombalı araç saldırısı düzenlendi. ¹¹⁸
28 Haziran 2017	Donetsk bölgesinde bombalı araç saldırısında bir SBU subayı öldürüldü. ¹¹⁹
8 Eylül 2017	Ukrayna ordusunda savaşan bir Çeçen gönüllüsü Kiev'de bombalı araç saldırısında öldürüldü. ¹²⁰
27 Eylül 2017	Kalynivka'daki Vinnytsia bölgesinde Kiev'e yaklaşık 220 kilometre mesafede büyük bir silah deposu havaya uçuruldu. Depoda yaklaşık 190 bin ton mühimmat bulunuyordu. ¹²¹ Ukrayna Başbakanı Volodymyr Groysman, "Bu Ukrayna ordusunun cephaneliği ve sanırım yok olması bir kaza değildi" ¹²² dedi. Son altı ayda sabotaj nedeniyle patlayan ikinci silah deposuydu. Olay Ukrayna ordusuna silah temini açısından ciddi sorunlar doğurmaktadır. Doğu Ukrayna'da Rus yanlısı ayrılıkçılarla mücadelede gerekli olan sürekli silah akışının kesintiye uğraması cephe hattını koruyamama veya taarruz operasyonu düzenlenememesine yol açabilir. Sabotaj sonucunda Ukrayna ülkenin doğusunda savaşın başlangıcından bu yana kullandığından daha fazla silah kaybetti. ¹²³

113. "UNIAN: SBU Says Russia's FSB Fails to Kidnap Its Renegade Officer Who Fought for Ukraine", *Kyiv Post*, 18 Kasım 2016.

114. "Woman's Body Found in Debris at Blazing Ukrainian Munitions Depot", RFE/RL, 24 Mart 2017.

115. "Woman's Body Found in Debris at Blazing Ukrainian Munitions Depot".

116. Shaun Walker, "Denis Voronenkov: Ex-Russian MP Who fled to Ukraine Killed in Kiev", *Guardian*, 23 Mart 2017.

117. "Ukrainian Intelligence Officer Killed in Car Blast in Mariupol Port", Reuters, 31 Mart 2017.

118. Alec Luhn, "Ukrainian Military Intelligence Officer Killed by Car Bomb in Kiev", *Guardian*, 27 Haziran 2017.

119. "Ukrainian SBU Colonel Killed by Blast in Donetsk Region", RFE/RL, 28 Haziran 2018.

120. Christopher Miller, "Kyiv Car Bomb Kills Man in Suspected Targeted Attack", RFE/RL, 8 Ağustos 2017.

121. "Thousands Evacuated after Ukraine Arms Depot Blast", Aljazeera, 27 Eylül 2017.

122. "Thousands Evacuated after Ukraine Arms Depot Blast".

123. "Ukraine Loses More Ammo in Latest Arms Depot Blast Than Used over 3 Years of War in Donbas", UNIAN, 2 Ekim 2017.

30 Ekim 2017	Ukrayna ordusunda gönüllü olarak savaşan bir Çeçen kadın Kiev bölgesinde öldürüldü. ¹²⁴
5 Nisan 2018	Cherkasy'deki Photoprylad kompleksinin araştırma ve üretim merkezlerine el bombası atıldı. Photoprylad şirketi Ukrayna'nın savunma endüstrisinin önemli bir bileşeni olan devlete ait savunma sanayii Ukroboronprom'un bir parçasıdır. Bu şirket diğerlerinin yanı sıra zırhlı araçlar, tanksavar füzeleri, top ve helikopter uygulamaları ve gece görüş cihazları için kılavuz ve ateşleme sistemleri üretti. ¹²⁵
30 Mayıs 2018	SBU, Vladimir Putin eleştirimi ve gazeteci Rus Arkady Babchenko'nun suikastını engelledi. Suikast girişimi Rus istihbarat servisleri tarafından emredildi. ¹²⁶
9 Ekim 2018	Gece 03.00 sularında üç mühimmat deposu aynı anda havaya uçuruldu ve ardından Chernihiv bölgesinin Ichnya kasabasında Savunma Bakanlığının 6. mühimmat deposunda patlama meydana geldi. Olay Rusya Federasyonu tarafından düzenlenen bir sabotaj eylemi olarak nitelendirildi. ¹²⁷ Patlamalar deponun yüzde 30'unu yok eden büyük bir yangına neden oldu. Adı geçen askeri tesiste "43 bin tonu kullanıma hazır olmak üzere yaklaşık 69 bin 500 ton mühimmat" depolanmıştı. ¹²⁸ Ukrayna'nın üç ana stratejik cephaneliği bulunmaktadır: 1322. Topçu Mühimmat Üssü (Zhytomyr bölgesi), Kara Kuvvetleri Komutanlığının 47. Mühimmat Komutanlığı (Khmelnysky bölgesi) ve 222. Merkez Topçu Mühimmat Üssü (Cherkasy bölgesi). ¹²⁹ Rusya Federasyonu'nun amacı Ukrayna'nın Donbas bölgesinde savaşan ordusunun tedarik yeteneğini zayıflatmaktır.

Havaya uçurulan demir yolları Ukrayna'nın güneydoğusunda Donetsk, Luhansk, Dnipropetrovsk, Kharkiv Zaporizhya ve Odesa bölgelerindeydi. Bu bölgelerdeki demir yolları Donbas'ta savaşan Ukrayna ordusu için stratejik önemi haizdir. Ordu bu demir yolu sistemi vasıtasıyla yakıt, yağ, silah, asker, mühimmat ve diğer önemli malzemeleri tedarik etmektedir.

Aynı şekilde 2014-2018 arasında düzinelerce patlama ve bombalı saldırı meydana geldi. SBU¹³⁰ tarafından Kiev, Odesa, Nikolaev, Kherson, Zaporizhzhya, Kharkiv, Lviv ve Mariupol'de birkaç düzine saldırı önlendi.¹³¹ Bu olaylara ilaveten son dört yılda farklı kişilerce tren ve metro istasyonlarına, havalimanlarına ve

124. "Amina Okueva Killed, Her Husband Survives Assassination Attempt Outside Kyiv", UNIAN, 30 Ekim 2017.

125. "Ukroboronprom's Plant Hit by Two Grenades", UNIAN, 5 Nisan 2018.

126. Andrew Roth, "Ukraine Reveals It Staged 'Murder' of Russian Journalist Arkady Babchenko", *Guardian*, 30 Mayıs 2018.

127. "Poroshenko on Ammo Depot Fire: No Coincidence Sabotage is the Main Version Given Proximity to Russia Border", UNIAN, 9 Ekim 2018.

128. "Shells Exploding Every 3 Minutes at Ichnia Ammo Depot - Poltorak", Interfax-Ukraine, 10 Ekim 2018.

129. "Anti-Sabotage Drills: Ukrainian Spec-op Troops Penetrated Country's Biggest Ammo Depots - Journalist", UNIAN, 21 Ekim 2018.

130. "Results of Certain Areas of Work of Security Service of Ukraine".

131. "У Службі безпеки України пройшли урочистості за участю Президента України", Служба безпеки України, 25 Mart 2016, <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/78/view/584#.juSn16ge.dpbs>, (Erişim tarihi: 11 Eylül 2018).

devlet kurumlarına¹³² bomba yerleştirildiği bilgisini içeren yüzlerce yanlış alarm kaydedildi.¹³³

Bombalı saldırıların ve yanlış alarmların amacı Ukrayna'yı istikrarsızlaştırmak için kargaşa yaratmak ve halk arasında korku salmaktır. 17 Ağustos 2017'de SBU Direktörü Pavlo Hrytsak ülkeyi istikrarsızlaştırmak için Rus istihbarat servislerinin Ukraynalı siyasetçilere ve halka mal olmuş şahsiyetlere karşı suikast planladıklarını açıkladı.¹³⁴

SBU'ya göre Rus servislerinin Ukrayna'da istikrarı bozmak için kullandıkları bir diğer yöntem protestoların organize ve finanse edilmesidir.¹³⁵ Kasım 2016'da SBU ve SZRU yayımladıkları ortak basın bildirisinde Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'daki protestoları organize ve finanse etmek için STK'ları kullandığından söz ediyordu.¹³⁶

132. "SBU Establishes Russian Origin of the Most of Anonymous Terrorists", Security Service of Ukraine, <https://ssu.gov.ua/en/news/87/category/21/view/4118#.Vly8pxrM.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

133. "Невідомі повідомили про загрозу вибухів у аеропортах по всій Україні, їх робота паралізована Детальніше", УНІАН, 10 Kasım 2017, <https://www.unian.ua/society/2236069-nevidomi-povidomili-pro-zagrozu-vibuhiv-u-killkoh-aeroportah-ukrajini-jih-robot-paralizovana.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

134. "FSB Plotting Terrorist Attacks, High-Profile Assassinations of State Officials in Ukraine – SBU Chief", UNIAN, 17 Ağustos 2017.

135. "Special Services of the RF Try to Destabilize Situation in Ukraine by Means of Artificial Protest Actions – Hrytsak (Video)", Secret Service of Ukraine, 22 Temmuz 2017, <https://ssu.gov.ua/en/news/123/category/21/view/3715#.ScScuny1.dpbshttps://ssu.gov.ua/en/news/123/category/21/view/3715#.ScScuny1.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

136. "SBU and SZRU Statement about Plans of Russian Secret Services to Destabilize Situation in Ukraine", Secret Service of Ukraine, <https://ssu.gov.ua/en/news/252/category/21/view/2238#.NVgz7tzG.dpbshttps://ssu.gov.ua/en/news/252/category/21/view/2238#.NVgz7tzG.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

PSİKOLOJİK SAVAŞ

Bir hibrid savaşı kazanmak için ülkeyi istikrarsızlaştırmak, ilgili devletin ordusunu yenmek veya bu devletin topraklarının bir kısmını ya da tamamını işgal etmek yeterli değildir. Halk ve uluslararası toplumun da savaşın bittiğine ve yapılabilecek hiçbir şey olmadığına inanmaları gerekir.¹³⁷ Aksi takdirde halkın iradesi sahadaki durumu değiştirebilir. Psikolojik harbin ilk ve asıl unsuru propagandadır. Düşman tarafın liderliğini ve halkını tehdit eden, yanıltan, moralini bozan ve baskı yapan doğrudan tehditlerle temsil edilir.¹³⁸ Sürekli savaş veya işgal tehdidi, bir devletin sınırlarına asker yığılma,¹³⁹ uluslararası sulara erişimi engelleme,¹⁴⁰ gaz tedarikini kesme, suikastler düzenleme, bomba tehditleri ve sabotajlar vs. düşmana baskı yaparak moralini etkiler.

PROPAGANDA

Saldırgan devletin kamuoyunu ve hedeflenen nüfusun tutumunu etkileyebilecek ve ustalıkla değiştirebilecek iyi bir propaganda makinesine sahip olunması özellikle önemlidir. Propaganda aynı zamanda halkın bir kısmını korkutabilir ve asabını bozabilir, bir tehlide karşı hareket edemez hale getirir.

137. Murray ve Mansoor, *Hybrid Warfare*, s. 10.

138. Robert Longley, "An Introduction to Psychological Warfare", ThoughtCo, 22 Ekim 2019, <https://www.thoughtco.com/psychological-warfare-definition-4151867>, (Erişim tarihi: 4 Ağustos 2019).

139. Andrew Rorth, "Ukraine President Warns Russia Tensions Could Lead to 'Full-Scale War'", *Guardian*, 28 Kasım 2018.

140. "Ukraine Claims Russia 'Rammed Our Tugboat' off Crimea", BBC, 25 Kasım 2018.

“Propaganda” kelimesi ilk kez on altıncı yüzyılda Vatikan tarafından kullanılmıştır. Vatikan 1622’de “Congregation of Propaganda Fide”¹⁴¹ adı altında bir daire kurmuştur. İsim Latince’den gelmekte olup “İnanç Yayma Cemiyeti” şeklinde tercüme edilebilir.¹⁴² Söz konusu dairenin amacı Katolik olmayan bölgelerde –özellikle Kuzey ve Güney Amerika ile Asya’da– Katolik inancını teşvik etmektir. Propaganda o zamandan beri devlet ve devlet dışı aktörler tarafından amaçlarına ulaşabilmek için giderek artan bir şekilde kullanılmaktadır.

Günümüzde propaganda sıklıkla yalan haberle ilişkilendirilmektedir. Fakat yalan haber propagandanın sonuçlarından yalnızca biridir. Propaganda bir doktrini, ideolojiyi veya fikirleri teşvik etmek ve takipçi kazanmak, halk tarafından bilinir hale getirmek için gerçek bilgi de sunabilir.¹⁴³ Propaganda aynı zamanda “planlanmış haber, bilgi, inançları, düşünceleri ve belli bir grubun hareketlerini etkilemek için özellikle tasarlanan özel tezler ve mesajları” hedef alır.¹⁴⁴

Gerçek veya yalan haberin yayılması yoluyla belli bir propagandanın fikir babaları –ki bunlar kişi, devlet veya uluslararası organizasyonlar olabilir– bu propagandaya maruz kalan hedef grup veya halkları kendi hamilerinin fikirlerine çekmek ister. Propaganda, propaganda talebinde bulunan bir haminin yoluna girmeleri, o yolda hareket etmeleri için belli bir grubun (ister etnik, ırk, dini veya tüm bir halk olsun) yanlış bilgilendirilmesi amacını güdebilir.¹⁴⁵ Propaganda yapan devlet hedef kitlesini çok iyi tanımalıdır –propaganda sadece bu şekilde etkili olacak ve sonuç verecektir.

Yanlış bilgilendirme bir nesnenin üstünlüğüne veya sıradanlığına halkı ikna etmeyi amaçlar –isterse bir siyasi parti adayı olsun veya bir cumhurbaşkanı, bir hükümet, bir devlet ya da bir dava olsun. Dolayısıyla yanlış bilgilendirme ile halkın belli bir yönde hareket etmesini sağlamak için o halkın arzu edilen belli bir tavrı göstermesi istenir:¹⁴⁶ belli bir parti/aday için oy vermek,¹⁴⁷ protestolar düzenlemek, ulusal güvenlik tehdidi karşısında pasif kalmak, hükümet politikaları-

141. Garth S. Jowett ve Victoria O’Donnel, *Propaganda and Persuasion*, (SAGE, Washington D.C.: 2012), s. 2.

142. Vladimir Volkoff, *Tratat de Dezinformare*, çev. Mihnea Columbeanu, (MultiPrint, Bükreş: 2002), s. 18.

143. NATO *Military Public Affairs Policy MC 0457/2*, (NATO Public Affairs & Strategic Communications Advisor, Brüksel: 2011), s. 32.

144. William E. Daugherty ve Morris Janowitz, *A Psychological Warfare Casebook*, (Johns Hopkins Press, Baltimore: 1958), s. 2.

145. Volkoff, *Tratat de Dezinformare*, s. 19.

146. Volkoff, *Tratat de Dezinformare*, s. 16.

147. Volkoff, *Tratat de Dezinformare*.

nı veya yerel/ulusal kararları vs. desteklemek veya karşı çıkmak. Çoğu durumda yanlış bilgilendirme siyasi amaçlar için kamuoyunu manipüle etmektir.¹⁴⁸

Propagandanın teşvik edilebileceği araçlar çeşitlilik arz eder; teknolojinin gelişmesiyle birlikte bilginin yayılması çok daha kolay hale gelmiştir. İnternet başlıca propaganda mecrasıdır –özellikle sosyal medya ve video siteleri. Keza yazılı ve görsel iletişim araçları, kitaplar, broşürler ve etki araçları/ajanları propagandanın teşvik edilmesine yardımcı olur.¹⁴⁹

“A Dairesi”, KGB Birinci Müdürlüğü Yanlış Bilgilendirme Dairesi adıyla da bilinir, casusluk ve devirmeden/çökertmeden¹⁵⁰ sorumludur ve farklı devletlerde (hükümetleri) devirme/çökertme eylemleri düzenleme kabiliyetine sahiptir. Protestolar, kalkışmalar, yabancı şahsiyetler ve liderlere karşı yoğun karalama kampanyalarıyla halkın aklını karıştırmak için –bazen doğru bilgi olmak üzere– yalan haber yayma kampanyaları A Dairesinin uzmanlık alanları arasında yer almaktadır.¹⁵¹ Bilginin kaynağına ve doğruluğuna bağlı olarak üç çeşit propaganda olduğu söylenebilir.¹⁵²

Beyaz Propaganda: Propaganda kaynağı bilinir, kolayca tespit edilebilir (Örneğin *Russia Today*, Sputnik, TASS, CNN, *Washington Post*, AFP, *Le Monde*, BBC, Deutsche Welle, Sky News, UNIAN vs.) ve bilgi doğru olabilir ya da kısmen doğru olabilir. Bu nedenle sonuca/kanaate varmak için her gazete veya haber ajansındaki bilgiyi tekrar kontrol etmek çok önemlidir. Bazı durumlarda bilginin bir kısmı bilerek veya yanlışlıkla atlanabilir. *Russia Today*, Sputnik veya Sky News'teki makalelerde görüldüğü gibi bazen yanlış bilgi ve abartı kullanılabilir.¹⁵³

Bir devlet veya devlet dışı aktör belli bir ideoloji, doktrin, fikir, olay veya lideri vs. teşvik etmek ve halkı kendi teşvik ettiği şeyin gerçekliğine ikna etmek istediğinde bu tür propaganda ile karşılaşılır. Soğuk Savaş boyunca Doğu Avrupadaki komünist ülkelerde yayın yapan Radio Free Europe (RFE) istasyonu demokratik değerleri teşvik etti. Radyo istasyonu kendini ABD'nin değil muhaliflerin ve komünist ülkelerin baskı altındaki insanların sesi olan bir bilgi kaynağı gibi takdim etti. Nitekim RFE, CIA vasıtasıyla Amerikan Kongresi tarafından gizlice

148. Volkoff, *Tratat de Dezinformare*.

149. Volkoff, *Tratat de Dezinformare*, s. 121.

150. “The KGB in Asia: Society of Subversion”, CIA, <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp79-01194a000100430001-8>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

151. “The KGB in Asia: Society of Subversion”.

152. Jowett ve O'Donnel, *Propaganda and Persuasion*, s. 17.

153. Jasper Jackson ve Sorin Cristian Semeniuc, “Sky News Defends Report on Gun Running Amid Claims of Faked Meeting”, *Guardian*, 10 Ağustos 2016.

fonlandı.¹⁵⁴ RFE'nin amacı demokratik değerler, Batılı ülkelerde yaşam, Doğu Avrupa'nın dehşet saçan diktatörlükleriyle ilgili bilgi yaymak ve komünist rejimlerin kuyusunu kazmaktır.¹⁵⁵ RFE üzerinden Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Çekoslovakya ve Polonya gibi komünist ülkelerden insanlar rejimleri tarafından yasaklanan bilgiye erişebiliyordu. Amaç devrimler yoluyla komünist rejimleri tabandan tavana değiştirmek için nüfusu etkilemekti.

Beyaz propaganda bir de dinleri, bir devletin şanlı geçmişini, milli takımın başarılarını¹⁵⁶ ve savaş başlatmanın¹⁵⁷ gerekliliğini vs. teşvik etmek için kullanılmaktadır. Beyaz propaganda politik amaçlar için politik yönelime, etnik kökene, ırka, dine dayalı olarak gerçek, kısmen doğru, yanlış veya abartılı bilgilerin yayılması yoluyla bir toplumun ve bir grubun yanlış bilgilendirilmesini amaç edinebilir. Buna iyi bir örnek *Russia Today*'in ABD'deki yayın istasyonudur ki sıklıkla ülkedeki beyaz ve siyahi nüfus arasında gerginlik yaratmaya çalışır.¹⁵⁸ Bu kampanyanın arkasındaki aktör diğer bir deyişle Rusya Federasyonu, Amerikan toplumu içinde ırkçı gerginlikleri tırmandırmak istemektedir. Bilginin yanı sıra basın ajansları ve TV kanalları kamuoyunu kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmek için bağlamından koparılabilir, kırılabilir ve üzerinde oynanabilecek fotoğraf ve videolar yayımlar.¹⁵⁹

Gri Propaganda: Bilgi yayan kaynak doğru bir şekilde tespit edilmiş veya edilmemiş olabilir ve bilginin doğruluğu kesin değildir.¹⁶⁰ Bazı bilgiler ardında kimin olduğu bilinmeksizin farklı siteler, bloglar veya sosyal medya platformlarındaki gruplarda yayımlanabilir. İyi bir örnek 1980'lerde KGB'nin HIV virüsünün biyolojik bir silah olarak ABD tarafından oluşturulduğu tezini yayma operasyonudur.¹⁶¹ Bu bilgi ilk önce Hindistan'da ortaya çıkmış ve daha sonra diğer bilgi kaynakları tarafından alınmıştır.¹⁶² Amaç ise Üçüncü Dünya'da Amerikan karşıtlığını yaymaktır.¹⁶³

154. History, RFE/RL, <https://pressroom.rferl.org/history>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

155. Nicholas J. Cull, Vasily Gatov, Peter Pomerantsev, Anne Applebaum ve Alistair Shawcross, *Soviet Subversion, Disinformation and Propaganda: How the West Fought against It*, (LSE Institute of Global Affairs, Londra: 2017), s. 35-36.

156. Cull vd., *Soviet Subversion, Disinformation and Propaganda: How the West Fought against It*,

157. Ewen Macaskill, "Former Bush Press Secretary Claims Iraq War Fuelled by Propaganda", *Guardian*, 28 Mayıs 2008.

158. Cull vd., *Soviet Subversion*, s. 17.

159. Volkoff, *Tratat de Dezinformare*, s. 176-184.

160. Jowett ve O'Donnell, *Propaganda and Persuasion*, s. 20.

161. Cull vd., *Soviet Subversion*, s. 35-36.

162. Volkoff, *Tratat de Dezinformare*, s. 105.

163. Volkoff, *Tratat de Dezinformare*.

Kara Propaganda: Kaynak tanımlanamaz veya yanlış bilginin yayılmasından sorumlu bir kaynağa mal edilir. Kara propagandanın amacı ardında kimin olduğunu bilemeden yanlış bilgi yaymak, yanlış bilgilendirmek, manipüle etmek ve bir grup veya halkın moralini bozmaktır.¹⁶⁴ İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi istihbarat servisleri gizli bir radyo istasyonu kurarak savaşla ilgili İngilizce haberler yayımlamış ve radyo istasyonu kendini İngiliz radyo istasyonu olarak tanıtmıştır.

İstasyon dinleyicilere –özellikle İngiliz halkına– cephedeki durumla ilgili yanlış bilgi yayımlamış zira amaç halkın moralini bozmaktır.¹⁶⁵ 2016 Amerikan seçimleri sırasında Rus gizli servisleri (başkanlık seçimlerinde) Donald Trump'ın rakibi Hillary Clinton hakkında ciddi bir karalama kampanyasına imza atarken Trump'ı Beyaz Saray için en iyi seçenek olarak sunmuştur.¹⁶⁶ Bunun için Facebook ve Twitter gibi sosyal ağlarda seçmenin fikirlerini etkilemek üzere on binlerce sahte hesap açılmıştır.

Bu ağların kullanıcıları söz konusu hesapların veya grupların arkasında Amerikalıların olmadığını bilmediklerinden Ruslar yanlış bilgileri paylaşmak, fotoğraflarla oynamak ve olumsuz yorumlar eklemek için para ödediler. Bu arada beyaz, gri ve siyah propagandalar bir devletin iç düzenini el altından mahvetmeye yönelik yıkıcı bilgi de yayabilir.¹⁶⁷

Peki, Rusya, Ukrayna'ya karşı bu psikolojik harbe nasıl girişti ve asıl amacı neydi? 23 Şubat 2014'ten başlayarak Kiev'de Batı yanlısı bir hükümetin iktidara gelmesiyle eş zamanlı olarak Rusya Federasyonu'nda medya yeni Ukrayna hükümetine karşı geniş kapsamlı bir karalama kampanyası başlattı ve bu hükümeti iktidara gelen faşist cunta olarak tanımladı.¹⁶⁸

Kremlinin propagandası özellikle Doğu Ukrayna'daki Rus azınlık üzerinde ve Kırım'da etkili oldu zira bu nüfus özellikle Rus TV kanallarını izliyordu. Ayrıca bölgedeki Rus yanlısı seçkinler de yeni lider kadroya karşı protestoların kışkırtılmasında önemli roller oynadı.¹⁶⁹ Şubat 2014'teki Ukrayna Devrimi'nden sonra Rus propagandası Ukrayna'yı “faşistler tarafından yönetilen iflas etmiş ve 1991'den önce var olmamış bir devlet” şeklinde takdim ediyordu.¹⁷⁰

164. Jowett ve O'Donnell, *Propaganda and Persuasion*, s. 18.

165. Jowett ve O'Donnell, *Propaganda and Persuasion*, s. 19.

166. Alicia Parlapiano ve Jasmine C. Lee, “The Propaganda Tools Used by Russians to Influence the 2016 Election”, *New York Times*, 16 Şubat 2018.

167. Lee Richards, *The Black Art: British Clandestine Psychological Warfare against the Third Reich*, (www.psywar.org, East Sussex: 2010), s. 1-2.

168. Kofman ve Migacheva, *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*, s. 11.

169. Kofman ve Migacheva, *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*, s. 86.

170. Eric Draitser, “Solving the Crisis in Ukraine”, *Russia Today*, 19 Mart 2014.

Rusya ayrıca Ukrayna'yı Rus etnik grupların ultra milliyetçiler yüzünden kaçıktıkları bir devlet olarak sundu.¹⁷¹ Kiev'deki protestolar sırasında Kremlinin Rus medyası (Russia-24,¹⁷² *Russia Today*, *Komsomolskaya Pravda*¹⁷³ ve NTV¹⁷⁴) protestocuları hukukun üstünlüğüne darbeyi destekleyen “radikal militanlar”¹⁷⁵ olarak nitelendirdi. Aynı televizyon kanalları protestocuların kolluk kuvvetlerine ilk ateş açanlar olduklarına da dikkat çekti.¹⁷⁶

Russia Today'de 3 Mart 2014'te yayımlanan bir yazıda protestolar sırasında düzenlerce göstericiyi öldüren keskin nişancıların protestolar tarafından kiralandıkları şeklindeki bir senaryo ortaya atıldı.¹⁷⁷ Aslında keskin nişancılar Rusya Federasyonu tarafından Ukrayna'ya Yanukoviç'in protestocularla uğraşmasına yardım etmek üzere getirildiler.¹⁷⁸ Temmuz 2015'te SBU'nun Şubat 2014 devrimi öncesi ve sırasındaki rolünü soruşturan Ukrayna askeri başsavcısı Ukrayna istihbarat servisinin FSB'nin ricası üzerine kendi vatandaşlarına karşı bir bilgi savaşı başlattığını ilan etti.¹⁷⁹ Amaç Avrupa yanlısı protestocuları karalamak ve Ukrayna'nın AB'ye katılması gerektiği fikrini itibarsızlaştırmaktır.¹⁸⁰

2014-2018 arasında Rus propagandası defaatle her anlamda ve çok uzun bir süre Ukrayna'yı itibarsızlaştırmayı, sivillerin ve ordunun moralini bozmayı, etnik gruplar arasında çatışmayı teşvik etmeyi amaçlamıştır. Propaganda herkesin kolayca anlayabileceği basit ve anlaşılır mesajların bir arada paketlenildiği aynı yalan temaların tekrarına odaklanıyordu. Verilen ana mesajlar şunlardır:

171. Kofman ve Migacheva, *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*, s. 80.

172. Андрей Григорьев, “Снайперами на Майдане руководили нынешние власти Украины”, *Вести*, 19 Şubat 2014, <https://www.vesti.ru/doc.html?id=2989052>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

173. Сергей Семушкин, “Украинский генерал рассказал, чьи снайперы стреляли на Майдане”, 12 Mart 2014, <https://www.kp.md/daily/26206.4/3091229>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

174. “Майдан четыре года спустя: кто на самом деле расстреливал юдей в центре Киева”, НТВ, 25 Şubat 2014, <https://www.ntv.ru/novosti/1985460>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

175. “Так называемые демонстранты”, *Лента*, 21 Şubat 0214, <https://lenta.ru/articles/2014/02/21/maidansmi>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

176. “Снайперы в Киеве были наняты лидерами Майдана–телефонный разговор Кэтрин Эштон и главы МИД Эстонии”, *Russia Today*, 5 Mart 2014, <https://russian.rt.com/article/23679>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

177. “Снайперы в Киеве были наняты лидерами Майдана–телефонный разговор Кэтрин Эштон и главы МИД Эстонии”.

178. “Poroshenko Blames Russian oOfficial for Mайдan Snipers”, *Deutsche Welle*, 20 Şubat 2015.

179. “Під час Майдану керівництво СБУ за завданням ФСБ вело інформаційну війну проти України – Матіос”, УНІАН, 15 Temmuz 2015, <https://www.unian.ua/politics/1101074-pid-chas-maydanu-vische-kerivnitstvo-sbu-velo-informatsiynu-viynu-proti-ukrajini-matios.html>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

180. “Під час Майдану керівництво СБУ за завданням ФСБ вело інформаційну війну проти України – Матіос”.

- Ukrayna Devrimi CIA'in hamiliğinde gerçekleştirilen bir devrimdi.¹⁸¹
- Kiev'deki karar vericiler kendi çıkarları için hareket eden ABD ve diğer dış güçler tarafından kontrol ediliyor.¹⁸²
- Ukrayna başarısız, batık, ciddi şekilde bölünmüş, çürümüş bir devlettir¹⁸³ ve Avrupa'nın en yoksul devletidir.¹⁸⁴
- Ukrayna ordusu 17 Temmuz 2014'te 283 yolcusuyla Malezya Hava Yolları'na ait uçağın düşürülmesinden sorumludur.¹⁸⁵
- Ukrayna Şubat 2015'te imzalanan Minsk Anlaşması'na saygı göstermemekte ve Donbas'ta savaşa devam etmektedir.¹⁸⁶
- Ayrılıkçı düşünce yükselişe geçmiş ve Ukrayna'nın güneydoğusunda daha fazla bölge Kiev'den ayrılmak istemektedir.¹⁸⁷
- Giderek daha fazla sayıda Ukraynalı asker Ukrayna ordusundan ayrılmaktadır,¹⁸⁸ Doğu Ukrayna'da çarpışanların moralleri çok bozuk¹⁸⁹ ve çok fazla alkol tüketiyorlar.¹⁹⁰ Rus propagandası Ukraynalı askerlerin düşünce ve davranışlarını etkilemek için bu konuya özel bir dikkat sarf etmektedir.¹⁹¹ Rusya, Ukraynalı askerlerin morallerini etkilemek ve bozmak istemekte, ordudan ayrılmalarını sağlamaya çalışmakta ve diğerlerini de orduya katılmaktan alıkoymak istemektedir.¹⁹²

Rus istihbarat servislerinin 2014-2018 döneminde Ukrayna'da propagandayı teşvik etmekle asıl amaçladıkları şunlardır:¹⁹³

181. "Brokering Power: US Role in Ukraine Coup Hard to Overlook", *Russia Today*, 19 Şubat 2015.

182. Kofman ve Migacheva, *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*, s. 80-82.

183. "Three Strikes and You're Out: Ukraine is a Divided, Failed, Rogue State", *Russia Today*, 20 Şubat 2017.

184. "Ukraine is Europe's Poorest Nation with \$220 Average Monthly Wage", *Russia Today*, 11 Aralık 2017.

185. "Serial Numbers of Missile That Downed MH17 Show It was Produced in 1986, Owned by Ukraine - Russia", *Russia Today*, 17 Eylül 2018.

186. Bryan Macdonald, "Four Years After 'Euromaidan,' Corruption is Still King in Ukraine", *Russia Today*, 22 Şubat 2018.

187. "Balkanization? Southeast Ukrainian Region Demands Greater Autonomy", *Russia Today*, 28 Ağustos 2015.

188. "Farewell to Arms: Over 10,000 Soldiers Desert Ukrainian Army", Sputnik, <https://sputniknews.com/europe/201506211023647747/>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

189. "Kiev May Now Have as Many as 16,000 Armed Deserters on Its Hands", Sputnik, 21 Haziran 2015.

190. "No More Fighting: Poor Morale Causing AWOL Among Ukrainian Soldiers", Sputnik, 26 Mayıs 2015.

191. Robert Longley, "An Introduction to Psychological Warfare", ThoughtCo, 1 Mart 2019.

192. Paul W. Blackstock, *The Strategy of Subversion; Manipulating the Politics of Other Nations*, (Quadrangle Books, Chicago: 1964), s. 21.

193. "Tkachuk: SBU Has Evidence That Calls for 'Maidan-3' are Inspired by Russian Secret Services (Video)", Security Service of Ukraine, <https://ssu.gov.ua/en/news/205/category/21/view/2753#.Wpq6UJRN.dpbs>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

- Sosyal paylaşım sitelerinin kullanıcılarının psikolojik profili hakkında kullanıcıları etkilemek amacıyla bilgi toplamak
- Bir fikre karşı veya o fikri destekleyen önceden hazırlanmış mesajları ve yalan haberleri yaymak
- Büyük ölçekli protestolara yol açmak
- Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı grupların faaliyetlerini desteklemek ve meşrulaştırmak¹⁹⁴
- Toplumda özellikle Ukraynalılar ile etnik azınlıklar (Polonyalılar, Yahudiler,¹⁹⁵ Macarlar,¹⁹⁶ Romenler ve Ruslar¹⁹⁷) arasında gerginliğin yükselmesini körüklemek
- Ukraynalı askerler arasında ordudan kaçmayı teşvik etmek
- Devletin itibarını ve milli moral gücünü etkilemek amacıyla Ukrayna ve Kiev makamlarını karalamak

YIKMA/ÇÖKERTME

Propagandanın amacı aynı zamanda yıkıcı bir rol oynamaktır.¹⁹⁸ *Cambridge Sözlüğü*'ne göre yıkım/çökertme “kurulu bir sistemi veya hükümeti yok etmeye ya da zarar vermeye çalışmak”¹⁹⁹ şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca Amerikan Savunma Bakanlığı Askeri ve İlgili Terimler Sözlüğü'nde yıkım “bir rejimin askeri, ekonomik, psikolojik, politik gücü veya moralini bozmak için tasarlanmış eylem”-dir.²⁰⁰ Yıkım başka bir devlet üzerindeki etkisini artırmayı amaçlayan bir devletin askeri olmayan bir dış politika aracıdır.²⁰¹

194. “Tkachuk: SBU Has Evidence That Calls for ‘Maidan-3’ are Inspired by Russian Secret Services (Video)”.

195. “SBU Exposes Organized Group Engaged in Stirring up Inter-Ethnic Conflicts”, Security Service of Ukraine, <https://ssu.gov.ua/en/news/49/category/21/view/4540#.dBkwhY47.dpbs>, (Erişim tarihi: 4 Eylül 2018).

196. “SBU Records Activation of the Russian Special Services Aimed at Destabilizing the Situation in the Country (Video)”, Security Service of Ukraine, <https://ssu.gov.ua/en/news/58/category/21/view/4430#.B2RPinBA.dpbs>, (Erişim tarihi: 4 Eylül 2018).

197. “SBU Wrecks Russian Provocation, Oriented to Incitement of Ethnic Hatred in Transcarpathian Region”, Security Service of Ukraine, <https://ssu.gov.ua/en/news/147/category/21/view/3383#.k1zH5bfn.dpbs>, (Erişim tarihi: 4 Eylül 2018).

198. “SBU: Director of Anti-Ukrainian Resource ‘RIA Novosti Ukraina’ Kyryl Vyshynskyi Notified of Suspicion in Committing a Crime”, Security Service of Ukraine, <https://ssu.gov.ua/en/news/31/category/21/view/4778#.giPYvpeT.dpbs>, (Erişim tarihi: 4 Eylül 2018).

199. *Cambridge Dictionary*, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/subversion>, (Erişim tarihi: 10 Ağustos 2018).

200. Joint Chiefs of Staff, *Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms*, (United States Government Publishing Office, Washington D.C.: 1987), s. 353.

201. Blackstock, *The Strategy of Subversion; Manipulating the Politics of Other Nations*, s. 24.

Yıkım “hedeflenen devletteki önemli siyasi ve sosyal grupların sadakatlerini kırmayı veya yok etmeyi ve onları ideal koşullar altında saldırgan devletin sembollerine ve kurumlarına taşımayı amaçlamaktadır.”²⁰² Milli moral ve dış müdahaleye direnme kabiliyeti, bayrak, milli arma, marş, anayasa, hükümet, başkanlık veya önemli şahsiyetler gibi milli sembollere karşı duyulan sosyal ve politik bağlılıktan etkilenmektedir.²⁰³

Bu bağlamda “milli moral” özellikle önemlidir. Hans J. Morgenthau’nun bakış açısına göre klasik gerçekçiliğin temsilcisi olan milli moral bir devletin gücünün dokuz unsurundan biridir.²⁰⁴ Milli moral bir milletin barış ve savaş zamanında dış ve iç politikasının verdiği desteğin kararlılığı temsil eder.²⁰⁵ Milli moral aynı zamanda tarım ve sanayi üretimi, silahlı kuvvetlerin verimliliği, diplomatik camianın²⁰⁶ eylemleri ile iç ve dış kriz durumlarında nüfusun tepkisini etkiler.

Türkiye’de darbe girişiminin gerçekleştiği 15 Temmuz 2016’da insanlar güçlü bir birlik ruhu sergileyerek iç kriz durumuna tepki gösterebildi. İnsanlar sokaklara çıkıp askerlerin ve tankların önünde durarak darbeyi engelledi. Halkın Anayasa’ya bağlılığı ve siyasi sistemin meşruiyetine olan inancı eylemlerinin ardındaki asıl güçlerdi.²⁰⁷ Bu birlik ve güçlü milli moralin iyi bir örneğidir.

Ayrıca kötü yönetim ülke içindeki durumu etkilediğinde propagandanın milli moral üzerindeki etkisi daha güçlüdür. Devlet yapılarındaki yetersizlik ve yolsuzluk, reform eksikliği, düşük yaşam standartları ve zengin-fakir arasındaki mesafenin açılması halkın moralini bozar. Bunlar halkı propagandaya karşı daha savunmasız hale getirir. Bir ülke içindeki hassas durum nedeniyle nüfusun büyük bir kısmı karar vericilerinin eylemleri ve siyasi durumla ilgili tüm olumsuz haberlere –haber verenlerin haberleri yalan olsa bile– inanma eğilimindedir.

Aynı zamanda belirli bir nüfus arasındaki eğitim ve bilgi düzeyi propagandaya karşı koymak için çok önemlidir. Halk kitle iletişim araçlarında çıkan yalan haberler hakkında hükümet tarafından bilgilendirilmeli, örnekler ve gerçek bilgiler sunulmalıdır.

Uzun vadede zayıf yönetim insanların ulusal simgelere saygılarını ve bağlılıklarını kaybetmelerine neden olabilir. Bu bağlamda iktidar diğer devlet aktörleri tarafından finanse ve kontrol edilen farklı siyasi, sosyal²⁰⁸ veya paramiliter grup-

202. Blackstock, *The Strategy of Subversion; Manipulating the Politics of Other Nations*, s. 56.

203. Blackstock, *The Strategy of Subversion; Manipulating the Politics of Other Nations*.

204. Hans J. Morgenthau, *Politica Intre Natiuni. Lupta Pentru Putere Si Lupta Pentru Pace*, (Polirom, Iaşi: 2007), s. 174.

205. Morgenthau, *Politica Intre Natiuni. Lupta Pentru Putere Si Lupta Pentru Pace*.

206. Morgenthau, *Politica Intre Natiuni. Lupta Pentru Putere Si Lupta Pentru Pace*.

207. Nilay Kar Onum ve Kübra Kara, “Survivors Recall 2016 Defeated Coup Night in Turkey”, Anadolu Agency, 13 Temmuz 2019.

208. Bethany Allen-Ebahimian, “64 Years Later, CIA Finally Releases Details of Iranian Coup”, *Foreign Policy*, 20 Temmuz 2017.

lar²⁰⁹ tarafından kolayca ele geçirilebilir.²¹⁰ İktidarın ele geçirilmesi erken seçimler, muhalefet partileri tarafından gensoru önergesi sunulması, darbe veya devrim yoluyla gerçekleşebilir.²¹¹

Bazen diğer devletlerin istihbarat servisleri perde arkasından darbe ya da devrimde rol oynayabilir.²¹² Bu gibi servislerin çıkarları büyük bir çeşitlilik arz eder; iç memnuniyetsizlikten veya ilgili devletin iç veya²¹³ dış politika²¹⁴ yönetiminden o devletin doğal kaynaklarının kontrol edilmesine kadar...²¹⁵ Örneğin Suudi Arabistan²¹⁶ ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) Mısır'daki Temmuz 2013 darbesinin arkasındaki aktörlerden bazıları oldukları düşünülmektedir.

Darbe öncesinde bu ülkeler Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin iç ve dış politikasına açıkça karşıydılar ve aralarındaki ilişkiler ideal seviyede değildi. Sonra demokratik yollardan seçilmiş ilk cumhurbaşkanı Mısır ordusu tarafından devrildi. Devrimden kısa bir süre sonra BAE Mısır'a yardım için üç milyar, Suudi Arabistan ise beş milyar Amerikan doları gönderdiler.²¹⁷ Mısır Genel Kurmay Başkanı Abdülfettah Sisi de darbe yaparak iktidarı ele geçirdi.

Kısa bir süre sonra Sisi cumhurbaşkanı seçildi. Dört yıl sonra 2017'de Sisi Kızıldeniz'deki iki adasının egemenliğini Suudi Arabistan'a devretti.²¹⁸ Tiran ve Senafir adaları stratejik olarak Akabe Körfezi'nin ağzında yer almaktadır.²¹⁹ Bu karar halkı öfkelenirdi ve muhalefet Sisi'yi ekonomik yardım karşılığında adaları vermekle suçladı.²²⁰ Mısır devriminden yıllar sonra Kahire yönetimi Suudi Arabistan'dan milyarlarca dolar ekonomik yardım aldı.²²¹ Bunlar belli bazı devletlerin diğer devletlerin iç ve dış ilişkilerini nasıl etkilediklerine ilişkin önemli örneklerdir.

209. Julian Borger, "Russian-Trained Mercenaries Back Bosnia's Serb Separatists", *Guardian*, 12 Ocak 2018.

210. Blackstock, *The Strategy of Subversion*, s. 56.

211. Blackstock, *The Strategy of Subversion*, s. 20.

212. Blackstock, *The Strategy of Subversion*, s. 75.

213. Elisabeth Malkin, "An Apology for a Guatemalan Coup, 57 Years Later", *New York Times*, 20 Ekim 2011.

214. Bernard Gwertzman, "Afghan President is Ousted and Executed in Kabul Coup, Reportedly with Soviet Help", *New York Times*, 27 Aralık 1979.

215. Allen-Ebrahimian, "64 Years Later".

216. David Hearts, "Why Saudi Arabia is Taking a Risk by Backing the Egyptian Coup", *Guardian*, 20 Ağustos 2013.

217. David D. Kirkpatrick, "Recordings Suggest Emirates and Egyptian Military Pushed Ousting of Morsi", *New York Times*, 1 Mart 2015.

218. Patrick Werr, "UAE Offers Egypt \$3 Billion Support, Saudis \$5 Billion", *Reuters*, 9 Temmuz, 2013.

219. Ian Blak, "Egypt's President under Fire over Red Sea Islands Transfer to Saudi Arabia", *Guardian*, 11 Nisan 2016.

220. "Report: Saudi Arabia Paid Egypt \$25bn for Red Sea Islands", *Middle East Monitor*, 29 Haziran 2017, <https://www.middleeastmonitor.com/20170629-report-saudi-arabia-paid-egypt-25bn-for-red-sea-islands>, (Erişim tarihi: 9 Eylül 2019).

221. Amina Ismail, "Opposition Grows to Egypt's Plan to Cede Islands to Saudi Arabia", *Reuters*, 15 Haziran 2017.

Altı yıl sonra bir başka darbe Sudan'da yapıldı.²²² Nisan 2019'da Sudan ordusu darbeyle ülkenin yönetimini ele geçirdi. Hemen ardından BAE ve Suudi Arabistan Sudan'a yardım olarak üç milyar Amerikan doları gönderebileceklerini, bunun beş yüz milyon dolarının Sudan Merkez Bankasına para yatırmak ve geri kalanının da petrol ürünleri, gıda ve sağlık yardımı olacağını açıkladı.²²³ Ekonomik yardımın darbeden hemen sonra teklif edilmesi Sudan'da yeni kurulan hükümetin Suudi Arabistan ve BAE'nin bölgedeki çıkarlarının destekleyicisi olacağını açık bir göstergesi olarak görülebilir.²²⁴

Dolayısıyla yıkım üç amaca hizmet eder:

- Bir ülkede halkın moralini bozmak ve bileşen gruplarını ayrıştırmak
- O devletin (hükümet, başkanlık ve ülkenin güvenliğini ve savunmasını sağlayan kurumlar) devlet memurlarının ve seçkinlerin otoritesini, faaliyetini ve imajını itibarsızlaştırmak
- Halkı pasifliğe teşvik etmek, eğer o devlet işgal edildiyse veya bir grup tarafından güç kullanılarak ele geçirildiyse halkın buna vereceği tepkiyi engellemek²²⁵

Rusya Federasyonu'nun propagandası ve yıkıcı mesajları Ukrayna'da tüm bilgi kanalları aracılığıyla iletildi: TV kanalları,²²⁶ radyo, haber ajansları,²²⁷ kitaplar,²²⁸ dergiler, broşürler,²²⁹ YouTube²³⁰ gibi video paylaşım web siteleri, Vkontakte ve Odnoklassniki²³¹ gibi eski Sovyet halklarının vakit geçirdiği sosyal platformlar ile Facebook ve Twitter.²³² Bu platformlarda bilgi çok daha hızlı dolaşmakta ve Rus

222. Justin Lynch ve Robbie Gramer, "Arab States Foment Sudan Chaos While U.S. Stands By", *Foreign Policy*, 5 Mayıs 2019.

223. Khalid Abdellazi, "Saudi Arabia, UAE to Send \$3 Billion in Aid to Sudan", Reuters, 21 Nisan 2019.

224. Alican Tekingündüz, "The Saudis, Emiratis, and the Future of Turkish Projects in Sudan", TRT World, 23 Nisan 2019.

225. Volfoff, *Tratat de Dezinformare*, s. 8.

226. "SBU Deports to Russia a Propagandist Engaged in Anti-Ukrainian TV Propaganda", Security Service of Ukraine, 7 Mart 2018, <https://ssu.gov.ua/en/news/51/category/21/view/4515#.RsYJgvvh.dpbs>, (Erişim tarihi: 9 Eylül 2019).

227. "SBU: Director of Anti-Ukrainian Resource 'RIA Novosti Ukraina' Kyryl Vyshynskyi Notified of Suspicion in Committing a Crime".

228. "SBU Blocks Smuggling of Book Products from Russia to Ukraine Amounting to UAH 1,000,000 (USD 35,714)", Security Service of Ukraine, https://ssu.gov.ua/en/news/56/category/21/view/4456#.NnWn_bzv1.dpbs, (Erişim tarihi: 9 Eylül 2019).

229. "Chernihiv Region: SBU Prevents Smuggling of Anti-Ukrainian Printed Materials from Russian Federation", Security Service of Ukraine, <https://ssu.gov.ua/en/news/60/category/21/view/4414#.70L4YuuG.dpbs>, (Erişim tarihi: 9 Eylül 2019).

230. Andrei Soshnikov, "Inside a Pro-Russia Propaganda Machine in Ukraine", BBC Russia, 13 Kasım 2017.

231. "SBU Detects in Cherkasy Region Pro-Russian Propagandist in 'VK' and 'Odnoklassniki' Social Networks (Video)", Security Service of Ukraine, 2 Haziran 2017, <https://ssu.gov.ua/en/news/140/category/21/view/3461#.CzUQCTb3.dpbs>, (Erişim tarihi: 9 Eylül 2019).

232. Kofman ve Migacheva, *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*, s. 51.

istihbarat servisleri propagandanın geliştirilmesine yardımcı sahte hesaplı trol gruplarına sahip bulunmaktadır.²³³

28 Ağustos 2018'de Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko, Rusya Federasyonu'nun 2019'daki parlamento ve cumhurbaşkanı seçimlerini etkilemek için büyük bir manipülasyon kampanyası hazırladığını açıkladı.²³⁴

Moskova'nın dokunaçları sosyal ağlara yoğun bir şekilde nüfuz etti, belli bazı medyaya tutundular ve siber mecradalar. Kremlin aynı zamanda yıkıcı faaliyetlerini demokratik değerler ve ilkelerle ustaca kapatıyor.²³⁵

Poroşenko'ya göre Rus istihbarat servislerinin koordinasyonu ile sosyal ağ sitelerinde on binlerce sahte hesap kaydedildi. Bu hesapların amacı yalan haber yaymak suretiyle devlet düzenini sarsmak ve Ukraynalı seçmenleri etkileyip manipüle etmektir.²³⁶ Mart 2014-Ağustos 2018 arasında Ukrayna Güvenlik Servisi Rusya Federasyonu için çalışan ve sosyal web sitelerinde propaganda yapan düzinelerce sosyal ağ imha etti.²³⁷

Ukrayna topraklarında Rus istihbarat servisleri tarafından organize edilen faal ağlar mevcut olup bu ağlar üzerinde bloggerlar görevlendirilerek insanlar para karşılığında sosyal ağlarda yalan haber yayımlamaya isteklidir.²³⁸ Binlerce Ukrayna vatandaşı sosyal medyada ve video paylaşım web sitelerinde propaganda yaymak için Rus gizli servisleri tarafından devşirilmiştir.

Rus propagandası sadece Rusya Federasyonu tarafından ve yukarıda sayılan araçlarla değil aynı zamanda Ukrayna'da yayın yapan televizyon kanalları, Kremlin'in güdümündeki basın ajansları, bloggerlar ve sosyal ağ kullanıcıları tarafından da yayılmaktadır. Ukrayna TV kanalları ve basın ajanları arasında en rağbet görenleri yayın lisanslarını kaybetmemek için Rus propagandasını teşvik etmemektedir.

Rus propagandasının halk üzerindeki etkisini sınırlandırmak için 12 Mart 2014'te Ukrayna Ulusal Televizyon ve Radyo Yayın Konseyi birkaç Kremlin yan-

233. "SBU Detects Ten Administrators of Anti-Ukrainian Communities in Social Networks", Security Service of Ukraine, 21 Mart 2017, <https://ssu.gov.ua/en/news/184/category/21/view/2977#.PdjwFbkH.dpbs>, (Erişim tarihi: 9 Eylül 2019).

234. "Poroshenko: Kremlin Creating Tens of Thousands of Fake Accounts in Social Networks Ahead of Ukraine Elections", UNIAN, 28 Ağustos 2018, <https://www.unian.info/politics/10240584-poroshenko-kremlin-creating-tens-of-thousands-of-fake-accounts-in-social-networks-ahead-of-ukraine-elections.html>, (Erişim tarihi: 9 Eylül 2019).

235. "Poroshenko: Kremlin Creating Tens of Thousands of Fake Accounts in Social Networks Ahead of Ukraine Elections".

236. "Poroshenko: Kremlin Creating Tens of Thousands of Fake Accounts in Social Networks Ahead of Ukraine Elections".

237. Security Service of Ukraine, <https://www.ssu.gov.ua/en/news/1/category/21>, (Erişim tarihi: 4 Eylül 2019).

238. "SBU Exposes 'Russian World' Promoters Involved in Election Meddling Plot", UNIAN, 30 Ağustos 2018, <https://www.unian.info/politics/10242963-sbu-exposes-russian-world-promoters-involved-in-election-meddling-plot.html>, (Erişim tarihi: 5 Eylül 2019).

lısı Rus televizyon istasyonunu engelleme kararı aldı.²³⁹ 15 Nisan 2017'de Ukrayna diğer Rus kanallarını yasaklılar listesine ekledi.²⁴⁰ Aynı şekilde Ukrayna Milli Güvenlik ve Savunma Konseyi de Rusça içerikli sosyal platformlar (Vkontakte ve Odnoklassniki) ile Yandex gibi arama motorlarını yasakladı. Yasaklanan organların hepsi Rusya Federasyonu'ndandı.²⁴¹

Yine Ukrayna Ulusal Güvenlik ve Savunma Konseyi 2 Mayıs 2018'de hem Rusya hem de Ukrayna'dan aralarında Ukrainian Business Portal, RIA Novosti Ukraine'in de olduğu çoğu Kremlin yanlısı haber ajansı ve radyo istasyonunu, Rusya devlet televizyonuna ait radyo istasyonlarının hepsini ve Novosti, Sputnik, Prima, Vesti, Russia 1, Channel One, NTV ve Radio Vera'yı yasakladı.²⁴²

Daha fazla tarafsız ve bağımsız Ukrayna medya kaynakları Ukraynska Pravda, Hromadske.ua, *Novoe Vremya*, Krayina, Hromadske Radio, *Tyzhden*, Detektor Media ile StopFake'tir.²⁴³ Son ikisi Rus propagandalarını yakından takip ederek okura yalan haberleri işaret etmektedir.

Ukraynalılar tarafından en çok okunan ve seyredilen Ukraynalı oligarkların kontrolündeki kanallar 1+1, 2+2, TET, UNIAN TV, STB, Novyi Kanal, ICTV Inter TV, K1, K2, MEGA, NTV ve Chanel 5 TV ile Segodnya.ua, *Komsomolskaya Pravda*, Arguments and Facts Ukraine (aif.ua), TSN.ua ve UNIAN.info haber ajanslarıdır.²⁴⁴ Bazen bunlardan bir kısmı oligarklar tarafından iç siyasi mücadelelerde muhaliflerini itibarsızlaştırmak ve kendi destekledikleri siyasi partilerin faaliyetlerini teşvik etmek üzere de kullanılmaktadır.

DOĞRUDAN TEHDİTLER

Daha önce bahsettiğimiz üzere doğrudan tehditler psikolojik savaşın ikinci unsurudur. Bu tür eylemler işgal veya savaş tehdidiyle bir devletin sınırına asker yığmak²⁴⁵ ya da o devletin uluslararası sulara erişimini engellemek şeklindedir.²⁴⁶

239. Stephen Ennis, "Ukraine Hits Back at Russian TV Onslaught", BBC, 12 Mart 2014.

240. "Ukraine to Block Russia Propagandist Media, Social Networks for Three Years", UNIAN, 16 Mayıs 2017, <https://www.unian.info/politics/1924709-ukraine-to-block-russia-propagandist-media-social-networks-for-three-years.html>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2019).

241. "Ukraine to Block Russia Propagandist Media, Social Networks for Three Years".

242. "Ukraine Blocks Access to Additional Russian Media Outlets", Wired, 27 Mayıs 2018, <https://www.uawire.org/ukraine-blocks-access-to-russian-internet-media>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2019).

243. Vitalii Rybak, "The Paid Word: Who Owns Ukrainian Media", Euromaidan Press, 2 Temmuz 2018.

244. Rybak, "The Paid Word: Who Owns Ukrainian Media".

245. Andrew North, "Ukraine President Warns Russia Tensions Could Lead to 'Full-Scale War'", *Guardian*, 28 Kasım 2018.

246. "Ukraine Claims Russia 'Rammed Our Tugboat' off Crimea", BBC, 25 Kasım 2018.

Diğer devletler güçlü şantaj, suikast, bomba tehditleri ve sabotaj eylemlerini vs. kullanabilir. Bunlar bir devlet aktörünün düşman hükümetler, güvenlik yapıları ve halkına baskı uygulamak için, morallerini etkilemek ve sürekli gerginlik ile savaş korkusu halini sürdürmek için gerçekleştirilir.

Rusya 2014-2018 arasında Ukrayna'yı birçok kez savaş açmakla tehdit etti. Mart 2014'te Vladimir Putin'in ricasıyla Rus Parlamentosu komşu devletlerdeki Rus vatandaşlarının korunması için askeri güç kullanılmasını onayladı.²⁴⁷ Bu durum Ukraynalılar ve Ukraynalı liderler arasında işgalin her an gerçekleşebileceğine dair ciddi bir korkuya sebep oldu. Putin Ağustos 2016'da Kiev yönetimine karşı Donbas'taki ayrılıkçılara saldırılması halinde bunun ciddi sonuçlarının olacağı tehdidinde bulundu.²⁴⁸

Ayrıca 2014-2018 arasında Rusya Federasyonu Ukrayna sınırına sürekli asker yığdı.²⁴⁹ Aynı dönemde Rusya devlet başkanı Rus ordusuna savaşa hazır halde beklemelerini emrederek kendisinin bir işgale hazırlandığını telkin etti.²⁵⁰ Bu eylemler sürekli gerginlik yaratmak ve pek yakında gerçekleşecek bir işgal korkusu yaratmak için gerçekleştirildi. Bu, Ukrayna lider kadrosuna ve güvenlik kurumlarına devamlı baskı yaparak halk arasında korku yaydı.²⁵¹ Rusya 25 Kasım 2018'de Kerch Boğazı'nı kapatıp Ukrayna bandıralı üç geminin Azov Denizi'ne girişini engelleyerek gemileri ve mürettebatı ele geçirdi.²⁵²

Ukrayna'nın Kerç Boğazı'ndan geçerek Azov Denizi'nden kendi limanlarına erişiminin sınırlandırılması ve engellenmesi BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 37 ve 38. maddelerini ihlal etmiştir.²⁵³ Madde 37 transit geçiş hakkının "açık denizin veya bir münhasır ekonomik bölgenin bir bölümü ile açık denizin veya bir münhasır ekonomik bölgenin diğer bölümü arasında uluslararası seyrüsefer için kullanılan boğazlara uygulanmasını"²⁵⁴ şart koşturur. Keza madde 38 özel durumlar haricinde –ki bu durumda geçerli değildir– transit geçişin engellenmeyeceğini öngörmektedir.²⁵⁵

247. Shaun Walker ve Harriet Salem, "Russian Parliament Approves Troop Deployment in Ukraine", *Guardian*, 2 Mart 2014.

248. Andrew Osborn ve Polina Nikolskaya, "Putin Tells Europe on U.S. Trade Threat: 'I Told You So'", Reuters, 7 Mayıs 2018.

249. "Ukrainian Defense Ministry: 55,000 Russian Troops Massing Near Ukraine", UNIAN, 29 Kasım 2016, <https://www.unian.info/war/1650496-ukrainian-defense-ministry-55000-russian-troops-massing-near-ukraine.html>, (Erişim tarihi: 4 Ağustos 2018).

250. Kim Sengupta, "What Lies Behind the New Russian Threat to Ukraine", *Independent*, 12 Ağustos 2016.

251. Matthias Williams ve Pavel Polityuk, "Russian Threat Highest Since 2014: Ukraine Military Chief", Reuters, 4 Aralık 2018.

252. Rorth, "Ukraine President Warns Russia Tensions".

253. "United Nations Convention on the Law of the Sea, Art. 37", Birleşmiş Milletler, https://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf, (Erişim tarihi: 4 Ağustos 2018).

254. "United Nations Convention on the Law of the Sea, Art. 37".

255. "United Nations Convention on the Law of the Sea, Art. 37".

EKONOMİK SAVAŞ

Rusya Federasyonu, Ukrayna'nın AB Ortalık Anlaşması imzalayacağı Vilnius zirvesinden birkaç ay önce bu ülkeye ekonomik baskı yapmaya başladı. Moskova 2013'ten beri Kiev'i AB Ortaklık Anlaşması'nı imzalaması durumunda ekonomik baskı uygulayacağı konusunda uyarıyordu.²⁵⁶ Tablo 3 Rusya'nın ekonomik bir savaş nasıl tetiklediğini göstermektedir.

TABLO 3. RUSYA'NIN UYGULADIĞI EKONOMİK YAPTIRIMLAR	
3 Mart 2014	Rusya, veterinerlik hizmetlerinin Ukrayna'daki siyasi istikrarsızlık nedeniyle ürünleri tam olarak kontrol edememesi gerekçesiyle bu ülkeden domuz ithalatını geçici olarak yasaklayacağını açıkladı. ²⁵⁷
20 Mart 2014	Rusya Federal Gümrük Hizmetleri silah dahil yasaklanmış ürünlerin taşınabilecekleri gerekçesiyle Ukrayna mallarının kontrolünü yoğunlaştırdı. ²⁵⁸
1 Nisan 2014	Rus gaz üretim ve tedarik şirketi Gazprom borçlarını ödemediği için Ukrayna'ya verdiği gazın fiyatını 268 dolar/1.000 metreküpten 485 dolar/1.000 metreküpe yükseltti. Ukrayna Başbakanı Arseniy Yatsenyuk ülkesinin fiyat artışını tanımadığını ve Rusya'nın eylemlerinin ekonomik bir saldırganlık eylemi olduğunu kaydetti. ²⁵⁹

256. Shaun Walker, "Ukraine's EU Trade Deal will Be Catastrophic, Says Russia", *Guardian*, 22 Eylül 2014.

257. Vladislav Vorotnikov, "Ukraine Crisis May Have Serious Implications for the Meat Industry", *GlobalMeat*, 3 Mart 2014.

258. Agata Wierzbowska-Miazga, "Russian Economic Pressure on Ukraine", *Center of Western Studies*, 26 Mart 2014.

259. Andrey Ostroukh ve Alexander Kolyandr, "Gazprom Bill Puts Ukraine under Pressure", *Wall Street Journal*, 24 Nisan 2014.

16 Haziran 2014	Gazprom borçlarını ödeyemediği için Ukrayna'ya gaz transferini kesti. ²⁶⁰ Sevkiyat 2014'te yeniden başladı ancak Rusya 2018'de Ukrayna'ya karşı gazı kapatma tehdidinde devam etti ve bunu 2014-2018 arasında kısa bir süreliğine gerçekleştirdi. ²⁶¹
14 Temmuz 2014	Tüketicinin Korunması ve Refahının Gözetimi için Rusya Federal Servisi (Rosspotrebnadzor) Ukrayna'dan domuz ve sığır etlerinin ithalatını yasakladı. Yasak, Ukrayna ekonomisine 4 milyon dolar zarara sebep oldu. Artık Ukrayna ürünlerinin satış yerine sahip değildi. AB'nin uyguladığı sağlık-veterinerlik standartlarını karşılamadığı için ihracat AB ülkelerine yönlendirilemedi. ²⁶²
28 Temmuz 2014	Rusya Federasyonu tehlikeli oldukları ve tüketici koruma yasalarına uymadığı gerekçesiyle Ukrayna'dan süt ürünleri ithalatını yasakladı. ²⁶³
14 Ağustos 2014	Ukrayna'dan alkollü içecek ithalatı tüketici koruma yasalarını ihlal ettikleri gerekçesiyle yasaklandı. Ukrayna, Rusya için büyük bir bira ve votka ihracatçısıydı ve bu milyonlarca dolarlık kazanç anlamına geliyordu. Sadece 2013'te Ukrayna'nın Rusya'ya alkol ihracatı 230 milyon dolardı. ²⁶⁴
5 Eylül 2014	İki şirket tüketici koruma yasalarını ihlal edince Ukrayna'dan yapılan tüm tatlı ve hamur işi ithalatı Rusya tarafından askıya alındı. ²⁶⁵
22 Ekim 2014	Rospotrebnadzor menşe etiketleri olmadığı ve diğer AB ülkelerinden gelebilecekleri gerekçesiyle Ukrayna'dan sebze ve meyve ithalatı yasaklandı. ²⁶⁶
1 Kasım 2018	Rusya 322 Ukraynalıya karşı ekonomik tedbirler aldı, bunların arasında Ukrayna üst düzey yetkilileri de vardı. Rusya aynı zamanda 68 Ukraynalı şirkete yaptırım uyguladı. Şirketlerin nakit dışı hesapları ve Rusya'daki diğer varlıkları dondurularak Rusya'dan Ukrayna'ya sermaye transfer etmeleri de yaptırımlar kapsamında yasaklandı. ²⁶⁷
25 Aralık 2018	Bir Twitter mesajında Rusya Başbakanı Dmitry Medvedev yaklaşık 200 Ukraynalı kişi ve tüzel kişinin de yaptırım kapsamına alındığını duyurdu. ²⁶⁸

Kırım'ın ilhaki ve Donbas'ta savaşın patlak vermesinden sonra Rusya, Ukrayna'yı ekonomik araçlar kullanarak istikrarsızlaştırmaya çalıştı. Moskova yönetimi Kiev'deki yeni lider kadrosuna Avrupa yanlısı bir rota seçmelerinin bedelini ödemek mecburiyetinde olduklarını göstermeye ve ülkeyi Rus yanlısı politikalar

260. Shaun Walker, "Russia Cuts off Gas Supply to Ukraine After Talks Collapse", *Guardian*, 14 Haziran 2014.

261. Vladimir Soldatkin ve Natalia Zinets, "Gazprom Seeks to Halt Ukraine Gas Contracts as Dispute Escalates", *Reuters*, 2 Mart 2018.

262. Carmen Paun, "Ukraine Losses US\$4m, Due to Russian Meat Trade Restrictions", *GlobalMeat*, 8 Aralık 2014.

263. Maxim Stulov, "Russia Bans Dairy Imports from Ukraine", *Moscow Times*, 27 Temmuz 2014.

264. "Russia's Ban on Ukrainian Alcohol Unlikely to Trigger Price Growth", *TASS - Russia News Agency*, 14 Ağustos 2014, <http://itar-tass.com/en/economy/744878>, (Erişim tarihi: 6 Eylül 2018).

265. "Russia Bans Ukraine Candy Imports", *Deutsche Welle*, 5 Eylül 2014.

266. Alexander Kolyandr, "Russia to Ban All Fruit and Vegetable Imports from Ukraine", *Wall Street Journal*, 2 Ekim 2014.

267. "Russia Expands Targeted Sanctions against Ukraine", *RFE/RL*, 25 Aralık 2018, <https://www.rferl.org/a/russia-expands-sanctions-ukraine/29675861.html>, (Erişim tarihi: 10 Ocak 2019).

268. "Russia Expands Targeted Sanctions against Ukraine".

izlemeye zorlamaya çalıştı. Rus pazarı Ukrayna ihracatı için önemli bir sektördü ve ekonomik yaptırımlar daha önce de krizde olan Ukrayna ekonomisini ciddi şekilde etkiledi.

Ancak AB, ABD, IMF ve Ukrayna'ya oldukça fazla kaynak ayıran Dünya Bankası'nın müdahil olmasıyla ülkenin ekonomisi istikrar kazandı. Ukrayna'nın Haziran 2014'te AB Ortaklık Anlaşması'nı imzalaması ülkenin ekonomisine yardım etti.²⁶⁹ AB 2014-2018 arasında²⁷⁰ Ukrayna'ya 3,8 milyar avro ekonomik yardımda bulundu.²⁷¹

Yine aynı dönemde ABD, Ukrayna'ya yaklaşık 1,5 milyar dolar askeri yardım,²⁷² yaklaşık 3,5 milyar dolar kredi²⁷³ ve 1,3 milyar dolar USAID (ABD Kalkınma Ajansı) fonu sağladı.²⁷⁴ AB ve ABD'ye ilaveten hem IMF hem de Dünya Bankası Ukrayna'ya kredi açtılar. IMF Şubat 2014'ten Ocak 2018'e kadar Ukrayna'ya 8,4 milyar dolar ve Dünya Bankası 5 milyar dolar temin etti.²⁷⁵ Bu aktörlerden ekonomik yardım almaksızın Ukrayna'nın Rusya'nın açtığı ekonomik savaşa dayanması mümkün olmazdı. Keza Kiev yönetimi Donbas'ta savaşmaya devam edemez, bölgenin ekonomik sorunlarıyla da mücadele edemezdi.

269. "Countries and Regions: Ukraine", European Commission, ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/ukraine, (Erişim tarihi: 6 Eylül 2019); "Russia Expands Targeted Sanctions Against Ukraine".

270. "Ukraine to Receive 600 Million Euros in EU Aid, Commission Says", Reuters, 16 Mart 2017.

271. "Parliament Votes for €1 Billion in Aid to Ukraine", European Parliament, 13 Haziran 2018, www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20180607IPR05244/parliament-votes-for-EU1-billion-in-aid-to-ukraine, (Erişim tarihi: 7 Eylül 2018).

272. Ryan Browne, "US Releases \$200 Million in Defensive Aid to Ukraine as Moscow Seeks Better Ties", CNN, 20 Temmuz 2018.

273. "U.S. Signs Third \$1 Billion Loan Guarantee Agreement for Ukraine", Reuters, 3 Haziran 2016.

274. USAID, <https://explorer.usaid.gov/#2018>, (Erişim tarihi: 9 Eylül 2018).

275. "World Bank Joins IMF in Criticism of Ukraine's Anti-Corruption Draft Law", Reuters, 16 Ocak 2018.

SİBER SAVAŞ

Ukrayna'ya karşı siber savaş Kiev ile Moskova yönetimlerinin arası açılır açılmaz yoğunlaşmıştır. Şubat 2014-Eylül 2018 arasında stratejik devlet kurumlarının ve özel şirketlerin bilişim sistemleri Rus istihbarat servislerinin koordinasyonu ile bilgisayar korsanları tarafından hedef alınmıştır. Dahası Ukrayna, Rusya'nın bilgisayar virüsleri, sunuculara ve bilgisayar ağlarına izinsiz girişlerinin deneme tahtası haline gelmiştir. Tablo 4'te Rus gizli servislerinin Ukrayna'yı istikrarsızlaştırmak için siber netik alanındaki başlıca operasyonları yer almaktadır.

TABLO 4. UKRAYNA'NIN STRATEJİK ALTYAPISI VE KURUMLARINA RUS SİBER SALDIRILARI (2014-2018)	
28 Şubat 2014	Resmi Ukrayna hükümeti web sitesi (www.kmu.gov.ua) Rus güçlerinin Kırım'ın kontrolünü ele geçirdiği gün göçtü. 3 Mart'ta sorun çözülmeye kadar web sitesi yaklaşık yetmiş iki saat çevrim dışı kaldı. ²⁷⁶
3 Mart 2014	Kırım'ın işgalinden sonra Rus uzmanlar Ukrtelecom'un altyapısını Ukrayna parlamento üyelerinin telefonlarını engelleyen IP telefon saldırıları için kullandılar. ²⁷⁷ Ukrtelecom Ukrayna'nın ana iletişim sağlayıcısıdır. Rusya, Ukrayna'nın iletişim sisteminin güvenlik açıklarını çok iyi bilmekte çünkü ülkede Ukrtelecom Rus yapımı telekomünikasyon ve internet ekipmanı ile sistemleri (SORM sistemi) kullanılmaktadır. ²⁷⁸

276. Pavel Polityu ve Jim Finkle, "Ukraine Says Communications Hit, MPs Phones Blocked", Reuters, 4 Mart 2014.

277. Polityu ve Finkle, "Ukraine Says Communications Hit, MPs Phones Blocked".

278. Polityu ve Finkle, "Ukraine Says Communications Hit, MPs Phones Blocked".

13 Mart 2014	Siber güvenlik şirketi Arbor Networks'e göre Ukrayna, bölgesinde tanımlanamayan bir bilgisayar ağı sekiz dakika süren güçlü bir siber saldırıdan etkilendi. ²⁷⁹
22 Mayıs 2014	Ukrayna cumhurbaşkanı seçiminden üç gün önce Seçim Komisyonu Rus bilgisayar korsanları tarafından siber saldırıya uğradı. Ukraynalı uzmanlar sistemi yeniden başlatırken bilgisayar korsanları polis tarafından yakalandı. ²⁸⁰
24 Mayıs 2014	Rus bilgisayar korsanları Merkez Seçim Komisyonu sunucusuna girerek sandıkların kapatılmasından hemen sonra 20.00'da kurumun web sitesinde Rus karşıtı sağcı bir adayın fotoğrafının görünmesini programladılar. Sağcı aday aslında oyların yüzde 1'inden fazlasını alamadı. Girişim sunucunun siber güvenliğinden sorumlu Ukraynalı şirket tarafından engellendi. Rus korsanların amacı Ukrayna cumhurbaşkanı seçimini Rus propaganda makinesinin aşırı sağı temsil eden birinin kazandığını sunacak sahte haberler yayımlamasına yardımcı olmaktı. ²⁸¹
23 Aralık 2015	Virüsün yardımıyla bilgisayar korsanları Kiev bölgesi dahil Ukrayna'nın batı kesiminde 3 bölgeyi etkileyen bir güç kesintisine neden oldu. ²⁸² Olay yaklaşık 225 bin kullanıcıya enerji sağlanmasında kesintiye sebep oldu. Bu durum birkaç gün sonra ABD İç Güvenlik Bakanlığı tarafından da doğrulandı. Bu olayla ABD hükümeti ilk kez elektrik kesintisine bir virüsün sebep olduğunu resmen kabul etti. Saldırı siber güvenlik uzmanlarına göre bir güç şebekesini durduran ilk saldırı olarak kabul edildi. ²⁸³
25 Kasım 2016	SBU, Rus istihbarat servislerinin Ukrayna'daki stratejik kurumların ve özel şirketlerin bilgisayarlarından bilgi çalmasına yardımcı olan programları elde etmesini engelledi. ²⁸⁴ Rus istihbarat servisleri Ukrayna'daki ticari varlıkları askeri ve endüstriyel işletmeler, kritik altyapılar, yürütme organları, havalimanları, bankalar, fabrikalar ile devlet ve özel şirket ağlarında casus programlar kurmak için kullanıyordu. Aynı ay içinde Maliye, Savunma ve Hazine bakanlıklarının web siteleri siber saldırılara maruz kaldı. Hükümete yönelik ve Rusya'nın ilişkilendirildiği bu saldırıların çoğunda amaç sabotaj değil istihbarat toplamaktı. ²⁸⁵
17/18 Aralık 2016	Kiev elektrik şebekesi başkentin kuzeyini elektriksiz bırakan bir siber saldırının hedefi oldu. ²⁸⁶

279. Mark Clayton, "Russia Hammers Ukraine with Massive Cyber-Attack", Business Insider, 15 Mart 2014.

280. Robert Windrem, "Timeline: Ten Years of Russian Cyber Attacks on Other Nations", NBC News, 18 Aralık 2016.

281. Andrew E. Kramer ve Andrew Higgins, "In Ukraine, a Malware Expert Who Could Blow the Whistle on Russian Hacking", *New York Times*, 16 Ağustos 2017.

282. Dustin Volz, "U.S. Government Concludes Cyber Attack Caused Ukraine Power Outage", Reuters, 26 Şubat 2016.

283. Volz, "U.S. Government Concludes Cyber Attack Caused Ukraine Power Outage".

284. "SBU Blocks Activity of Providers of Russian Spy Programs", Security Service of Ukraine, 25 Kasım 2016, <https://ssu.gov.ua/en/news/244/category/21/view/2344#.31MrVOPg.dpbs>, (Erişim tarihi: 16 Aralık 2018).

285. Pavel Polityuk, "Ukraine Investigates Suspected Cyber Attack on Kiev Power Grid", Reuters, 20 Aralık 2016.

286. Polityuk, "Ukraine Investigates Suspected Cyber Attack on Kiev Power Grid".

22 Aralık 2016	CrowdStrike siber güvenlik raporuna göre bir grup bilgisayar korsanı Ukraynalı topçu askerleri izlemek için 2014-2016 arasında Android cihazlara yüklenen kötü amaçlı bir yazılım programı kullandı. Böylece bahsi geçen yazılımdan etkilenmiş cihazların yeri ve üzerlerinde depolanan iletişim ile ilgili bilgi ele geçirildi. Bilgi, Doğu Ukrayna'daki Rus yanlısı ayrılıkçıları desteklemek için kullanıldı. Aynı grubun Rus hükümeti ile 2016 ABD başkanlık seçimleri kampanyası sırasında Demokrat Parti'yi hedef alan siber saldırılarla bağlantısı bulunmaktadır. ²⁸⁷
23 Aralık 2016	Ukrayna Güvenlik Servisi tarafından hazırlanan bir rapora göre 2016'da diplomatik kurumların telekomünikasyon sistemlerine, kritik altyapı ve devlet güvenlik kurumlarına 247 siber saldırı düzenlendi. ²⁸⁸
29 Aralık 2016	Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko son iki ay içinde Ukrayna kurumlarına 6 bin 500 saldırı düzenlendiğini kaydederek bunun Rus hizmetlerinin Ukrayna'ya karşı bir siber savaş başlattığına dair güçlü bir kanıt olduğunu ifade etti. ²⁸⁹
27 Haziran 2017	Bazı Ukrayna bankaları ve Ukrenergo enerji dağıtım şirketi siber saldırıların hedefi oldu. Arz kaynakları saldırılardan etkilenmedi ancak bankacılık işlemlerinde sıkıntı yaşadı. ²⁹⁰
13 Kasım 2017	Kasım 2017'de Ukrayna cumhurbaşkanlığı idaresi başkan yardımcısı Dmytro Shymkiv Kiev Post'a verdiği röportajda Ukrayna'daki siber saldırıların yüzde 99'unun Rusya'dan yapıldığını belirtti. Shymkiv ülkesinin bu siber savaşta kendini savunması için ihtiyaç duyduğu uzman ve fon eksikliğini de vurguladı. ²⁹¹
24 Ekim 2017	Odessa Havalimanı işletim sistemine virüs bulaştırıldı. Saldırı sonucu müşterilerin verileri bilgisayarlara işlenemedi ve personel bilgileri elle girilmek zorunda kaldı, bu da birkaç uçuşun gecikmesine neden oldu. Kiev metro ödeme sistemi de siber saldırıdan etkilendi. ²⁹²
25 Ocak 2018	Siber Güvenlik Durum Merkezinin açılışı yapıldı. Bu vesileyle SBU başkanı 2017'de servis uzmanlarının değişen yoğunlukta 50'den fazla siber saldırı tespit ettiğini ve karşı koyduğunu söyledi. ²⁹³
27 Haziran 2018	Siber polis şefi Rus bilgisayar korsanlarının Ukrayna devlet kurumları ve özel şirketlerin bilgisayarlarına "kitlesel ve koordineli bir saldırı" için kötü amaçlı yazılım bulaştırmaya çalıştıklarını söyledi. ²⁹⁴

287. Dustin Volz, "Russian Hackers Tracked Ukrainian Artillery Units Using Android Implant: Report", Reuters, 22 Aralık 2016.

288. "Results of Certain Areas of Work of Security Service of Ukraine".

289. Natalia Zinets, "Ukraine Hit by 6,500 Hack Attacks, Sees Russian 'Cyberwar'", Reuters, 29 Aralık 2016.

290. Pavel Polityuk ve Alessandra Prentice, "Ukrainian Banks, Electricity Firm Hit by Fresh Cyber Attack", Reuters, 27 Haziran 2017.

291. İlya Timtchenko, "Shymkiv: Ukrainians Not Prepared for Cyber Attacks", *Kyiv Post*, 17 Kasım 2017.

292. Pavel Polityuk ve Jack Stubbs, "New Wave of Cyber Attacks Hits Russia, Other Nations", Reuters, 24 Ekim 2017.

293. "SBU Head Inaugurates the Cyber-Security Situation Centre", Security Service of Ukraine, 25 Ocak 2018, <https://ssu.gov.ua/en/news/69/category/21/view/4318#.o1Cv6aKB.dpbs>, (Erişim tarihi: 16 Eylül 2018).

294. Pavel Polityuk, Angela Moon ve Margarita Popov, "Russia Hackers 'Preparing Huge Malware Attack' on Ukraine Businesses, Claims Cyber Police Chief", *Independent*, 27 Temmuz 2018.

2 Temmuz 2018	New York'ta düzenlenen terörle mücadele birimleri liderlerinin ilk konferansında SBU Başkan Yardımcısı Oleg Frolov Ukrayna'nın iletişim, enerji, bankacılık ve ulaşım ağlarını hedef alan Rus siber saldırılarının Rusya Federasyonu'nun jeopolitik araçlarından biri olduğunu kaydetti. ²⁹⁵
11 Temmuz 2018	SBU, Rus istihbaratının Dnipropetrovsk bölgesindeki Auly klor pompa istasyonuna siber saldırısını önledi. Saldırı başarılı olsaydı Ukrayna su pompalama ünitelerindeki suyu arıtmak için kullanılan klor gönderimi kesintiye uğramış olabilirdi. ²⁹⁶ Benzer bir siber saldırı Ağustos 2017'de Suudi Arabistan'da bir petrokimya rafinerisinde meydana geldi. Saldırganlar bir patlamayı tetikleyerek şirketi sabote etmeyi amaçladı. ²⁹⁷
11 Ağustos 2018	Ukrayna siber polis şefi, SBU ile birlikte Rusya Federasyonu topraklarından gelen düzenli siber saldırıları kaydettiklerini ileri sürdü. Bakan saldırıların amacının Ukrayna'nın stratejik altyapısını yok etmek olduğunu söyledi. ²⁹⁸
8 Ekim 2018	8-9 Ekimde Ukrayna maliyesi vergi mükelleflerinin vergi beyanında kullandıkları programları bozan daha fazla siber saldırıya hedef oldu. ²⁹⁹ 5 Ekim 2018'e kadar SBU Ukrayna'nın kritik altyapı sistemleri, ulaşım, enerji, iletişim, bankacılık vb. veri tabanlarına 35 siber saldırının gerçekleştiğini açıkladı. ³⁰⁰
14 Kasım 2018	14-15 Kasım'da Geçici Olarak İşgal Edilen Bölgeler Bakanlığı web sitesini engellemeyi başaran siber saldırılar gerçekleşti. Saldırıları kurumun web sitesine yapılan ilk saldırılar değildi; ilki 2 Kasım'da olmuştu ancak saldırılar başarılı olamamıştı. ³⁰¹
4 Aralık 2018	SBU, Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'nın yargı sistemi ağına karşı düzenlediği bir siber saldırıyı kurumlarına kötü amaçlı yazılım bulaşmış elektronik postalar göndererek engelledi. SBU'ya göre Rusya'nın amacı Ukrayna'nın adli bilgi sistemini istikrarsızlaştırmaktı. ³⁰² Ayrıca Şubat 2019'da SBU'nun bilgi güvenliği alanında devlet çıkarlarının korunmasından sorumlu daire başkanı Alexander Klimchuk sadece 2018'de SBU'nun 400 siber saldırıyı engellediğini belirtti. ³⁰³

295. "Russia to Keep Using Cyber Attacks for Geopolitical Influence, - Ukraine's SBU", 112.international, 2 Temmuz 2018, <https://112.international/politics/russia-to-keep-using-cyber-attacks-for-geopolitical-influence-ukraines-sbu-29872.html>, (Erişim tarihi: 16 Eylül 2018)

296. "Dnipropetrovsk Region: SBU Prevents Cyberattack of Russian Special Services on Critical Infrastructure Facility", Security Service of Ukraine, 11 Temmuz 2018, <https://ssu.gov.ua/en/news/7/category/21/view/5037#.Gz21LJqg.dpbs>, (Erişim tarihi: 16 Eylül 2018).

297. Nicole Perloth ve Clifford Krauss, "A Cyberattack in Saudi Arabia Had a Deadly Goal. Experts Fear Another Try", *New York Times*, 15 Mart 2018.

298. "Ukraine's Cyber Police Report Constant Cyberattacks from Russia", UNIAN, 11 Ağustos 2018, <https://www.unian.info/society/10221741-ukraine-s-cyber-police-report-constant-cyberattacks-from-russia.html>, (Erişim tarihi: 16 Eylül 2018).

299. "Ukraine's State Fiscal Service Disrupted by Cyber Attack", Reuters, 9 Ekim 2018.

300. "Партнерські спецслужби розкрили кібератаки РФ на веб-ресурси Організації із заборони хімічної зброї", СБУ, 5 Ekim 2018, <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/5292#.9XX6w4EL.dpbs>, (Erişim tarihi: 4 Ağustos 2019).

301. "Сайт Мінтот Знову Атакували Хакери: ІЩо Відомо", 5 канал.ua, 15 Kasım 2018, <https://www.5.ua/polityka/sait-mintot-znovu-atakuvaly-khakery-shcho-vidomo-181238.html>, (Erişim tarihi: 4 Ağustos 2019).

302. "SBU Thwarts Russian Cyberattack on Telecom Systems of Ukraine's Judiciary", UNIAN, 4 Aralık 2018, <https://www.unian.info/politics/10363431-sbu-thwarts-russian-cyberattack-on-telecom-systems-of-ukraine-s-judiciary.html>, (Erişim tarihi: 20 Ocak 2019).

303. Олена РОЩЕНКО, "У СБУ розповіли про кіберзагрози від Росії і захист ЦВК на виборах", Українська правда, 12 Şubat 2019, <https://www.pravda.com.ua/news/2019/02/12/7206390>, (Erişim tarihi: 4 Ağustos 2019).

Kırım'ın ilhakından sonra Ukrayna, Rusya Federasyonu için siber saldırıların deneme tahtası haline gelmiştir. Tüm bu saldırılara karşı koymak için ise Ekim 2014'te Ukrayna Sibernetik Polis Dairesi şu amaçlarla faaliyete geçirilmiştir: "Siber suçların meydana gelmesi durumunda etkin karşı eylem düzenleme ve operasyonel durum üzerinde etkili olabilmeyi amaçlamıştır. Operasyonel durum: Cezai suçların önlenmesi, tespiti, sonlandırılması ve açığa çıkarılması; bilgisayar, telekomünikasyon sistemleri, bilgisayar ağlarının ve telekomünikasyon ağlarının kullanılmasını içeren hazırlık, görevlendirme veya gizlenme mekanizması ile bunların kullanımıyla ilgili diğer cezai suçlar."³⁰⁴ Aynı zamanda Ocak 2018'de Sibernetik Polis Dairesine destek amaçlı Siber Güvenlik Durum Merkezi de açılmıştır.³⁰⁵

304. Tetiana Sviatenko, "Cyber Police: What are Ukrainian Virtual Cops Doing?", 112.international, 5 Şubat 2018.

305. "SBU Head Inaugurates the Cyber-Security Situation Centre".

SONUÇ

Şubat 2014'teki Ukrayna Devrimi ülkeyi Rusya Federasyonu'nun nüfuz alanından uzaklaştırarak Kiev yönetimine Batı yanlısı rejimi getirmiş ve bu rejim Ukrayna'yı AB ve NATO ile bütünleşme yoluna sevk etmiştir. Avrupa ve Trans Atlantik yolunu seçmek Ukrayna'ya pahalıya mal olmuştur. Devrimi yüzlerce insanın ölmesi, Kırım'ın kaybedilmesi ve ülkenin doğusunda kanlı bir savaş izlemiştir.

Dahası Ukrayna, Rusya Federasyonu'nun uyguladığı ekonomik yaptırımlar ve savaş yüzünden daha da fazla acı çekmiştir. Ukrayna'nın Rus pazarlarına ve doğal kaynaklarına ciddi manada bağımlı oluşu Moskova yönetiminin bu ülkeye gaz akışını durdurması ve ekonomik yaptırımlar uygulamasından sonra ciddi sorunlara yol açmıştır. Rusya Federasyonu'nun tetiklediği hibrid savaş bu tür bir duruma alışkın olmayan Ukrayna için ciddi problemler yaratmış ancak Kiev yönetimi hibrid tehditlere karşı uyum sağlamayı ve bu tehditlerle mücadele etmeyi başarmıştır.

Çatışma Ukrayna'yı hibrid savaşla mücadelede daha güçlü kurumlara sahip daha güçlü bir devlet haline getirmiştir. Bu rapor bir hibrid savaşın ana özelliklerini ve konunun daha kolay anlaşılabilmesi için özel örneklerle hibrid savaşla mücadele yollarını sunmaktadır.

Ulusal güvenliğe karşı hibrid tehditlerle savaşmak için bir devletin siyasi iradeye, iyi liderliğe ve kriz durumlarına dayanabilecek etkin güçlü kurumlara ihtiyacı vardır. Aynı zamanda o devletin farklı sektörlerdeki (güvenlik, ulaşım,

endüstri, ekonomi, askeri, eğitim, doğal kaynaklar vs.) zaafiyetlerini tespit edebilmesi ve bunları ortadan kaldıracılabilmesi de gerekmektedir. Bunu takiben bir devlet mümkün olduğunca farklı ürünler veya kaynaklar için diğer herhangi bir tek devlete olan dış bağımlılığını mümkün olduğunca azaltmalıdır. Diğer devletlerden çoklu kaynakları olduğundan emin olması gerekir.

Hibrid tehditlerle mücadelede başka bir adım yalan ve yıkıcı haberleri tespit etmekten sorumlu bir organ oluşturmaktır. Bu kurum gerçek bilgiyi sunmalı ve yalan haberleri teşvik edenleri (haber ajansları, sosyal medya hesapları, kanaat önderleri vs.) halkın bu gibilerin içeriklerinden haberdar olması için ifşa etmelidir. Ayrıca güvenilir olmayan/şüpheli kaynaklar için genel kayıtlar oluşturmalıdır.³⁰⁶ Başka bir seçenek de içeriği engellemektir.³⁰⁷

Bir hibrid savaşın askeri bileşenine karşı bir devletin iyi eğitilmiş ve modern muharebe teknolojisine, terörle mücadele ve ayaklanmayla mücadele görev kabiliyetine sahip orduya ihtiyacı vardır. Ordu ve güvenlik güçleri uygulamalı ulusal tatbikatlar, savaş oyunları gerçekleştirmeli ve uluslararası eğitim almalıdır.³⁰⁸ Keza devlet kurumları ve karar vericiler ile asker, polis ve istihbarat servisleri arasında iyi bir iş birliğine ihtiyaç vardır. İstihbarat servisleri terörist ve isyancı gruplara nüfuz edebilmeli, faaliyetleri ve planlarıyla ilgili bilgi verebilmelidir.³⁰⁹

Devlet güvenlik kurumları istihbarat görevlilerinin yabancı istihbarat servislerince devşirilmesini engellemek için etkin karşı istihbarat dairelerine sahip olmalıdır. Buna ek olarak yabancı istihbarat servisleri ajanlara yanlış bilgi aktarılmasına izin vermenin ve istihbarat memurlarının çifte ajana dönüşmelerinin önüne geçebilmek için taarruzi karşı istihbarat eylemleri konusunda uzmanlaşmalıdır.³¹⁰ İstihbarat servisleri arasında aşağıdaki stratejik hedeflere, siber savaş ve siber tehditlere karşı yetenekli bir yapı olmalıdır:

- Parlamento, hükümet, başkanlık yönetimi, dışişleri bakanlığı, savunma bakanlığı, içişleri bakanlığı ve diğer stratejik kurumlar³¹¹

306. Yuriy Danyk, Tamara Maliarchuk ve Chad Briggs, "Hybrid War: High-Tech, Information and Cyber Conflicts", *Connections: The Quarterly Journal*, Cilt: 16, Sayı: 2, (2017), s. 16.

307. Danyk, Maliarchuk ve Briggs, "Hybrid War: High-Tech, Information and Cyber Conflicts", s. 16.

308. Danyk, Maliarchuk ve Briggs, "Hybrid War: High-Tech, Information and Cyber Conflicts", s. 17.

309. Murray ve Mansoor, *Hybrid Warfare*, s. 16.

310. Boleslaw Piasecki, *Offensive Counterintelligence and the Challenges Facing Polish Intelligence Services*, (National Centre for Strategic Studies, NCSS, Varşova: 2014), s. 7-11.

311. Hayley Tsuyakama, "Anonymous Strikes Again, Takes over Syrian Defense Ministry Web Site", *Washington Post*, 8 Ağustos 2011.

- Ulusal bankacılık sistemi,³¹² seçim sistemi,³¹³ stratejik araştırma kuruluşları,³¹⁴ özel telekomünikasyon servisi,³¹⁵ uçaksavar savunma sistemi³¹⁶ ve uydular³¹⁷
- Nükleer enerji santralleri altyapısı,³¹⁸ iletişim ağları, ulaşım,³¹⁹ elektrik,³²⁰ su,³²¹ yakıt,³²² petrokimya tesisleri³²³ vs.

Siber saldırılar çok ciddiye alınmalıdır ve devlet siber güvenlik alanında mücadele edebilmek için özel yazılım ve donanım geliştirilmesine ve bilimsel araştırmaya yatırım yapılmalıdır.³²⁴ Bu arada askeri ve sivil uzmanlar siber güvenlik alanında kesintisiz eğitim almalı ve mesleki eğitime tabi tutulmalıdır.³²⁵

Stratejik kurumların web siteleri, elektronik postaları ve dahili ağları en iyi antivirüs yazılımı kurularak iyi korunmalıdır. Çalışanlar olası tehditleri tanımaları ve bunlardan kaçınmaları için eğitilmelidir.

Karşı devrimci, isyan karşıtı faaliyetlerde bulunacak ekiplerin varlığı hibrid tehditlerle mücadeleye belirleyici bir katkıda bulunabilir. Son olarak yalan haberlere ilişkin farkındalığı artırmak için antipropaganda ajansı bulunması melez bir savaşa karşı koymak için zorunludur.

312. Tom Finn, "Qatar National Bank Investigating Alleged Data Hack", Reuters, 27 Nisan 2016.

313. "Russians Compromised Election Systems in Seven States: NBC News", Reuters, 28 Şubat 2018.

314. Kim Zetter, "Revealed: Yet Another Group Hacking for China's Bottom Line", Wired, 14 Haziran 2014.

315. Dustin Volz ve Joseph Menn, "Russian Hackers Stole U.S. Cyber Secrets from NSA: Media Reports", Reuters, 5 Ekim 2017.

316. "How Israel Spoofed Syria's Air Defense System", Wired, 10 Nisan 2007.

317. Alex Hern, "Hacked Satellite Systems Could Launch Microwave-Like Attacks, Expert Warns", *Guardian*, 9 Ağustos 2018.

318. "Timeline: How Stuxnet Attacked a Nuclear Plant", BBC, <https://www.bbc.com/timelines/zc6fbk7#z32py-cw>, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2018).

319. Chris Graham, "Cyber Attack Hits German Train Stations as Hackers Target Deutsche Bahn", *Telegraph*, 13 Mayıs 2017.

320. Jeanne Meserve, "Hackers Reportedly Have Embedded Code in Power Grid", CNN, 9 Nisan 2009.

321. Dustin Volz ve Nate Raymond, "U.S. to Blame Iran for Cyber Attack on Small NY Dam: Sources", Reuters, 10 Mart 2016.

322. Jordan Robertson ve Michael Riley, "Mysterious '08 Turkey Pipeline Blast Opened New Cyberwar", *Bloomberg*, 10 Aralık 2014.

323. Perloth ve Krauss, "A Cyberattack in Saudi Arabia Had a Deadly Goal. Experts Fear Another Try".

324. Danyk, Maliarchuk ve Briggs, "Hybrid War: High-Tech, Information and Cyber Conflicts", s. 17.

325. Danyk, Maliarchuk ve Briggs, "Hybrid War: High-Tech, Information and Cyber Conflicts".

Kitaplar

- BLACKSTOCK, P. W. (1964). *The Strategy of Subversion; Manipulating the Politics of Other Nations*. Quadrangle Books. Chicago.
- BOND, M. S. (2007). *Hybrid Wars: A New Paradigm for Stability Operations in Failing States*. U.S Army War College. Pennsylvania.
- CULL, N. J., Gatov, V., Pomerantsev P., Applebaum, A. ve Shawcross, A., (2017). *Soviet Subversion, Disinformation and Propaganda: How the West Fought against It*. LSE Institute of Global Affairs. Londra.
- DAUGHERTY, W. E. ve Janowitz M. (1958). *A Psychological Warfare Casebook*. Johns Hopkins Press. Baltimore.
- GOŞU, A. (2016). *Euro-Falia*. Curtea Veche. Bükreş.
- JOWETT, G. S. ve O'Donnell, V. (2012). *Propaganda and Persuasion*. 5. Baskı. SAGE. Washington D.C.
- JOINT CHIEFS OF STAFF. (1987) *Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms*. United States Government Publishing Office. Washington D.C.
- KOFMAN, M. ve Migacheva K. (2017). *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*. RAND Corporation. Santa Monica.
- KUZIO, T. (2015). *Ukraine: Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism*. Praeger. Santa Barbara.
- MORGENTHAU, H. J. (2007). *Politica Intre Natiuni. Lupta Pentru Putere si Lupta Pentru Pace*. Çev. Oana Bosoi, Alina Dragolea ve Mihai Zodian. Polirom. Iaşi.
- MUMFORD, A. (2013). *Proxy Warfare*. Polity Press. Cambridge.
- MURAY, W. ve Mansoor P. R. ed. (2012). *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*. Cambridge University Press. New York.
- PIASECKI, B. (2014). *Offensive Counterintelligence and the Challenges Facing Polish Intelligence Services*. National Centre for Strategic Studies. NCSS. Varşova.
- RICHARDS, L. (2010). *The Black Art: British Clandestine Psychological Warfare against the Third Reich*. East Sussex.
- VOLKOFF, V. *Tratat de Dezinformare*. çev. Mihnea Columbeanu. Bükreş.
- WILSON, A. (2014). *Ukraine Crisis: What It Means for the West*. Yale University Press. Londra.

Makaleler ve Diğer Kaynaklar

- “Amina Okueva Killed, Her Husband Survives Assassination Attempt Outside Kyiv”, UNIAN, 30 Ekim 2017, <https://www.unian.info/society/2216131-amina-okueva-killed-her-husband-survives-assassination-attempt-outside-kyiv.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Azarov Says Kyiv Still Interested in EU”, Radio Free Europe, 27 Kasım 2013, <https://www.rferl.org/a/ukraine-tymoshenko-interested-eu/25181390.html>, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2018).
- “Balkanization? Southeast Ukrainian Region Demands Greater Autonomy”, *Russia Today*, 28 Ağustos 2015.
- “Brokering Power: US Role in Ukraine Coup Hard to Overlook”, *Russia Today*, 19 Şubat 2015.
- “Chernihiv Region: SBU Prevents Smuggling of Anti-Ukrainian Printed Materials from Russian Federation”, Security Service of Ukraine, 21 Şubat 2018, <https://ssu.gov.ua/en/news/60/category/21/view/4414#.70L4YuuG.dpbs>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).
- “Countries and Regions: Ukraine”, European Commission, 16 Nisan 2018, ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/ukraine, (Erişim tarihi: 6 Eylül 2018).
- “Dnipropetrovsk Region: SBU Prevents Cyberattack of Russian Special Services on Critical Infrastructure Facility”, Security Service of Ukraine, 11 Temmuz 2018, <https://ssu.gov.ua/en/news/7/category/21/view/5037#.Gz21LJqg.dpbs>, (Erişim tarihi: 16 Eylül 2018).
- “Farewell to Arms: Over 10,000 Soldiers Desert Ukrainian Army”, Sputnik, 21 Haziran 2015.
- “Federalization Supporters in Luhansk Proclaim People’s Republic”, TASS, 28 Nisan 2014, <http://tass.ru/en/world/729768>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).
- “From Donbas to Syria: Investigation Reveals Ukrainians Fighting in Russian PMC Wagner”, Euromaidan Press, 7 Haziran 2018, euromaidanpress.com/2018/06/07/karpaty-donbas-syria-the-ukrainian-mercenaries-russia-recruited-to-pmc-wagner, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2018).
- “How Israel Spoofed Syria’s Air Defense System”, Wired, 10 Nisan 2007, <https://www.wired.com/2007/10/how-israel-spoof>, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2018).
- “Kiev May Now Have as Many as 16,000 Armed Deserters on Its Hands”, Sputnik, 5 Ekim 2015.
- “Kharkiv Military Warehouses Come under Fire from Grenade Launcher”, *Kyiv Post*, 20 Ekim 2014.
- “Kharkiv Region: SBU Stops Activities Russian Special Services Network (video)”, Secret Service of Ukraine, 22 Mart 2018, <https://ssu.gov.ua/en/news/48/category/21/view/4546#.JZgmRhAd.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Kyiv: SBU Detains Russian Spy - Employee of Strategic Company under MoD of Ukraine”, Secret Service of Ukraine, 21 Nisan 2018, <https://ssu.gov.ua/en/news/37/category/21/view/4674#.mxEcKNGV.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Lieutenant-Colonel of National Guard is Sentenced to 13 Years of Imprisonment for High Treason – SBU (video)”, Security Service of Ukraine, 18 Mayıs 2018, <https://ssu.gov.ua/en/news/29/category/21/view/4794#.ygRIELMW.dpbshttps://ssu.gov.ua/en/news/29/category/21/view/4794#.ygRIELMW.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

- “Media Outlet Reveals Details about Russian Agent Exposed in Groysman’s Office”, UNIAN, 21 Aralık 2017, <https://www.unian.info/politics/2310771-media-outlet-reveals-details-about-russian-agent-exposed-in-groysmans-office.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- NATO Military Public Affairs Policy MC 0457/2*, NATO Public Affairs & Strategic Communications Advisor, Brüksel, 2011.
- “NATO’s Response to Hybrid Threats”, NATO, 17 Temmuz 2018, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “No More Fighting: Poor Morale Causing AWOL among Ukrainian Soldiers”, Sputnik, 26 Mayıs 2015.
- “Parliament Votes for €1 Billion in Aid to Ukraine”, European Parliament, 13 Haziran 2018, www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20180607IPR05244/parliament-votes-for-EU1-billion-in-aid-to-ukraine, (Erişim tarihi: 7 Eylül 2018).
- “Poroshenko: Kremlin Creating Tens of Thousands of Fake Accounts in Social Networks Ahead of Ukraine Elections”, UNIAN, 29 Ağustos 2018, <https://www.unian.info/politics/10240584-poroshenko-kremlin-creating-tens-of-thousands-of-fake-accounts-in-social-networks-ahead-of-ukraine-elections.html>, (Erişim tarihi: 4 Eylül 2018).
- “Poroshenko: 80% of SBU Staff Was Russian Agents”, Zik, 26 Mart 2015, https://zik.ua/en/news/2015/03/26/poroshenko_80_of_sbu_staff_was_russian_agents_576056, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Poroshenko Blames Russian Official for Maidan Snipers”, Deutsche Welle, 20 Şubat 2015.
- “Putin Seized Crimea with Regular Army But Outsourced Action in Donbas”, Euromaidan Press, 10 Haziran 2018, euromaidanpress.com/2018/06/10/putin-seized-crimea-with-regular-army-but-outsourced-action-in-donbas, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2018).
- “Railway Tank Car with Fuel for Ukrainian Army Explodes in Kharkiv”, Panorama.am, 30 Mart 2015, <https://www.panorama.am/en/news/2015/03/30/kharkiv-explosion/83269>, (Erişim tarihi: 11 Eylül 2018).
- “Results of Certain Areas of Work of Security Service of Ukraine”, Security Service of Ukraine, 23 Aralık 2016, <https://ssu.gov.ua/en/news/232/category/21/view/2474#.8ZiwcxzP.dpbs>, (Erişim tarihi: 16 Eylül 2018).
- “Russians Compromised Election Systems in Seven States: NBC News”, Reuters, 28 Şubat 2018.
- “Russian Parliament Approves Troop Deployment in Ukraine”, BBC, 1 Mart 2014.
- “Russia to Keep Using Cyber Attacks for Geopolitical Influence, - Ukraine’s SBU”, 112.international, 2 Temmuz 2018, <https://112.international/politics/russia-to-keep-using-cyber-attacks-for-geopolitical-influence-ukraines-sbu-29872.html>, (Erişim tarihi: 16 Eylül 2018).
- “Russia’s FSB Plotting Terrorist Attacks, High-Profile Assassinations of State Officials in Ukraine – SBU Chief”, UNIAN, 17 Ağustos 2017, <https://www.unian.info/politics/2087424-russias-fsb-plotting-terrorist-attacks-high-profile-assassinations-of-state-officials-in-ukraine-sbu-chief.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Russian Agent of Foreign Intelligence Detained in Cherkasy Region”, 112.international, 15 Aralık 2017, <https://112.international/ukraine-top-news/russian-agent-of-foreign-intelligence-detained-in-cherkasy-region-23682.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

- “Russia’s Ban on Ukrainian Alcohol Unlikely to Trigger Price Growth”, TASS - Russia News Agency, 14 Temmuz 2014, <http://itar-tass.com/en/economy/744878>, (Erişim tarihi: 6 Eylül 2018).
- “Russia Bans Ukraine Candy Imports”, Deutsche Welle, 5 Eylül 2014.
- “Saboteurs Hit Gas Storage in Kharkiv with Grenade Launcher”, UNIAN, 13 Ocak 2015, <https://www.unian.info/society/1031347-saboteurs-hit-gas-storage-in-kharkiv-with-grenade-launcher.html>, (Erişim tarihi: 9 Ağustos 2018).
- “SBU Reveals Its Own Officer Cooperating with FSB in Kherson”, Secret Service of Ukraine, 16 Ağustos 2017, <https://ssu.gov.ua/en/news/1/category/21/view/3782#.4tQR5aB7.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “SBU Detects Serviceman of the National Guard in the Work for the RF Special Services and Blocks the Information Disclosure (video)”, Secret Service of Ukraine, 11 Ekim 2017, <https://ssu.gov.ua/en/news/97/category/21/view/4008#.STII4eXg.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “SBU Reveals, Arrests Mole in Own Ranks”, UNIAN, 23 Ağustos 2018, <https://www.unian.info/society/10234782-sbu-reveals-arrests-mole-in-own-ranks.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “SBU Prevents Attempt of Russian Secret Services to Create Source Network among Ukrainian Marines”, Security Service of Ukraine, 25 Kasım 2016, <https://ssu.gov.ua/en/news/244/category/21/view/2343#.EOK5wx0d.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “SBU Arrests Nine Suspected Saboteurs in Odesa – Media”, UNIAN, 23 Temmuz 2017, <https://www.unian.info/society/1837759-sbu-arrests-nine-suspected-saboteurs-in-odesa-media.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Serial Numbers of Missile That Downed MH17 Show It was Produced in 1986, Owned by Ukraine – Russia”, *Russia Today*, 17 Eylül 2018.
- “SBU Exposes Organized Group Engaged in Stirring up Inter-ethnic Conflicts”, Security Service of Ukraine, 22 Mart 2018, <https://ssu.gov.ua/en/news/49/category/21/view/4540#.dBkwhY47.dpbs>, (Erişim tarihi: 4 Eylül 2018).
- “SBU Records Activation of the Russian Special Services Aimed at Destabilizing the Situation in the Country (Video)”, Security Service of Ukraine, 23 Şubat 2018, <https://ssu.gov.ua/en/news/58/category/21/view/4430#.B2RPinbA.dpbs>, (Erişim tarihi: 4 Eylül 2018).
- “SBU Wrecks Russian Provocation, Oriented to Incitement of Ethnic Hatred in Transcarpathian Region”, Security Service of Ukraine, 20 Mayıs 2017, <https://ssu.gov.ua/en/news/147/category/21/view/3383#.k1zH5bfn.dpbs>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).
- “SBU Deports to Russia a Propagandist Engaged in Anti-Ukrainian TV Propaganda”, Security Service of Ukraine, 17 Mart 2018, <https://ssu.gov.ua/en/news/51/category/21/view/4515#.RsYJgvvh.dpbs>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).
- “SBU: Director of Anti-Ukrainian Resource “RIA Novosti Ukraina” Kyryl Vyshynskiy Notified of Suspicion in Committing a Crime”, Security Service of Ukraine, 15 Mayıs 2018, <https://ssu.gov.ua/en/news/31/category/21/view/4778#.giPYvpeT.dpbs>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).
- “SBU Blocks Smuggling of Book Products from Russia to Ukraine Amounting to UAH 1,000,000 (USD 35, 714)”, Security Service of Ukraine, 2 Mart 2018, https://ssu.gov.ua/en/news/56/category/21/view/4456#.NnWn_bzv1.dpbs, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

- “SBU Detects in Cherkasy Region Pro-Russian Propagandist in ‘VK’ and ‘Odnoklassniki’ Social Networks (video)”, Security Service of Ukraine, 2 Haziran 2017, <https://ssu.gov.ua/en/news/140/category/21/view/3461#.CzUQCTb3.dpbs>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).
- “SBU Detects Ten Administrators of Anti-Ukrainian Communities in Social Networks”, Security Service of Ukraine, 21 Mart 2017, <https://ssu.gov.ua/en/news/184/category/21/view/2977#.PdjwFbkH.dpbs>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).
- “SBU Head Inaugurates the Cyber-Security Situation Centre”, Security Service of Ukraine, 25 Ocak 2018, <https://ssu.gov.ua/en/news/69/category/21/view/4318#.o1Cv6aKB.dpbs>, (Erişim tarihi: 16 Eylül 2018).
- “SBU Exposes ‘Russian World’ Promoters Involved in Election Meddling Plot”, UNIAN, 30 Ağustos 2018, <https://www.unian.info/politics/10242963-sbu-exposes-russian-world-promoters-involved-in-election-meddling-plot.html>, (Erişim tarihi: 5 Eylül 2018).
- “SBU Blocks Activity of Providers of Russian Spy Programs”, Security Service of Ukraine, 25 Kasım 2016, <https://ssu.gov.ua/en/news/244/category/21/view/2344#.31MrVOPg.dpbs>, (Erişim tarihi: 16 Eylül 2018).
- “SBU Establishes Russian Origin of the Most of Anonymous Terrorists”, Security Service of Ukraine, <https://ssu.gov.ua/en/news/87/category/21/view/4118#.Vly8pxrM.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Special Services of the RF Try to Destabilize Situation in Ukraine by Means of Artificial Protest Actions – Hrytsak (video)”, Secret Service of Ukraine, 22 Temmuz 2017, <https://ssu.gov.ua/en/news/123/category/21/view/3715#.ScScuny1.dpbshttps://ssu.gov.ua/en/news/123/category/21/view/3715#.ScScuny1.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “SBU and SZRU Statement about Plans of Russian Secret Services to Destabilize Situation in Ukraine”, Secret Service of Ukraine, 11 Kasım 2016, <https://ssu.gov.ua/en/news/252/category/21/view/2238#.NVgz7tzG.dpbshttps://ssu.gov.ua/en/news/252/category/21/view/2238#.NVgz7tzG.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Syria’s Civil War Explained from the Beginning”, Aljazeera, 14 Nisan 2018.
- “Timeline: How Stuxnet Attacked a Nuclear Plant”, BBC, <https://www.bbc.com/timelines/zc6fbk7#z32pycw>, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2018).
- “Thousands of Russian Soldiers Sent to Ukraine, Say Rights Groups”, *Guardian*, 1 Eylül 2014.
- “The Surrender of Luhansk SBU”, *Ukrainian Week*, 23 Aralık 2015, ukrainianweek.com/Society/154191, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “The KGB in Asia: Society of Subversion”, *Far Eastern Economic Review*, (1975), <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/cia-rdp79-01194a000100430001-8>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Three strikes and You’re Out: Ukraine is a Divided, Failed, Rogue State”, *Russia Today*, 20 Şubat 2017.
- “The SBU Uncovers Its Own Officer on Cooperation with Russian Secret Services”, Secret Service of Ukraine, 21 Aralık 2017, <https://ssu.gov.ua/en/news/76/category/21/view/4235#.SXxIOV39.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Thousands Evacuated after Ukraine Arms Depot Blast”, Aljazeera, 27 Eylül 2017.

- “Tkachuk: SBU Has Evidence That Calls for ‘Maidan-3’ are Inspired by Russian Secret Services (video)”, Security Service of Ukraine, 15 Şubat 2017, <https://ssu.gov.ua/en/news/205/category/21/view/2753#.Wpq6UJRN.dpbs>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).
- “Ukraine Crisis: Rebel Fighters ‘Trained in Russia’”, BBC, 16 Ağustos 2014.
- “Ukraine Accuses Russia of Breaking CIS Agreements over Yanukovich Extradition”, Interfax-Ukraine, 12 Ocak 2015, <https://en.interfax.com.ua/news/general/243934.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Ukrainian Defectors in Occupied Crimea Sidelined, Relocated – Media”, UNIAN, 5 Ekim 2017, <https://www.unian.info/society/2171196-ukrainian-defectors-in-occupied-crimea-sidelined-relocated-media.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Ukrainian CI Effectively Counters Russian Saboteurs and Agents”, Secret Service of Ukraine, 16 Haziran 2016, <https://ssu.gov.ua/en/news/1/category/21/view/1221#.IWghPtQh.dpbs>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Ukraine and Russia: The Perceptions and the Reality, Hybrid War - Hybrid Response?”, NATO Review, <http://www.nato.int/docu/review/2014/Russia-Ukraine-Nato-crisis/Russia-Ukraine-crisis-war/EN/index.htm>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).
- “Ukraine Calls Deadly Depot Blast a Terrorist Act”, Reuters, 30 Ekim 2015.
- “Ukrainian SBU Colonel Killed by Blast in Donetsk Region”, Radio Free Europe, 28 Haziran 2018, <https://www.rferl.org/a/ukraine-colonel-killed-by-blast-donetsk-region/28584475.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “UNIAN: SBU Says Russia’s FSB Fails to Kidnap Its Renegade Officer Who Fought for Ukraine”, *Kyiv Post*, 18 Kasım 2016.
- “Ukraine Loses More Ammo in Latest Arms Depot Blast Than Used over 3 Years of War in Donbas”, UNIAN, 2 Ekim 2017, <https://www.unian.info/society/2164639-ukraine-loses-more-ammo-in-latest-arms-depot-blast-than-used-over-3-years-of-war-in-donbas.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Ukroboronprom’s Plant Hit by Two Grenades”, UNIAN, 5 Nisan 2018, <https://www.unian.info/society/10070069-ukroboronprom-s-plant-hit-by-two-grenades.html>, (Erişim tarihi: 8 Ağustos 2018).
- “Ukrainian Intelligence Officer Killed in Car Blast in Mariupol Port”, Reuters, 31 Mart 2017.
- “Ukraine is Europe’s Poorest Nation with \$220 Average Monthly Wage”, *Russia Today*, 11 Aralık 2017.
- “Ukraine’s Cyber Police Report Constant Cyberattacks from Russia”, UNIAN, 11 Ağustos 2018, <https://www.unian.info/society/10221741-ukraine-s-cyber-police-report-constant-cyberattacks-from-russia.html>, (Erişim tarihi: 16 Eylül 2018).
- “Ukraine Crisis: Timeline”, BBC, 13 Kasım 2014.
- “Ukraine to Block Russia Propagandist Media, Social Networks for Three Years”, UNIAN, 16 Mayıs 2017, <https://www.unian.info/politics/1924709-ukraine-to-block-russia-propagandist-media-social-networks-for-three-years.html>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).
- “Ukraine Blocks Access to Additional Russian Media Outlets”, *Wired*, 27 Mayıs 2017, <https://www.uawire.org/ukraine-blocks-access-to-russian-internet-media>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

- “Ukraine to Receive 600 Million Euros in EU Aid, Commission Says”, Reuters, 16 Mart 2017.
- “U.S. Signs Third \$1 Billion Loan Guarantee Agreement for Ukraine”, Reuters, 3 Haziran 2016.
- “Woman’s Body Found in Debris at Blazing Ukrainian Munitions Depot”, Radio Free Europe, 24 Mart 2017, <https://www.rferl.org/a/ukraine-munitions-blaze-womans-body-found/28388405.html>, (Erişim tarihi: 8 Ağustos 2018).
- “World Bank Joins IMF in Criticism of Ukraine’s Anti-corruption Draft Law”, Reuters, 16 Ocak 2018.
- “Address by President of the Russian Federation”, President of Russia, 18 Mart 2014, en.kremlin.ru/events/president/news/20603, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2018).
- ALLEN-EBRAHIMIAN, B., “64 Years Later, CIA Finally Releases Details of Iranian Coup”, *Foreign Policy*, 20 Haziran 2017, <https://foreignpolicy.com/2017/06/20/64-years-later-cia-finally-releases-details-of-iranian-coup-iran-tehran-oil/>, (Erişim tarihi: 30 Ağustos 2018).
- BORGER, J., “Russian-Trained Mercenaries Back Bosnia’s Serb Separatists”, *Guardian*, 12 Ocak 2018.
- BROWNE, R., “US Releases \$200 Million in Defensive Aid to Ukraine as Moscow Seeks Better Ties”, CNN, 20 Temmuz 2018.
- CENDROWICZ, L., Harding, L. ve Luhn, A., “Satellite Images Reveal Russian Military Buildup on Ukraine’s Border”, *Guardian*, 10 Nisan 2014.
- CRONK, T. M., “U.S. Must Stand Vigilant in Face of New Threats, Flournoy Says”, U.S Department of Defense, 5 Kasım 2010, <http://www.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=61583>, (Erişim tarihi: 2 Eylül 2018).
- DRAITSER, E., “Solving the Crisis in Ukraine”, *Russia Today*, 19 Mart 2014.
- ENNIS, S., “Ukraine Hits Back at Russian TV Onslaught”, BBC, 12 Mart 2014.
- FINN, T., “Qatar National Bank Investigating Alleged Data Hack”, Reuters, 27 Nisan 2016.
- GONCHARENKO, R., “Russians Hold Key Posts with Ukraine Separatists”, Deutsche Welle, 31 Temmuz 2014.
- GORST, I., “In Northeast Ukraine, Pro-Maidan Occupiers are Routed by Counter-Demonstrators”, *Washington Post*, 1 Mart 2014.
- GRAHAM, C., “Cyber Attack Hits German Train Stations as Hackers Target Deutsche Bahn”, *Telegraph*, 13 Mayıs 2017.
- GRYTSENKO, O., “Thousands of Russian Soldiers Fought at Ilovaisk, around a Hundred were Killed”, *Kyiv Post*, 6 Nisan 2018.
- GWERTZMAN, B., “Afghan President is Ousted and Executed in Kabul Coup, Reportedly with Soviet Help”, *New York Times*, 27 Aralık 1979.
- HERN, A., “Hacked Satellite Systems could Launch Microwave-Like Attacks, Expert Warns”, *Guardian*, 9 Ağustos 2018.
- JUDAH, S., “Russian Site Recruits ‘Volunteers’ for Ukraine”, BBC, 5 Mart 2014.
- KELLY, M., “US: These Satellite Photos Prove That Russian Troops are Shelling Ukraine”, *Business Insider*, 28 Temmuz 2014, <http://www.businessinsider.com/us-heres-where-russian-troops-are-shelling-ukraine-2014-7>, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2018).

- KOLYANDR, A., "Russia to Ban All Fruit and Vegetable Imports from Ukraine", *Wall Street Journal*, 2 Ekim 2014.
- KRAMER, A. E. ve Higgins, A., "In Ukraine, a Malware Expert Who Could Blow the Whistle on Russian Hacking", *New York Times*, 16 Ağustos 2017.
- KUSHCH, L. ve Grove, T., "Pro-Russia Protesters Seize Ukraine Buildings, Kiev Blames Putin", Reuters, 06 Nisan 2014.
- KUZIO, T., "Russia Takes Control of Ukraine's Security Forces", Jamestown, 19 Mart 2012, http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=39154&cHash=e4ee492d04fa73a1e1659537f7309f71#.VVj-2vmqpBe, (Erişim tarihi: 9 Eylül 2018).
- KUZIO, T., "Who Committed Treason in Ukraine?", *Ukrainian Policy*, 1 Mart 2016, ukrainian-policy.com/tag/yanukovych, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- LUHN, A., "Ukrainian Military Intelligence Officer Killed by Car Bomb in Kiev", *Guardian*, 27 Haziran 2017.
- MACASKILL, E., "Former Bush Press Secretary Claims Iraq War Fuelled by Propaganda", *Guardian*, 28 Mayıs 2008.
- MACDONALD, A. ve Polityuk P., "Ukraine Government Pledges Russian Language Rights", Reuters, 18 Nisan 2014.
- MACDONALD, B., "Four Years After 'Euromaidan,' Corruption is Still King in Ukraine", *Russia Today*, 22 Şubat 2018.
- MALKIN, E., "An Apology for a Guatemalan Coup, 57 Years Later", *New York Times*, 20 Ekim 2011.
- MCCARTHY, T. ve Yuhas, A., "Ukraine Crisis: Kiev Launches 'Anti-Terror Operation' in East – Live Updates", *Guardian*, 15 Nisan 2014.
- MESERVE, J., "Hackers Reportedly Have Embedded Code in Power Grid", CNN, 9 Nisan 2009.
- MILLER, C., "Kyiv Car Bomb Kills Man in Suspected Targeted Attack", Radio Free Europe, 8 Ağustos 2017, <https://www.rferl.org/a/ukraine-chechen-killed-kyiv-car-bomb/28724822.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- MOSTOVYCH, A., "SBU Arrests Traitors Who Informed on Ukrainian Troops for Russian Intelligence", Euromaidan Press, 4 Şubat 2015, <http://euromaidanpress.com/2015/02/04/sbu-arrests-traitors-who-informed-on-ukrainian-troops-for-russian-intelligence>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- OLIPHANT, R. ve Parfitt, T., "Capture of Russian Paratroopers in Ukraine Overshadows Talks with Russia", *Telegraph*, 26 Ağustos 2014.
- OLIPHANT, R., "Gigantic Explosion at Fuel Depot Near Kiev 'Kills Several Firefighters'", *Telegraph*, 9 Haziran 2015.
- OSTROUKH, A. ve Kolyandr, A., "Gazprom Bill Puts Ukraine under Pressure", *Wall Street Journal*, 24 Nisan 2014.
- PARLAPIANO, A. ve Lee, J. C., "The Propaganda Tools Used by Russians to Influence the 2016 Election", *New York Times*, 16 Şubat 2018.
- PAUN, C., "Ukraine Losses US\$4m, Due to Russian Meat Trade Restrictions", GlobalMeat, 8 Aralık 2014, <http://www.globalmeatnews.com/Industry-Markets/Ukraine-loses-US-4m-due-to-Russian-meat-trade-restrictions>, (Erişim tarihi: 6 Eylül 2018).

- PERLROTH, N. ve Krauss, C., "A Cyberattack in Saudi Arabia Had a Deadly Goal. Experts Fear Another Try", *New York Times*, 15 Mart 2018.
- POLITYUK, P., Moon A. ve Popov, M., "Russia Hackers 'Preparing Huge Malware Attack' on Ukraine Businesses, Claims Cyber Police Chief", *Independent*, 27 Haziran 2018.
- POLITYUK, P., "Ukraine Investigates Suspected Cyber Attack on Kiev Power Grid", Reuters, 20 Aralık 2016.
- POLITYUK, P. ve Prentice, A., "Ukrainian Banks, Electricity Firm Hit by Fresh Cyber Attack", Reuters, 27 Haziran 2017.
- POLITYUK, P. ve Stubbs, J., "New Wave of Cyber Attacks Hits Russia, Other Nations", Reuters, 24 Ekim 2017.
- ROBERTSON, J. ve Riley, M., "Mysterious '08 Turkey Pipeline Blast Opened New Cyberwar", Bloomberg, 10 Aralık 2014.
- ROSEMBORG, S., "Ukraine Crisis: Protesters Declare Donetsk 'Republic'", BBC, 17 Nisan 2014.
- ROTAR, I., "The Cossack Factor in Ukrainian War", Jamestown Foundation, 13 Ağustos 2014, <https://jamestown.org/program/the-rossack-factor-in-ukrainian-war>, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2018).
- ROTH, A., "Ukraine Reveals It Staged 'Murder' of Russian Journalist Arkady Babchenko", *Guardian*, 30 Mayıs 2018.
- RUJEVIC, N., "Serbian Mercenaries Fighting in Eastern Ukraine", Deutsche Welle, 14 Ağustos 2014.
- RYBAK, V., "The Paid Word: Who Owns Ukrainian Media", Euromaidan Press, 2 Temmuz 2018, <http://euromaidanpress.com/2018/02/07/paid-word-who-owns-ukrainian-media>, (Erişim tarihi: 4 Eylül 2018).
- SHEVCHENKO, V., "Ukraine Conflict: Bombings Go Beyond Battle Zone", BBC, 07 Şubat 2015.
- SHISHKIN, P., "How Russian Spy Games Are Sabotaging Ukraine's Intelligence Agency", *Wall Street Journal*, 11 Mart 2015.
- SOLDATKIN, V. ve Zinets, N., "Gazprom Seeks to Halt Ukraine Gas Contracts as Dispute Escalates", Reuters, 2 Mart 2018.
- SOSHNIKOV, A., "Inside a Pro-Russia Propaganda Machine in Ukraine", BBC Russia, 13 Kasım 2017.
- STULOV, M., "Russia Bans Dairy Imports from Ukraine", *Moscow Times*, 27 Temmuz 2014.
- SVIATENKO, T., "Cyber Police: What Are Ukrainian Virtual Cops Doing?", 112.international, 5 Şubat 2018, <https://112.international/article/cyber-police-what-are-ukrainian-virtual-cops-doing-25336.html>, (Erişim tarihi: 16 Eylül 2018).
- TIMTCHENKO, I., "Shymkiv: Ukrainians Not Prepared for Cyber Attacks", *Kyiv Post*, 17 Kasım 2017.
- TSUKAYAMA, H., "Anonymous Strikes Again, Takes over Syrian Defense Ministry Web Site", *Washington Post*, 8 Ağustos 2011.
- VOLZ, D., "Russian Hackers Tracked Ukrainian Artillery Units Using Android Implant: Report", Reuters, 22 Aralık 2016.
- VOLZ, D., "U.S. Government Concludes Cyber Attack Caused Ukraine Power Outage", Reuters, 26 Şubat 2016.

- VOLZ, D. ve Menn, J., “Russian Hackers Stole U.S. Cyber Secrets from NSA: Media Reports”, Reuters, 5 Ekim 2017.
- VOLZ, D. ve Raymond, N., “U.S. to Blame Iran for Cyber Attack on Small NY Dam: Sources”, Reuters, 10 Mart 2016.
- VOROTNIKOV, V., “Ukraine Crisis May Have Serious Implications for the Meat Industry”, GlobalMeat, 3 Mart 2014, <http://www.globalmeatnews.com/Industry-Markets/Ukraine-crisis-may-have-serious-implications-for-the-meat-industry>, (Erişim tarihi: 6 Eylül 2018).
- WALKER, S., “Russia Cuts off Gas Supply to Ukraine After Talks Collapse”, *Guardian*, 14 Haziran 2014.
- WALKER, S., “Denis Voronenkov: Ex-Russian MP Who Fled to Ukraine Killed in Kiev”, *Guardian*, 23 Mart 2017.
- WALKER, S., “Ukraine’s EU Trade Deal will Be Catastrophic, Says Russia”, *Guardian*, 22 Eylül 2014.
- WESOLOWSKY, T., “Ukraine’s Exploding Munition Depots Give Ammunition to Security Concerns”, Radio Free Europe, 6 Ekim 2017, <https://www.rferl.org/a/ukraine-exploding-munitions-security-concerns-russia/28777991.html>, (Erişim tarihi: 8 Ağustos 2018).
- WHITMORE, B., “Is This the End of Ukraine’s Peace Process?”, *Atlantic*, 5 Ağustos 2015.
- WIERZBOWSKA-MIAZGA, A., “Russian Economic Pressure on Ukraine”, Center of Western Studies, 26 Mart 2014, <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-03-26/russian-economic-pressure-ukraine>, (Erişim tarihi: 6 Eylül 2018).
- WINDREM, R., “Timeline: Ten Years of Russian Cyber Attacks on Other Nations”, NBC News, 18 Aralık 2016.
- ZETTER, K., “Revealed: Yet Another Group Hacking For China’s Bottom Line”, *Wired*, 14 Haziran 2014, <https://www.wired.com/2016/06/revealed-yet-another-chinese-group-hacking-countrys-economic-bottom-line>, (Erişim tarihi: 2 Eylül 2018).
- ZINETS, N., “Ukraine Hit by 6,500 Hack Attacks, Sees Russian ‘Cyberwar’”, Reuters, 29 Aralık 2016.

Rusça ve Ukraynaca Makaleler

- (Transcript of a Secret Meeting of the National Security Council February 28, 2014), “Стенограмма секретного заседания СНБО во время аннексии Крыма в 2014 году. Полный текст на русском языке”, Гордон, 22 Şubat 2016, <https://gordonua.com/publications/stenogramma-sekretного-zasedaniya-snbo-vo-vremya-anneksii-kryma-v-2014-godu-polnyy-tekst-na-russkom-yazyke-121122.html>, (Erişim tarihi: 02 Eylül 2018).
- “Наливайченко каже, що всі зрадники в штабі АТО ліквідовані”, Українська Правда, 12 Aralık 2014, <https://www.pravda.com.ua/news/2014/12/12/7051761>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Зі Служби зовнішньої розвідки України від початку року звільнили 249 співробітників”, УНІАН, 21 Ekim 2014, <https://www.unian.ua/politics/998932-zi-službi-zovnishnoji-rozvidki-ukrajini-vid-pochatku-roku-zvilnili-249-spivrobotnikiv.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Російського Шпигуна З Гру Спіймали На Гарячому У Чернігові”, ТСН, 21 Mart 2014, <https://tsn.ua/video/video-novini/rosiyskogo-shpiguna-z-gru-spiymali-na-garyachomu-u-chernigovi.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

- “У штабі АТО виявили шпигуна з Росії”, УНІАН, 27 Temmuz 2014, https://www.unian.ua/politics/944382-u-shtabi-ato-viyavili-shpiguna-z-rosiji.html?utm_source=unian&utm_medium=related_news&utm_campaign=related_news_in_post, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “У Донецькій області прикордонники затримали 24-річного шпигуна з Росії Детальніше”, УНІАН, <https://www.unian.ua/politics/945976-u-donetskiy-oblasti-prikordonniki-zatrimali-24-richnogo-shpiguna-z-rosiji.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “У Штабі Ато Виявили Офіцера-Шпигуна, Який “Зливав” Секретну Інформацію Росії – Коваль”, ТСН, 27 Temmuz 2014, <https://tsn.ua/politika/u-shtabi-ato-viyavili-oficera-shpiguna-yakiy-zlivav-sekretnu-informaciyu-rosiyi-koval-360811.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “СБУ повідомляє про арешт капітана зовнішньої розвідки, який шпигував на користь Росії Детальніше”, УНІАН, 16 Haziran 2015, <https://www.unian.ua/society/1090090-sbu-povidomlyae-pro-aresht-kapitana-zovnishnoji-rozvidki-yakiy-shpiguvav-na-korist-rosiji.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “СБУ: Затримано агента ФСБ, яка мала вербувати українських військових”, Українська Правда, 16 Aralık 2016, <https://www.pravda.com.ua/news/2015/12/16/7092670>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “На Луганщині підірвали залізничний міст Детальніше”, УНІАН, <https://www.unian.ua/war/1056778-na-luganschini-pidirvali-zaliznichniy-mist.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “На Дніпропетровщині терористи підірвали колію під час руху поїзда з вугіллям”, УНІАН, 25 Mart 2015, <https://www.unian.ua/society/1059790-na-dnipropetrovschini-pid-potyagom-z-vugillyam-stavsya-vibuh-zmi.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Сбу Разоблачила Капитана, Который Предал Украину И Переметнулся В Российскую Разведку — Грицак”, ТСН, 22 Aralık 2016, <https://ru.tsn.ua/ukrayina/sbu-razoblachila-kapitana-kotoryy-predal-ukrainu-i-peremetnulsya-v-rossiyskuyu-razvedku-gricak-773148.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Наливайченко каже, що всі зрадники в штабі АТО ліквідовані”, Українська Правда, 12 Aralık 2014, <https://www.pravda.com.ua/news/2014/12/12/7051761>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “СБУ затримала офіцера Нацгвардії, причетного до замаху на Авакова”, УНІАН, 31 Temmuz 2014, <https://www.unian.ua/politics/945971-sbu-zatrimala-ofitsera-natsgvardiji-prichetnogo-do-zamahu-na-avakova.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “У Харкові терористи підірвали залізничні колії під потягом”, УНІАН, 31 Mart 2015, <https://www.unian.ua/society/1061758-u-harkovi-teroristi-pidirvali-zaliznichni-koliji-pid-potyagom.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Kharkiv’s Osnova Station Again Sees Train Bombing”, Interfax.ua, 31 Mart 2015, <https://en.interfax.com.ua/news/general/257940.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “В Одеській області невідомі підірвали залізничну колію”, УНІАН, 28 Nisan 2015, https://www.unian.ua/society/1072355-v-odeskiy-oblasti-nevidomi-pidirvali-zaliznichnu-koliyu.html?utm_source=unian&utm_medium=related_news&utm_campaign=related_news_in_post, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).

- “В Одессе Прогремел Взрыв На Железнодорожном Мосту - Сми (5 Фото)”, ТСН, 13 Mayıs 2015, <https://ru.tsn.ua/ukrayina/v-odesse-prgremel-vzryv-na-zheleznodorozhnom-mostu-smi-425193.html?g=article&m=384717040><https://ru.tsn.ua/ukrayina/v-odesse-prgremel-vzryv-na-zheleznodorozhnom-mostu-smi-425193.html?g=article&m=384717040>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “На Луганщині підірвали залізницю, рух потягів зупинено”, УНІАН, 27 Haziran 2015, <https://www.unian.ua/war/1094575-na-luganschini-pidirvali-zalznitsyu-ruh-potyagiv-zupineno>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Бойовики підірвали стратегічно важливу гілку залізниці у Луганській області”, УНІАН, 12 Haziran 2015, <https://www.unian.ua/war/1088528-boyoviki-pidirvali-zalznichnu-koliyu-na-peregoni-popasna-roti-u-luganskiy-oblasti.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Найбільший в Україні склад боєприпасів намагалися підірвати за допомогою дронів”, Ukr. media, 26 Aralık 2015, <https://ukr.media/incidents/250485>, (Erişim tarihi: 8 Ağustos 2018).
- “У Службі безпеки України пройшли урочистості за участю Президента України”, Служба безпеки України, 25 Mart 2016, <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/78/view/584#.juSn16ge.dpbs>, (Erişim tarihi: 11 Eylül 2018).
- “Невідомі повідомили про загрозу вибухів у аеропортах по всій Україні, їх робота паралізована Детальніше”, УНІАН, 10 Kasım 2017, <https://www.unian.ua/society/2236069-nevidomi-povidomili-pro-zagrozu-vibuhiv-u-kilkoh-aeroportah-ukrajini-jih-robota-paralizovana.html>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2018).
- “Майдан четыре года спустя: кто на самом деле расстреливал людей в центре Киева”, НТВ, 25 Şubat 2014, www.ntv.ru/novosti/1985460, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).
- “Так называемые демонстранты”, Лента, 21 Şubat 2014, <https://lenta.ru/articles/2014/02/21/maidansmi>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).
- “Снайперы в Киеве были наняты лидерами Майдана – телефонный разговор Кэтрин Эштон и главы МИД Эстонии”, *Russia Today*, 05 Mart 2014,
- “Під час Майдану керівництво СБУ за завданням ФСБ вело інформаційну війну проти України – Матіос”, УНІАН, 15 Temmuz 2015, <https://www.unian.ua/politics/1101074-pid-chas-maydanu-vische-kerivnitstvo-sbu-velo-informatsiynu-viynu-proti-ukrajini-matios.html>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).
- Андрей Григорьев, “Снайперами на Майдане руководили нынешние власти Украины”, Вести, 19 Şubat 2014, <https://www.vesti.ru/doc.html?id=2989052>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).
- Сергей Семушкин, “Украинский генерал рассказал, чьи снайперы стреляли на Майдане”, 12 Mart 2014, <https://www.kp.md/daily/26206.4/3091229>, (Erişim tarihi: 3 Eylül 2018).

CATALIN ALIN COSTEA

Bükreş Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nde doktora öğrencisidir. Costea tezinde Türkiye'nin 2014-2018 arasındaki dış politikasını analiz etmektedir. Araştırma ilgi alanları arasında uluslararası ilişkiler, dış politika analizi, güvenlik çalışmaları ve jeopolitik bulunmaktadır. "Suriye Sivil Savaşı'nda Devlet Aktörlerinin Rollerini, Hedefleri ve Askeri Üsleri (2011-2019)" (2019), "Fırat Kalkanı: Türkiye'nin Suriye'ye Müdahalesinin Bir Analizi" (2018), "2014-2017 Arasında Karadeniz Bölgesi Hava Sahasında Rusya Federasyonu'nun Kışkırtıcı Davranışı" (2017) ve "Rusya Federasyonu ve Karadeniz'de A2/AD Sisteminin Uygulanması: Riskler ve Romanya'ya Tehditler" (2016) başlıklı makaleleri kaleme almıştır. Costea'nın makaleleri Carol I National Defence University Publishing House tarafından basılmıştır. Makaleler Orta ve Doğu Avrupa Online Kütüphanesi ile ProQuest uluslararası veri tabanında mevcuttur.

RUSYA'NIN UKRAYNA'DAKİ HİBRİD SAVAŞI (2014-2018)

CATALIN ALIN COSTEA

Şubat 2014 Ukrayna Devrimi'nden kısa bir süre sonra Kiev yönetiminde Batı yanlısı bir hükümet iktidara geldi. Rusya Federasyonu için Ukrayna'daki nüfuzunun ve Kırım Yarımadası'nda mevcut donanmasının tehdit altında olduğu açıktı. Bu bağlamda Rusya, Ukrayna'nın AB'ye ve NATO'ya katılmaya yönelik adımlar atmaya devam edeceğini düşünerek böyle bir senaryonun gerçekleşmemesi için müdahale etmek zorunda olduğunu anladı.

Bu rapor Rusya'nın Ukrayna'ya karşı giriştiği hibrid savaşın arkasındaki asıl sebeplerin neler olduğunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Raporun geçici varsayımı Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'ya karşı başlattığı hibrid savaşın Ukrayna'nın AB ve NATO'ya katılımını önlemek için bu eski Sovyet Cumhuriyetini istikrarsızlaştırmak ve parçalamak amacıyla olduğudur.

27 Şubat 2014'te Rus askeri istihbarat unsuru GRU ile bağlantılı kimliği belirsiz silahlı adamlar Kırım'daki belli başlı devlet kurumlarına ait binaları ele geçirerek Rus bayrağını göndere çektiler. Bir haftadan daha kısa bir sürede Rusya yarımadayı kontrolü altına aldı ve Kırım 18 Mart 2014'te Rusya Federasyonu tarafından ilhak edildi. Buna rağmen Moskova yönetimi durmadı. Mart 2014'ten itibaren Donetsk, Luhansk ve Harkov gibi Ukrayna'nın doğusundaki şehirlerde Rus yanlısı nüfus arasında protestoları cesaretlendirdi. Mayıs 2014'ten itibaren Rusya, Ukrayna'nın doğusunda devlet dışı aktörleri savaşta vekil olarak kullandı. Bu aktörlere para ve savaş araç-gereçleri temin etti. Dolayısıyla vekil aktörlerinin Donetsk ve Luhansk bölgelerini kontrol altına alabilmelerini sağladı. Moskova yönetimi aynı zamanda Ukrayna üzerinde ekonomik, psikolojik ve siber savaş da başlatarak bu ülkenin topraklarında casusluk faaliyetleri de düzenlemiştir.

Raporda özetle Rusya Federasyonu'nun 2014-2018 arasında Ukrayna'da uyguladığı hibrid savaşın özelliklerine ve bunları uygulama şekline dikkat çekilmesi amaçlanmaktadır.